Nr 97.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående vissa byggnadsarbeten m. m. för försvaret; given Stockholms slott den 2 mars 1945.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Per Edvin Sköld.

Utdrag av protokollet över försvarsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 2 mars 1945.

Närvarande:
Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena GÜNTHER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, QUENSEL, BERGQUIST, DOMÖ, EWERLÖF, RUBBESTAD, OHLIN, ERLANDER, DANIELSON, ANDRÉN.

Efter gemensam beredning med chefen för finansdepartementet och, såvitt avser fråga om utvidgning av Södermanlands pansarregementes övningsfält m. m., jämväl med chefen för ecklesiastikdepartementet samt, såvitt angår fråga om markförvärv för sjunde jaktflottiljen, även med chefen för jordbruksdepartementet, anmäler chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Sköld, frågor angående vissa byggnadsarbeten m. m. för försvaret samt anför därvid följande.

I årets statsverksproposition (kapitalbudgeten: bil. 2, punkterna 1, 4 och 6) har Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att till Vissa byggnadsarbeten m. m., avseende investeringar i arméns, marinens och flygvapnets delfonder av försvarets fastighetsfond, för budgetåret 1945/46 anvisa investeringsanslag av 24 miljoner kronor respektive 10 miljoner kronor och 34 miljoner kronor.

Vid anmälan av förenämnda anslagsfrågor anförde jag, att i av förvaltningsmyndigheterna angivna totalkostnadsbelopp inginge kostnader jämväl för ett mindre antal byggnadsföretag, som då ännu icke vore i det utredda skick, att de kunde föreläggas riksdagen. Vissa av dessa byggnadsföretag syntes vara av den angelägna art, att förslag därom, i den mån pågående utredningar hunne bliva avslutade, borde föreläggas innevarande års riksdag. Jag räknade därför med att i en proposition senare under riksdagen få upptaga till behandling vissa byggnadsföretag, som icke för det dåvarande vore tillräckligt utredda. Då det syntes vara för riksdagen önskvärt att i ett sammanhang vinna en överblick över belastningen av försvarsbeslutets kostnadsram i anledning av försvarets byggnadsarbeten, avsåge jag att först vid anmälan av sistnämnda proposition framlägga tablåer till belysning härav.

I enlighet med vad sålunda i statsverkspropositionen förutsattes anhåller jag att nu få upptaga vissa ytterligare byggnadsfrågor m. m. till behandling. Här må förutskickas, att på grund av särskilda förhållanden vissa svårigheter föreligga vid bedömandet av behovet av förläggningsutrymme, vårdplatsantal å sjukhus m. m. vid uppförande av nya eller utbyggande av redan befintliga kasernetablissement. Svårigheterna i detta avseende sammanhänga med att värnpliktskontingenternas storlek kommer att under de närmaste åren undergå en icke oväsentlig successiv minskning. Orsaken härtill är att söka i den kraftiga nativitetsminskning, som på 1920-talet gjorde sig gällande här i landet. Huru minskningen kommer att påverka de särskilda truppförbanden är dock ännu icke i alla detaljer klarlagt. Härmed sammanhängande frågor äro för närvarande föremål för utredning inom försvarsstaben och centrala värnpliktsbyrån i samband varmed även överväges en ändrad fördelning av de värnpliktiga mellan de olika försvarsgrenarna och mellan de i dessa ingående särskilda vapenslagen och truppslagen. Preliminärt kan emellertid förutses, att antalet värnpliktiga kommer att vara lägst omkring år 1954 och att därefter en successiv stegring kommer att äga rum. Först in på 1960-talet kan kontingenternas storlek beräknas komma upp till samma nivå som för närvarande, varefter en ytterligare stegring kan förutses. Givetvis försvåras frågans bedömande därav att den utveckling varom här är fråga förlöper gradvis såväl i den nedåtgående som i den uppåtgående riktningen.

Med hänsyn till angivna omständigheter har Kungl. Maj:t beträffande vissa kasernetablissement — exempelvis Svea livgarde och Älvsborgs kustartilleriregemente — beslutat att med uppförande av vissa förläggningslokaler skall tills vidare anstå. I det följande kommer jag av samma anledning att föreslå ytterligare reduktioner i fråga om de kasernetablissement, om vilkas uppförande förslag nu föreligger. Närmast komma härvidlag i fråga förläggnings- och sjukhuslokaler.

I avsikt att underlätta överblicken över belastningen av försvarsbeslutets kostnadsram i anledning av byggnadsarbeten för försvaret framläggas beträffande armén och marinen sammanställningar *(bilagorna 5 och 6)*, upptagande de olika nämnda ram belastande byggnadsprojekten. Beträffande belastningen å kostnadsramen för flygvapnets vidkommande torde få hänvisas till den sammanställning av flygförvaltningens medelsäskanden under kapitalbudgeten för budgetåret 1945/46 m. m. — såsom bilaga fogad vid årets statsverksproposition (kapitalbudgeten: bil. 2, s. 125 och 126) — vilken alltjämt äger giltighet.

I. Försvarets fastighetsfond.

A. Kapitalinvesteringar som skola bestridas med de i 1945 års statsverksproposition upptagna kvotanslagen.

[*1.*] *Vissa byggnadsarbeten m. m.*

Under denna punkt upptager jag till behandling vissa byggnadsarbeten m. m. som torde böra bestridas med anlitande av de i årets statsverksproposition (kapitalbudgeten: bil. 2) under försvarets fastighetsfond för budgetåret 1945/46 äskade investeringsanslagen till Vissa byggnadsarbeten m. m.

Arméns delfond.

Skånska pansarregementet (Hässleholm). Frågorna rörande förläggningsplats och övningsfält för Skånska pansarregementet förelades riksdagen i *propositionen 1943: 302.* I enlighet med Kungl. Maj:ts förslag beslöt riksdagen (skrivelse 1943: 412), att regementet skulle förläggas invid Hässleholm, varjämte riksdagen till Mark för Skånska pansarregementet m. m. för budgetåret 1943/44 å kapitalbudgeten under försvarsväsendets fastighetsfond, arméförvaltningens delfond, anvisade ett investeringsanslag av 2 800 000 kronor. Enligt av Kungl. Maj:t för nämnda anslag fastställd dispositionsplan avsågs för Skånska pansarregementets övningsfält ett belopp av 1 250 000 kronor. Såsom av propositionen framgår förutsattes, att det skulle få ankomma på Kungl. Maj:t att efter ytterligare undersökning träffa slutligt avgörande rörande regementets förläggningsplats och att föranstalta om genomförande av erforderligt markförvärv för kasernområde ävensom att på grundval av resultatet av viss pågående utredning genomföra markförvärv för övningsfält för regementet. Detta uttalande gav icke riksdagen anledning till erinran.

Kostnaderna för uppförande av nytt etablissement för regementet inklusive stridsvagnsverkstad hade — såsom av nyssnämnda proposition, bilaga 1, framgår — av arméförvaltningens fortifikationsstyrelse approximativt beräknats till 12 000 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941.

Beträffande byggnadsarbetena anförde jag vid anmälan av propositionen, bland annat, att det givetvis icke var möjligt att på grundval av den föreliggande kostnadsberäkningen taga ställning till de olika byggnadsenheterna och till kostnadsberäkningarna i detalj. På i propositionen närmare anförda skäl ansåg jag mig emellertid tills vidare kunna beräkna kostnaderna för det nya etablissementet till i runt tal 10 500 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941. I detta belopp ingick icke kostnad för stridsvagnsverkstad. Emellertid framlades senare i samma proposition (s. 36—47) förslag om uppförande av en för Skånska pansarregementet och Skånska trängkåren gemensam tygverkstad för en kostnad av 1 690 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941.

Medelsbehovet i övrigt för pansarregementet för budgetåret 1943/44 beräknades av mig till högst 7 000 000 kronor, varav 6 475 000 kronor tills vidare syntes böra belasta femårsplanens kostnadsram.

Riksdagen beslöt i enlighet med det anförda och beräknade sålunda för budgetåret 1943/44 för byggnadsarbeten vid Skånska pansarregementet ett belopp av 6 475 000 kronor och för ifrågavarande tygverkstad ett belopp av 1 690 000 kronor, allt enligt prisläget den 1 juli 1941.

I sin skrivelse den 26 augusti 1943 angående medelsbehoven under kapitalbudgeten för innevarande budgetår anförde arméförvaltningen, att det icke vore möjligt att framlägga slutliga kostnadsberäkningar för etablissementet, innan byggnadsplats definitivt fastställts. Ytterligare medel syntes dock icke komma att erfordras för budgetåret 1944/45. I enlighet härmed upptog Kungl. Maj:t icke några medel för ändamålet för innevarande budgetår.

I *proposition 1944: 175* (s. 188—202) framlade Kungl. Maj:t förslag om förvärv av det s. k. Hovdalaområdet såsom övningsfält för Skånska pansarregementet. Av propositionen framgår, att fortifikationsstyrelsen såsom förläggningsplats för regementet föreslog ett inom Hässleholms stad beläget område intill Möllerods kronopark, vilket område staden på vissa villkor önskade ställa till kronans förfogande för ändamålet. Med hänsyn till att de åtaganden, som staden iklätt sig vid förläggning av regementet till detta område, syntes erbjuda stora fördelar för statsverket, fann jag mig, såsom av propositionen framgår, kunna tillstyrka bifall till fortifikationsstyrelsens förslag. Då det vore av största vikt med hänsyn till regementets planenliga uppsättning, att förläggningsfrågan snarast löstes, förklarade jag min avsikt vara att föreslå Kungl. Maj:t att, med godkännande av ett med

staden slutet preliminärt avtal, besluta om regementets förläggning till ifrågavarande plats.

Riksdagen (skrivelse 1944: 322) fann icke anledning till erinran mot vad sålunda anförts i förläggningsfrågan.

Genom beslut den 9 juni 1944 godkände *Kungl. Maj:t* ifrågavarande avtal.

Sedermera har Kungl. Maj:t genom brev den 6 oktober 1944 dels fastställt situationsplan i vad avsåge i en första byggnadsetapp ingående byggnader m. m., dels ock bemyndigat arméns fortifikationsförvaltning att gå i författning om utförande av vissa i brevet närmare angivna byggnads- och anläggningsarbeten, därvid dock skulle iakttagas att kostnaderna, räknade efter prisläget den 1 juli 1941, icke finge överstiga 5 527 000 kronor.

I sin skrivelse angående medelsbehoven för nästa budgetår har *arméns fortifikationsförvaltning* i ämnet anfört i huvudsak följande.

Sedan Kungl. Maj:t genom brev den 9 juni 1944 fastställt byggnadsplats för förevarande etablissement, hade genom fortifikationsförvaltningens försorg verkställts detaljplanering och kostnadsberäkning för etablissementets uppförande. Kostnaderna för under femårsperioden erforderliga arbeten hade därvid beräknats till 9 093 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941. I nämnda summa inginge icke kostnader för uppförande av stridsvagnsverkstad, vartill medel beräknats i annan ordning, eller för anordnande av idrottsplats, för vilket ändamål medel upptagits i beredskapsstat för budgetåret 1944/45. Ej heller inginge i nämnda summa kostnader för uppförande av förråds- och garagebyggnader för regementets mobiliseringsmateriel, enär frågan om sagda byggnaders placering alltjämt befunne sig under utredning.

Då emellertid arbetet med etablissementets uppförande beräknades fortskrida på sådant sätt, att ifrågavarande förrådsbyggnader borde uppföras före utgången av nästa budgetår, syntes jämväl för dessa byggnader medel nu böra beräknas. Preliminärt syntes kostnaderna för förrådsbyggnaderna kunna uppskattas till 1 815 000 kronor.

Den totala kostnaden under femårsperioden för etablissementet skulle sålunda uppgå till (9 093 000 + 1 815 000 =) 10 908 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941. Arbetena med etablissementets uppförande beräknades fortskrida i sådan takt, att under budgetåret 1945/46 hela beloppet borde stå till förfogande. För sagda budgetår syntes sålunda böra för ändamålet beräknas ett belopp av (10 908 000 — 6 475 000 =) 4 433 000 kronor.

Beträffande fortifikationsförvaltningens kostnadsberäkningar torde få hänvisas till en vid detta protokoll fogad tablå *(bilaga 1)*.

Med hänsyn till att kostnaderna för etablissementet enligt arméns fortifikationsförvaltnings nyssberörda förslag icke oväsentligt överstiga tidigare uppgjorda beräkningar och då därjämte under hand inhämtats, att kostnaderna för mobiliseringsförråd — vilka kostnader enligt vad förvaltningen uppgivit endast vore överslagsvis beräknade — kunde befaras bliva högre än vad förvaltningen räknat med, har den 7 november 1944 uppdragits åt fortifikationsförvaltningen att med utgångspunkt från en vid ärendets för-

beredande behandling inom försvarsdepartementet upprättad promemoria verkställa en noggrann utredning rörande möjligheterna att nedbringa kostnaderna för etablissementet.

I anledning härav har *chefen för arméns fortifikationsförvaltning* med skrivelse den 5 januari 1945 överlämnat en inom förvaltningens kasernbyrå upprättad promemoria i ämnet.

Av promemorian inhämtas bland annat, att förvaltningen verkställt en omräkning av kostnaderna för ett flertal i etablissementet ingående byggnadsobjekt, varigenom vissa besparingar syntes möjliga att ernå. Sålunda syntes kostnaderna — i det följande beräknade enligt nuvarande prisläge — för kanslihuset kunna minskas med 38 000 kronor, om lokalerna reducerades med krigsrättsrum m. m. samt tygexpeditionen — såsom arméförvaltningens tygavdelning föreslagit — flyttades till den s. k. körcentralen. Härvid finge emellertid en merkostnad av 24 500 kronor för körcentralen beräknas. Beträffande kompanikasernerna syntes en minskning av antalet från tio till fem genom sammanförande av två kompanier till varje byggnad medföra en kostnadsminskning av 52 000 kronor. Genom en sammanslagning av officers- och underofficersmässsarna till *en* byggnad med för båda mässarna gemensamt kök erhölles minskning i den sammanlagda rumsvolymen för köks- och serveringsutrymmen. Slopades därutöver ett krigsspelsrum i officersmässen och underofficerarnas sällskapsrum i övre våningen, beräknades den totala minskningen i byggnadskostnaden belöpa sig till 77 000 kronor. Kostnaderna för sjukhuset syntes kunna minskas med 17 600 kronor, om vårdplatsantalet inskränktes till 30. Beträffande skolbyggnad syntes ett uppskjutande av byggnadsföretaget — såsom i departementspromemorian ifrågasatts — medföra stora nackdelar för utbildningen vid regementet. Genom att slopa vinterstall och fordonsförråd erhölles en kostnadsminskning av (76 300 + 8 600 =) 84 900 kronor. En sammanslagning av vissa förråd m. m. syntes medföra en sammanlagd kostnadsminskning av (6 100 + 500 =) 6 600 kronor och genom att sammanföra personalbostäderna till *en* byggnad erhölles en beräknad kostnadsminskning av 16 200 kronor. Mottagningscentralen, kostnadsberäknad till 132 000 kronor, hörde närmast samman med stridsvagnsverkstaden och syntes tills vidare kunna utgå. Vissa ytterligare i departementspromemorian ifrågasatta inskränkningar syntes på av fortifikationsförvaltningen anförda skäl icke böra komma till utförande. Av beklagligt förbiseende hade medel för skolskjutningsbana, kulspruteskjutbana och handgranatsbana kommit att bortfalla ur kostnadsberäkningen över etablissementet. Kostnaderna för dessa banor utgjorde sammanlagt 130 000 kronor, motsvarande enligt prisläget den 1 juli 1941 112 000 kronor. Kostnadsberäkningen borde sålunda kompletteras i enlighet med det anförda. I vad avsåge mobiliseringsförråden slutligen vore utredningen icke avslutad, varför chefen för fortifikationsförvaltningen hemställde att sedermera få komplettera utredningen i sådant avseende.

I skrivelse den 16 februari 1945 har *arméns fortifikationsförvaltning* i sistnämnda avseende anfört i huvudsak följande.

Kostnaderna för förrådsbyggnader m. m. för mobiliseringsmateriel hade

vid närmare utredning visat sig bliva avsevärt högre än vad förvaltningen preliminärt räknat med. I stället för en kostnad av 1 815 000 kronor syntes sålunda ett belopp av 2 939 000 kronor bliva erforderligt vid genomförande av det ursprungligen tänkta förslaget. Efter samråd med arméstaben hade förvaltningen därefter uppdragit åt chefen för Skånska pansarregementet att inkomma med nytt förslag till förrådsfrågans ordnande efter nya riktlinjer. Sedan regementschefen inkommit med nytt förslag i enlighet med erhållna anvisningar samt dessutom i kostnadsbesparande syfte föreslagit flyttning av ytterligare några nu på andra närliggande orter provisoriskt uppförda av regementet utnyttjade byggnader, hade förvaltningen — efter kontroll av utrymmesbehovet med ledning av från pansarinspektionen tillhandahållna utrustningslistor — kostnadsberäknat detsamma till 1 929 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941, motsvarande 2 218 000 kronor enligt nuvarande prisläge.

I nämnda kostnadssummor inginge jämväl kostnader för viss utökning av inom kasernetablissementet planerade byggnader för handvapenförråd, signalmaterielförråd samt för utökning av förrådslokaler i källaren till körcentralen. Arméförvaltningens tygavdelning hade nämligen meddelat att tygmateriel av mera ömtåligt slag, tillhörande de materielgrupper för vilka ovannämnda byggnader och källare avsåges att disponeras, borde sammanföras till dessa och icke utläggas på anläggningarna utanför etablissementet.

Arméchefen, som yttrat sig över förslaget, hade visserligen funnit det ur militär synpunkt önskvärt om det tidigare förslaget gått att genomföra, men då detta av kostnadsskäl visat sig icke vara möjligt syntes nu föreliggande modifierade förslag kunna godtagas.

Jämväl de inom kasernetablissementet enligt förenämnda promemoria den 5 januari 1945 ifrågasatta inskränkningarna och förändringarna i byggnadsprogrammet hade underställts arméchefen, som härom anfört följande.

Beträffande kasernbyggnaderna vore intet att erinra mot ifrågasatt minskning av antalet byggnader från 10 till 5 genom sammanförande av två kompanier till varje byggnad. Arméchefen hade ej heller funnit anledning till erinran mot den minskning i antalet vårdplatser å regementets sjukhus, som föreslagits.

I vad anginge skolbyggnaden syntes det möjligt att densamma — vid det förhållandet att vindarna på samtliga kasernbyggnader avsåges inredas till reservförläggning att jämväl utnyttjas för lektionsändamål — borde kunna i viss mån reduceras, och lämpligen givas en utformning i överensstämmelse med de motsvarande byggnader, som vore under uppförande för luftvärnskårerna. Därigenom beräknades kostnaden för denna byggnad nedgå med 47 000 kronor till 180 000 kronor. — Då vidare i statsverkspropositionen till innevarande års riksdag förutsatts, att några ridhästar icke skulle finnas vid pansarregementena kunde enligt arméchefens uppfattning vinterstallet utgå liksom även fordonsförrådet, vilket vore avsett för anspannsfordon. Ifrågasatt sammanförande av bensinstation med drivmedelsförråd samt kallförråd för tygmateriel med pjäsförråd syntes icke heller giva anledning till någon principiell erinran, då dessa anläggningar även sammanförda komme att bliva av relativt liten omfattning. Mot personalbostädernas sammanförande till en byggnad vore ur militär synpunkt intet att erinra. Vad slutligen anginge den så kallade mottagningscentralen samman-

hängde behovet därav närmast med verkstaden och driften vid denna, varför byggnaden borde utgå i detta sammanhang. Beträffande övriga ifrågasatta ändringar i byggnadsprogrammet rörande kasernetablissementet hade arméchefen icke ansett sig kunna tillstyrka ett genomförande av desamma.

Sammanfattningsvis har fortifikationsförvaltningen anfört följande.

De ändringar i byggnadsprogrammet för Skånska pansarregementets etablissement, vilka sålunda godtagits av arméchefen, innebure enligt de i promemorian den 5 januari 1945 angivna kostnadsuppgifterna en sammanlagd minskning i anläggningskostnaderna av (52 000 + 17 600 + 47 000 + 76 300 + 8 600 + 6 100 + 500 + 16 200 + 132 000 =) 356 300 kronor. Med ifrågavarande ändringar möjliggjordes även vissa reduceringar i avseende på omfattningen av yttre ledningar samt väg- och planeringsarbeten, varför i fråga om dessa poster kunde beräknas uppstå en kostnadsminskning av omkring 23 000 kronor. Därjämte nedginge för administration och oförutsedda utgifter tidigare beräknat belopp med 22 900 kronor. I denna del syntes dock böra beaktas, att vissa kostnader redan vore nedlagda på arkitekt- och konstruktionsritningar, för konsultarvoden samt för på byggnadsplatsen vidtagna åtgärder, såsom utsättningar, avvägningar m. m. berörande i det föregående åsyftade byggnadsobjekt och som vid en omläggning av byggnadsprogrammet icke kunde nyttiggöras. Att exakt angiva storleken av dessa kostnader vore icke möjligt, men desamma syntes kunna uppskattas till omkring 11 000 kronor och möjlig besparing sålunda angivas till (22 900 — 11 000 =) 11 900 kronor. Totalt uppginge därför den på förenämnda inskränkningar i byggnadsprogrammet belöpande kostnadsminskningen till (356 300 + 23 000 + 11 900 =) 391 200 kronor, eller i avrundat tal 391 000 kronor. Emellertid borde, såsom i promemorian funnes anmärkt, för vissa skjutbaneanläggningar tillkomma ett belopp av sammanlagt 130 000 kronor. Slutligt kunde sålunda på kasernetablissementet belöpande kostnader minskas med (391 000 — 130 000 =) 261 000 kronor enligt nuprisläge, motsvarande 227 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941, och totalkostnaderna i denna del alltså nedsättas till (9 093 000 — 227 000 =) 8 866 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941.

Då enligt vad tidigare nämnts förrådsanläggningarna enligt sistnämnda prisläge beräknats till 1 929 000 kronor bleve slutkostnaderna för ordnande av förläggningen för Skånska pansarregementet (8 866 000 + 1 929 000 =) 10 795 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941.

Departementschefen. I propositionen 1943: 302 upptogos kostnaderna för nytt etablissement för Skånska pansarregementet till i runt tal 10 500 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941. Riksdagen har, såsom nämnts, härav hittills för ändamålet beräknat 6 475 000 kronor enligt nyssnämnda prisläge.

Arméns fortifikationsförvaltning, som föreslagit att för etablissementet ytterligare erforderliga medel skulle beräknas för nästa budgetår, har bland medelsbehoven för budgetåret för ändamålet upptagit ett belopp av 4 433 000 kronor.

I likhet med arméns fortifikationsförvaltning finner jag nödvändigt, att återstående för Skånska pansarregementets etablissement i Hässleholm erforderliga medel beräknas för budgetåret 1945/46. De av förvaltningen i

samband med medelsäskandet framlagda kostnadsberäkningarna visa emellertid en icke obetydlig kostnadsökning i förhållande till nyssnämnda tidigare beräkning. Ökningen hänför sig främst till anläggningarna för förvaring av mobiliseringsmateriel. Förvaltningen har på mitt uppdrag, med iakttagande av vissa inskränkningar i byggnadsprogrammet i dess helhet, företagit en omräkning av kostnaderna, varjämte beträffande mobiliseringsförråden planläggningen reviderats i syfte att åstadkomma en mindre kostsam förrådsförläggning. Genom av fortifikationsförvaltningen föreslagna och av chefen för armén godtagna reduceringar och omläggningar ha kostnaderna nedbringats till 10 795 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941. De sålunda ifrågasatta åtgärderna kunna även av mig tillstyrkas. Med hänsyn till att kostnaderna likväl med närmare 300 000 kronor överstiga den år 1943 framlagda preliminära kalkylen har jag emellertid funnit mig böra undersöka möjligheterna av ytterligare reduceringar. Sålunda torde utan alltför stora olägenheter för regementet kostnaderna för kanslihuset kunna minskas med 13 500 kronor, d. v. s. skillnaden mellan den ifrågasatta kostnadsminskningen för kanslihuset och ökningen å körcentralen, därest tygexpeditionen förlägges dit. Prövningen av sistnämnda fråga torde dock böra bli beroende på resultatet av en inom statens organisationsnämnd pågående utredning i ämnet. Vidare synas kostnaderna för officers- och underofficersmässarna böra minskas med tillhopa 77 000 kronor, motsvarande av fortifikationsförvaltningen beräknad besparing därest ett sammanförande av mässarna till *en* byggnad kommer till stånd. Om likväl med iakttagande av ytterligare förenklingar i byggnadssättet två särskilda byggnader kunna uppföras inom sålunda beräknad kostnadsram, synes erinran däremot icke böra resas.

De nu föreslagna åtgärderna medföra, inberäknat minskade administrationskostnader, en besparing av ytterligare i runt tal 95 000 kronor, motsvarande enligt prisläget den 1 juli 1941 cirka 83 000 kronor. Enligt vad jag inhämtat pågår inom arméförvaltningens intendenturavdelning en utredning rörande möjligheterna att nedbringa kostnaderna jämväl för matinrättningen. Resultatet därav kan emellertid ännu icke överblickas utan torde få beaktas vid blivande dispositionsbeslut. Därvid torde jämväl böra övervägas, huruvida med hänsyn till vad inledningsvis anförts rörande värnpliktskontingenternas storlek någon ytterligare reducering av byggnadsprogrammet — i fråga om förläggningsutrymmet, antalet vårdplatser i sjukhuset e. dyl. — kan anses motiverad. Tills vidare beräknar jag emellertid i enlighet med det anförda totalkostnaderna för etablissementet till i runt tal 10 700 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941. Då, såsom nämnts, för ändamålet redan beräknats 6 475 000 kronor, skulle sålunda för nästa budgetår ett belopp av 4 225 000 kronor bliva erforderligt.

Förrådsbyggnader för territoriella förband. För ifrågavarande ändamål beräknades i propositionen 1943: 222 (sid. 28 och 29) ett belopp av 9 785 000 kronor. I samband därmed framhölls, att ytterligare omkring 2 500 000 kronor kunde komma att erfordras för vissa ammunitionsförråd, angående vilka tillfredsställande utredning icke förelåg vid tiden för propositionens avgivande.

I sin skrivelse angående medelsbehoven för innevarande budgetår anförde arméförvaltningen, att det ytterligare medelsbehovet för ammunitionsförråd för arméns del syntes kunna uppskattas till omkring 2 000 000 kronor, vilket belopp sålunda erfordrades utöver tidigare beräknade medel. Därvid hade räknats med förläggande av flertalet förråd i berg. Om samtliga ammunitionsförråd utfördes i betong, syntes kostnaderna kunna icke oväsentligt nedbringas. Beloppet 2 000 000 kronor syntes böra fördelas på två budgetår, varför medelsbehovet för budgetåret 1944/45 utgjorde 1 000 000 kronor, räknat efter prisläget den 1 juli 1941.

Vid anmälan av statsverkspropositionen till 1944 års riksdag (kapitalbudgeten: bil. 2, s. 19) anförde jag, att utredning påginge rörande förrådsfrågans lösande för försvaret i dess helhet samt att det före slutförandet av ifrågavarande utredning icke vore möjligt att bedöma, i vilken omfattning försvarsplanens kostnadsram kunde komma att belastas med kostnader för detta ändamål. Uppenbart vore, att den största sparsamhet måste eftersträvas vid byggnadsprogrammets fortsatta utformning. Därest vid utredningen skulle befinnas, att för de territoriella förråden redan anvisade medel icke försloge jämväl för anordnande av ammunitionsförråd samt att ytterligare anslagsmedel oundgängligen erfordrades redan under budgetåret 1944/45 förutsatte jag, att Kungl. Maj:t skulle äga att för ändamålet taga kvotanslaget till vissa byggnadsarbeten i anspråk. Jag räknade emellertid icke med något anslagsbehov för ändamålet under budgetåret 1944/45.

Riksdagen (skrivelse 1944: 107) fann icke anledning till erinran mot vad sålunda anförts.

Arméns fortifikationsförvaltning, som bland medelsbehoven för nästa budgetår ånyo upptagit ett belopp av 2 000 000 kronor för förråd för territoriella förband, har i ämnet anfört bland annat följande.

Den förenämnda utredningen i förrådsfrågan hade på grund av sin omfattning ännu icke kunnat slutföras. Då det emellertid syntes vara av största betydelse att, sedan utredningen avslutats, arbetet med de planerade ammunitionsförråden utan dröjsmål kunde igångsättas, funne sig fortifikationsförvaltningen böra föreslå Kungl. Maj:t att hos riksdagen utverka bemyndigande att för ifrågavarande ändamål disponera det belopp arméförvaltningen härför beräknat, högst 2 000 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941.

Departementschefen. Med hänsyn till att utredningen i förrådsfrågan på grund av mellankommande omständigheter ännu icke kunnat slutföras, anser jag mig förhind-

rad att föreslå framläggande av ett definitivt medelsäskande i ärendet. Vad särskilt ammunitionsförråden beträffar kan något ståndpunktstagande i kostnadsfrågan icke ske, förrän tillräcklig utredning föreligger för bedömande huruvida det bland annat ur teknisk synpunkt är lämpligt att ammunitionen i avsedd omfattning förvaras i bergförråd.

Det är emellertid uppenbart, att förrådsbehovet i hög grad påverkas av med den förstärkta försvarsberedskapen sammanhängande förhållanden. De stora ammunitionskvantiteter, som under beredskapstiden framställts, måste sålunda beredas en betryggande förvaring. Därest framdeles skulle befinnas, att för de territoriella förråden anvisade medel icke förslå för oundgängligen erforderliga förrådsanläggningar — friliggande eller i berg — förutsätter jag, att Kungl. Maj:t skall äga att för ändamålet taga förevarande anslag i anspråk inom ramen för det av arméns fortifiktionsförvaltning äskade ytterligare beloppet, 2 000 000 kronor.

Förråd för arméns truppförband. I sina medelsäskanden för budgetåret 1943/44 anmälde arméförvaltningen, att behov förelåge av förrådslokaler vid truppförbanden, i synnerhet för förvaring av den materiel, som vid kommande avveckling av rådande förstärkt försvarsberedskap komme att samlas vid förbandens depåer. I skrivelse den 10 februari 1943 upptog ämbetsverket för ändamålet ett belopp av 4 000 000 kronor samt anmärkte, att beloppet allenast vore uppskattat och att utredning rörande förrådsbehovet påginge genom en av chefen för armén tillsatt förrådskommitté.

Vad ämbetsverket sålunda anfört föranledde icke någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

I sin skrivelse angående medelsbehoven för nästa budgetår har *arméns fortifikationsförvaltning* i ämnet anfört i huvudsak följande.

Förevarande synnerligen omfattande fråga vore allt fortfarande föremål för utredning genom särskilda sakkunniga i samråd med försvarets sjukvårdsförvaltning, arméförvaltningens tyg- och intendenturavdelningar samt arméns fortifikationsförvaltning. Utredningen omfattade även frågan om förläggande i berg av vissa förråd. Då på grund av utredningens stora omfattning något förslag berörande frågan i dess helhet icke ännu kunnat förebringas, syntes förslag i ärendet få underställas Kungl. Maj:t efter hand som utredningen framskrede. Med hänsyn härtill hemställde fortifikationsförvaltningen, att av riksdagen måtte utverkas bemyndigande för Kungl. Maj:t att för ifrågavarande ändamål disponera det belopp av 4 000 000 kronor, som arméförvaltningen tidigare beräknat för ändamålet.

Utredningen av hithörande frågor hade för närvarande framskridit så långt, att förslag förelåge till anordnande av dels förrådslokaler vid vissa truppförband inom tredje militärområdet, nämligen Livregementets husarer och Signalregementets kompani i Skövde, Skaraborgs pansarregemente och Andra tygkompaniet, Göta artilleriregemente samt Göta trängkår, dels signalförråd och signalförrådsverkstäder vid Västernorrlands regemen-

te samt Södermanlands och Skaraborgs pansarregementen, dels ock centralförråd för sjukvårdsmateriel.

Arbetena med anordnande av förrådslokaler vid förstnämnda sex förband avsåges omfatta såväl ombyggnads- och inredningsarbeten i befintliga byggnader som uppförande av särskilda förrådsbyggnader. Kostnaderna för dessa arbeten hade av fortifikationsförvaltningen beräknats till sammanlagt 783 100 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941.

Kostnaderna för de föreslagna signalförråden och signalförrådsverkstäderna hade av förvaltningen beräknats till sammanlagt 288 000 kronor enligt nyssnämnda prisläge.

Beträffande slutligen det föreslagna centralförrådet för sjukvårdsmateriel hade fortifikationsförvaltningen efter samråd med försvarets sjukvårdsförvaltning och med ledning av från sjukvårdsförvaltningen erhållna behovsuppgifter utarbetat förslag till anordnande av centralförråd för sjukvårdsmateriel och beräknat kostnaderna till 343 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941, varav för erforderligt markförvärv 42 000 kronor.

Med anledning av det anförda syntes för budgetåret 1945/46 böra för anordnande av förråd vid arméns truppförband beräknas ett belopp av 4 000 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941, varav för ovan särskilt omförmälda arbeten syntes böra disponeras ett belopp av (783 100 + 288 000 + 343 000 =) 1 414 100 kronor.

I en den 16 februari 1945 dagtecknad promemoria har chefen för arméns fortifikationsförvaltnings kasernbyrå anmält, att i det belopp av 710 000 kronor som av riksdagen (prop. 1943: 302, riksdagens skrivelse 1943: 412) beräknats för ordnande av förläggningen för Andra tygkompaniet inginge jämväl kostnader — 170 000 kronor — för förrådsbyggnad. Sedan Kungl. Maj:t genom brev den 15 juni 1944 bemyndigat fortifikationsförvaltningen att för uppförande av verkstads- och kanslibyggnad för tygkompaniet disponera högst 487 000 kronor, återstode sålunda av det för kompaniet beräknade beloppet (710 000 — 487 000 =) 223 000 kronor. Sistnämnda belopp syntes böra tagas i anspråk för förrådsändamål för tygkompaniet och Skaraborgs pansarregemente, vilka båda förband i förläggningsavseende vore att betrakta såsom en enhet. Det för förråd vid vissa förband inom tredje militärområdet erforderliga beloppet syntes med stöd av det senast anförda kunna reduceras till (783 100 — 223 000 =) 560 100 kronor.

Departementschefen. Samma skäl som i det föregående anförts vid behandlingen av frågan om förråd för territoriella förband tala för att jämväl beträffande nu ifrågavarande förråd resultatet av den pågående utredningen i förrådsfrågan avvaktas, innan definitivt förslag i ämnet framlägges för riksdagen.

Enär emellertid behovet av förrådslokaler otvivelaktigt vid en avveckling av den förstärkta försvarsberedskapen kan bliva överhängande, synas dock nu medel böra äskas för ordnande av förrådsfrågan vid de förband, där behovet kan tillfredsställande överblickas. Sålunda vill jag icke resa erinran mot att för förrådsfrågans ordnande vid Livregementets husarer och Signalregementets kompani i Skövde, Skaraborgs pansarregemente och Andra

tygkompaniet, Göta artilleriregemente samt Göta trängkår medel beräknas i enlighet med fortifikationsförvaltningens förslag, dock att totalbeloppet, 783 100 kronor, i anledning av vad som anförts i berörda promemoria den 16 februari 1945 torde böra reduceras med förenämnda belopp, 223 000 kronor, till 560 100 kronor.

Enligt vad jag inhämtat har det visat sig möjligt vid flertalet förband att i befintliga lokaler anordna signalförråd och signalförrådsverkstäder. Vid Västernorrlands regemente samt vid Södermanlands och Skaraborgs pansarregementen har det emellertid enligt uppgift från arméförvaltningens tygavdelning visat sig nödvändigt att för ändamålet uppföra särskilda byggnader. Vid de båda pansarregementena äro signalförrådsverkstäderna för närvarande inrymda i provisoriska lokaler, som icke torde kunna disponeras i fortsättningen.

För egen del vill jag icke motsätta mig, att signalförråd och signalförrådsverkstäder anordnas i enlighet med fortifikationsförvaltningens förslag vid de tre ifrågavarande förbanden. Med godtagande av kostnadsberäkningarna torde alltså för ändamålet böra beräknas 288 000 kronor.

Däremot anser jag mig på föreliggande knapphändiga utredning och i avsaknad av närmare uppgifter rörande byggnadsplats icke kunna tillstyrka uppförande av nytt centralförråd för sjukvårdsmateriel. En förnyad utredning i detta ärende torde sålunda böra företagas, därvid för undvikande av kostnader för markförvärv och byggnadsarbeten bör eftersträvas att förlägga förrådet å kronan tillhörig mark och i kronan tillhörig byggnad.

I anslutning till det anförda beräknar jag sålunda för förråd för arméns truppförband tills vidare ett belopp av (560 100 + 288 000 =) i runt tal 848 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941. Jag förutsätter därvid, att totalkostnaderna för förrådsfrågans lösande i vad avser arméns truppförband icke skola överstiga det av arméns fortifikationsförvaltning för ändamålet beräknade beloppet, 4 000 000 kronor.

Hundgårdar vid armens truppförband. Efter förslag av Kungl. Maj:t i propositionen 1943: 302 beräknade riksdagen (skrivelse 1943: 412) för hundgårdar vid arméns truppförband för budgetåret 1943/44 ett belopp av 174 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941. Anslagsbeloppet avsågs i första hand för hundgårdar vid de truppförband, som helt saknade sådana eller där vinterbonade hundgårdar ur djurskyddssynpunkt omedelbart erfordrades.

I sin skrivelse angående medelsbehovet för budgetåret 1944/45 hemställde arméförvaltningen om beräknande av medel för anordnande av hundgårdar vid vissa återstående förband. Framställningen föranledde emellertid ingen Kungl. Maj:ts åtgärd.

Bland medelsäskandena för nästa budgetår har *arméns fortifikationsför-*

valtning upptagit ett belopp av 252 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941 för här ifrågavarande ändamål under framhållande, bland annat, att till följd av företagen omorganisation av försvarets tjänstehundväsende hunddetaljerna vid förbanden komme att få en verksamhet, som ställde ytterligare krav på centrala uppställningsmöjligheter för icke blott under utbildning varande ordinarie truppförbandshundar utan även ett avsevärt antal kontinuerligt in- och utgående bevaknings-, vakt-, spår- och skyddshundar, som även i ett blivande fredsläge komme att tagas i anspråk inom varje hundregistreringsområde. I byggnadsplanen för varje permanent hundgård inginge även expeditionslokal, som med hänsyn till de nu tillkomna hunddetaljerna vore nödvändig. De hundtilldelade förbanden inom II. och VI. militärområdena hade redan fått permanenta hundgårdar. En komplettering i här ifrågavarande avseenden syntes icke längre böra uppskjutas beträffande övriga hundtilldelade förband. De mycket avsevärda belopp, som redan inbesparats och som ytterligare borde kunna inbesparas genom ett effektivt utnyttjande av hundbevakningstjänstens möjligheter, syntes mer än väl motivera den kostnad, som de nu begärda hundgårdarna betingade.

Från arméstaben hade uppgifter inhämtats rörande de truppförbandshundgårdar, som nu borde komma till utförande utöver dem för vilka medel tidigare anvisats, och medelsberäkningen hade skett med utgångspunkt från sålunda erhållna uppgifter.

Av en inom fortifikationsförvaltningen upprättad, den 10 februari 1945 dagtecknad promemoria i ämnet — grundad på från truppförbanden infordrade uppgifter rörande hundgårdarnas nuvarande tillstånd — framgår, att förhållandena för närvarande måste på många håll, bland annat ur djurskyddssynpunkt, anses otillfredsställande. I ett flertal fall ha enligt uppgift klagomål från enskilda hundägares sida framförts.

Departementschefen. Av den utredning som numera föreligger rörande behovet av förbättrade hundgårdar vid vissa ytterligare truppförband får anses framgå, att vissa om- och nybyggnadsarbeten, delvis betingade av den nya organisationen av arméhundväsendet, äro erforderliga. Kostnaderna för nu föreslagna arbeten ha av arméns fortifikationsförvaltning beräknats till 252 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941. Då beräkningarna icke givit anledning till erinran, finner jag mig sålunda böra tillstyrka, att beloppet i fråga upptages för nästa budgetår att utgå av förevarande kvotanslag. Jag förutsätter, att ytterligare medel för hundgårdar vid arméns truppförband icke skola visa sig erforderliga.

Truppförbandssjukhus vid Bohusläns regemente. Med stöd av Kungl. Maj:ts den 15 oktober 1943 givna bemyndigande erhöll ledamoten av riksdagens andra kammare J. E. G. Fast i uppdrag att inom försvarsdeparte-

mentet biträda med utredning rörande truppförbandssjukvårdens ordnande vid vissa militära förband.

Sedan utredningsmannen inkommit med av kostnadsberäkningar och ritningar åtföljda förslag i ämnet, medgav riksdagen (skrivelse 1944: 322) efter förslag i propositionen 1944: 175 (s. 86—102), att det för budgetåret 1944/45 anvisade kvotanslaget till vissa byggnadsarbeten m. m. finge tagas i anspråk intill ett belopp av 1 486 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941 för följande sjukhusbyggnader vid arméns truppförband, nämligen nybyggnad av sjukhus vid Norrlands trängkår och Karlsborgs och Östgöta luftvärnsregementen samt om- och tillbyggnad av sjukhus vid Livgrenadjärregementet, Värmlands regemente och Dalregementet. Av utredningen tillämpade allmänna synpunkter på hithörande frågor framgå närmare av nyssnämnda proposition, s. 89—91.

I årets statsverksproposition (kapitalbudgeten: bil. 2, s. 19 och 34) ha medel äskats för anordnande av förbättrade sjukvårdslokaler vid ridskolan å Strömsholm samt för uppförande av vissa sjukhusbyggnader m. m. i Uppsala.

Chefen för försvarsdepartementet har den 14 juni 1944, med stöd av utav Kungl. Maj:t givet bemyndigande, uppdragit åt Fast att inom departementet biträda med fortsatt utredning rörande de sjukhusfrågor vid arméns truppförband, som funnes vara av sådan angelägenhetsgrad, att de borde nu upptagas till prövning, samt att, efter samråd med försvarets sjukvårdsförvaltning, till Kungl. Maj:t inkomma med av kostnadsberäkningar åtföljda förslag i ämnet. Med stöd av bemyndigandet ha experter och sekreterare ställts till utredningsmannens förfogande.

I skrivelse den 8 februari 1945 har *utredningen* inledningsvis anfört, att utredningen i anledning av uppdraget såsom en första åtgärd från försvarets sjukvårdsförvaltning införskaffat uppgift om de truppförband, vilkas sjukhusfrågor enligt sjukvårdsförvaltningens mening i främsta rummet vore i behov av översyn. Den inbördes grupperingen mellan de förband, som tillhörde olika militärområden, hade ännu icke kunnat företagas. Emellertid hade för utredningen från flera håll framhållits vikten av att frågan om truppförbandssjukvårdens ordnande vid Bohusläns regemente utan dröjsmål upptoges till prövning. Nämnda spörsmål stode nämligen i ett intimt samband med en av Uddevalla stad uppgjord plan om ändrad sträckning av den förbi regementets sjukhus ledande östra utfartsvägen från staden, vilken fråga tarvade skyndsam lösning. Med hänsyn härtill hade utredningen funnit sig böra i första hand verkställa undersökning av sjukvårdsförhållandena vid nu berörda regemente samt avgiva av undersökningen påkallat förslag utan att låta detta fördröjas av färdigställandet av utredningsresultat beträffande andra förband.

Sedan utredningen erinrat om *de allmänna synpunkter* beträffande hithö-

rande frågor, som berörts i propositionen 1944: 175, har utredningen framhållit, att senare vunna erfarenheter beträffande vårdplatsbehovet vid infanteriförband bestyrkt, att antalet vårdplatser lämpligen syntes kunna fastställas enligt den tidigare på mera preliminära uppgifter grundade beräkningsmetoden, d.v.s 4 % av manskapsstyrkan i fred.

Utredningen har vidare anfört, att sedan den tidigare utredningen avslutats ytterligare behov av vissa smärre lokalutrymmen i truppförbandssjukhusen yppats. Sålunda hade bland annat för den kvinnliga personalen vid förbanden funnits erforderligt inrätta dels ett särskilt mindre behandlingsrum, dels ock i stället för hittills planerad provisorisk väntrumsanordning ett särskilt väntrum med kapphylla och toalett. Härjämte hade det visat sig behövligt att komplettera de för tandläkarmottagningen avsedda lokalerna med ett steriliseringsrum och ett vilrum. Det senare borde förutom för sitt egentliga ändamål kunna bereda plats för enskilt samtal med patienter ävensom tagas i anspråk av poliklinikföreståndaren vid utförandet av expeditionella göromål.

Vid den av den föregående utredningen uppgjorda planeringen av nya sjukhus hade, sedan till källarvåningen förlagts de för sådan belägenhet lämpliga lokaler och rum, som motsvarade sjukhusets normala behov, ett icke obetydligt utrymme kvarlämnats outnyttjat. I betraktande av föreliggande omständigheter funne utredningen sig böra i förekommande fall föreslå, att utrymme bereddes i källarvåningen för förrådsändamål.

I fråga om sjukvårdsförhållandena vid *Bohusläns regemente* har utredningen anfört i huvudsak följande.

Vid besök på platsen hade utredningen kunnat konstatera, att sjukhuslokalerna vore otidsenliga och icke motsvarade de krav, som ur medicinsk, hygienisk och byggnadsteknisk synpunkt numera måste ställas på ett truppförbandssjukhus. Utredningen hade vidare funnit, att den av staden tilltänkta breddningen av vägbanan utanför sjukhuset skulle från dettas område avskilja så stor del, att den nuvarande uppfartsvägen till sjukhuset komme att försvinna. Då sjukhuset vore beläget på en starkt begränsad höjdplatå skulle en ny sådan väg icke kunna anordnas utan stora kostnader. Oavsett detta skulle byggnadens nyssnämnda belägenhet lägga hinder i vägen för utförandet av en tillfredsställande tillbyggnad, varav truppförbandssjukvården hade behov. En tillbyggnad skulle nämligen innebära, att sjukhusbyggnaden komme att ligga i olika plan. För att vinna en ändamålsenlig lösning genom tillbyggnad skulle så stor medelsanvisning krävas, att någon vinst i jämförelse med kostnaderna för en nybyggnad icke kunde beräknas uppstå.

I betraktande av vad sålunda och i övrigt anförts framstode det för utredningen såsom ur alla synpunkter fördelaktigast, att vid regementet uppfördes ett nytt sjukhus.

Beträffande det nya sjukhusets belägenhet hade utredningen, efter att ha granskat olika alternativ, funnit sig böra föreslå en plats i omedelbar närhet av soldathemmet, vilken plats godtagits av regementschefen. Platsen vore visserligen belägen i närheten av den s. k. sprängdalen, där regementet hade sitt upplag av ammunition och andra explosiva varor, men en representant för sprängämnesinspektionen, med vilken samråd i ärendet ägt rum,

hade uttalat att detta förhållande icke syntes behöva utgöra hinder för den av utredningen tilltänkta placeringen av sjukhuset. Härvid förutsattes dock, att vissa betryggande föreskrifter utfärdades angående förvaringen av sagda explosiva varor. Utredningen finge fördenskull föreslå, att nybyggnaden uppfördes å nämnda plats, i samband varmed nyssberörda säkerhetsföreskrifter syntes böra utfärdas.

I fråga om uppförandet av det nya sjukhuset föresloges en planlösning i huvudsaklig överensstämmelse med vad av den föregående utredningen föreslagits beträffande nybyggnad av sjukhus vid Karlsborgs och Östgöta luftvärnsregementen, varvid emellertid det inledningsvis berörda behovet av vissa kompletteringar och ändringar ansetts böra tillgodoses. Utredningen föresloge vidare den förbättringen, att särskild entré anordnades till manskapets väntrum, varigenom den interna trafiken i sjukhuset underlättades. Antalet vårdplatser i sjukhuset uppginge enligt utredningens förslag till 45, vilket vore något lägre än vad som skolat uppskattas enligt det av utredningen i det föregående angivna beräkningssättet. För tillgodoseende av under vissa tider av året uppkommande ytterligare platsbehov avsåges en vid förbandet redan befintlig och i förhållande till den föreslagna platsen för det nya sjukhuset synnerligen väl belägen sjukbarack kunna tagas i anspråk.

Kostnaderna för ett nybyggt sjukhus av nu angiven storlek och beskaffenhet hade enligt nuvarande prisläge beräknats till 395 000 kronor. Hänförda till prisläget den 1 juli 1941 skulle kostnaderna uppgå till ett belopp av 345 600 kronor. Den för varje vårdplats beräknade kostnaden uppginge enligt nuvarande prisläge till icke fullt 8 800 kronor, vilket med hänsyn till att även kostnaderna för mottagningsavdelningen medräknats finge anses vara ett lågt belopp.

Utredningen hade i ärendet samrått med försvarets sjukvårdsförvaltning och arméns fortifikationsförvaltning, vilka icke haft något att erinra mot utredningens förslag.

Av vid skrivelsen fogade ritningar och beskrivningar inhämtas, att sjukhuset är tänkt såsom ett enkelt tvåvåningshus med lokaler för mottagning och bostadsrum för personal i bottenvåningen samt utrymmen för vårdavdelningen i övre våningen. Bostadsrummen äro enligt förslaget orienterade i sydöst och nordväst samt sjuksalarna i huvudsak i sydöst. Till källarvåningen föreslås lokaler för personalens omklädnadsrum, skyddsrum, förråd m. m. bliva förlagda. Byggnaden är avsedd att uppföras med stomme av tegel på grundmurar av betong. Grunden utgöres i huvudsak av sten.

Departementschefen.

Såsom av det anförda framgår har uppdragits åt särskild tillkallad sakkunnig att inom försvarsdepartementet biträda vid fortsatt utredning rörande de sjukhusfrågor vid arméns truppförband, som befinnas vara av sådan angelägenhetsgrad, att de nu böra upptagas till prövning.

Förutom sjukhusfrågorna vid Upplands regemente m. m. i Uppsala samt vid ridskolan å Strömsholm, vilka frågor behandlas i årets statsverksproposition, har allenast sjukhusfrågan vid Bohusläns regemente i Uddevalla ansetts påfordra behandling vid nu pågående riksdag. Det nuvarande truppförbandssjukhuset i Uddevalla motsvarar nämligen enligt utredningen icke

de krav som ur medicinsk, hygienisk och byggnadsteknisk synpunkt numera måste ställas på ett dylikt sjukhus, vartill kommer att ärendet påverkas av en av Uddevalla stad planerad breddning av den förbi sjukhuset ledande utfartsvägen från staden. Utredningen har efter besök på platsen föreslagit uppförande av nytt sjukhus för regementet.

Av utredningen anförda allmänna synpunkter ha icke föranlett erinran från min sida. De skäl som anförts för uppförande av nytt sjukhus vid Bohusläns regemente kunna likaledes av mig i princip biträdas. Emellertid uppställer sig frågan, vilken storlek den nya byggnaden bör erhålla. Regementets nuvarande sjukhus är avsett för omkring 35 patienter varjämte en sjukbarack finnes. Utredningen har, såsom av det anförda framgår, med anlitande av på tidigare erfarenheter grundat beräkningssätt ansett sig böra föreslå, att det nya sjukhuset planeras för 45 vårdplatser. På grund av vad som inledningsvis anförts synes dock en viss återhållsamhet böra iakttagas vid planeringen av här ifrågavarande sjukhus. Såsom en reserv för extraordinära tillfällen kommer ju alltjämt förenämnda sjukbarack att disponeras. Jag finner mig därför böra tillstyrka, att den nya sjukhusbyggnaden inskränkes att rymma 38 vårdplatser. Kostnaderna för en dylik byggnad kunna enligt vad utredningen under hand upplyst beräknas till omkring 328 000 kronor enligt 1941 års prisläge. Jag tillstyrker sålunda, att under nästa budgetår ett nytt truppförbandssjukhus uppföres vid Bohusläns regemente för en beräknad kostnad enligt prisläget den 1 juli 1941 av i runt tal 328 000 kronor. Det bör ankomma på Kungl. Maj:t att i samband med blivande dispositionsbeslut efter förslag av arméns fortifikationsförvaltning meddela beslut om de säkerhetsföreskrifter, som kunna föranledas av den föreslagna byggnadsplatsens läge i närheten av vissa eldfarliga förråd.

Beträffande den nuvarande sjukhusbyggnadens framtida användning torde det få ankomma på arméns fortifikationsförvaltning att i sinom tid inkomma med förslag. På grundval av vissa föreliggande utredningar rörande behovet av lokaler för värnpliktsredovisning samt fritidslokaler m. m. kan emellertid redan nu förutses, att byggnaden i fråga jämväl i fortsättningen kommer att i full utsträckning tagas i anspråk för nödvändiga ändamål.

Marinens delfond.

Ostkustens marindistrikt.

Reningsanläggningar å Galärvarvet. Bland medelsbehoven för nästa budgetår har marinförvaltningen upptagit ett belopp av 27 500 kronor för anordnande av en emscherbrunn å Stockholms örlogsvarvs område å Galärvarvet. I särskild skrivelse den 14 december 1944 har emellertid *marinför-*

valtningen anfört, att vissa förändringar inträtt beträffande Galärvarvets avloppsfråga, varför en annan lösning än den av marinförvaltningen föreslagna syntes nödvändig. Av skrivelsen inhämtas vidare följande.

I skrivelse den 6 november 1944 hade Stockholms stads gatukontor meddelat, att medel begärts för anslutning av avloppen från delar av Södra Djurgården till stadens system av avskärande avloppsledningar med anknytning till stadens reningsverk vid Henriksdal. Med anledning av gatukontorets skrivelse hade stadens hälsovårdsnämnd tillfrågats, om nämnden i och med den avskärande ledningens tillkomst komme att utdöma Galärvarvets nuvarande reningsanläggningar och kräva anslutning till huvudavloppsledningen, i vilket fall ifrågasatt emscherbrunn ju icke borde komma till utförande. Hälsovårdsnämnden hade meddelat, att gällande avloppsreglemente föreskreve, att anslutning till stadens avloppsledning skulle ske så snart denna framdragits till tomtgräns. Enär ett godkännande av den planerade emscherbrunnen sålunda ej kunde förväntas av stadens myndigheter sedan stadens avloppsledning framdragits, syntes den ifrågasatta emscherbrunnen icke böra komma till utförande.

Marinförvaltningen hade låtit undersöka kostnaderna för framdragning av anslutningsledningar till stadens blivande avloppsledning. Dessa kostnader kunde beräknas till 97 500 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941 inklusive administrationskostnader.

Under åberopande av det anförda har marinförvaltningen återkallat sitt tidigare framlagda äskande i ärendet och hemställt, att ett belopp av 97 500 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941 måtte beräknas för budgetåret 1945/46 för utförande av avloppsanläggningar å Galärvarvet.

Efter förslag av Kungl. Maj:t i statsverkspropositionen till 1944 års riksdag (kapitalbudgeten: bil. 2, s. 58—60) har riksdagen (skrivelse nr 107) beräknat medel för anslutning av avloppsnätet på Skeppsholmen till Stockholms stads ledningsnät. *Departementschefen.*

Marinförvaltningens nu föreliggande förslag innebär anslutning jämväl av avloppsnätet å Galärvarvet till stadens system av avskärande avloppsledningar. Den föreslagna lösningen av örlogsvarvets avloppsfråga synes lämplig, särskilt med tanke på att enligt inhämtade upplysningar Stockholms stad framdeles kommer att övergå från mekanisk till höggradig rening, varvid den nuvarande reningen medelst emscherbrunn å Galärvarvet icke blir tillfyllest. Att kostnaderna för det nu föreslagna arbetet, 97 500 kronor, äro så förhållandevis höga sammanhänger, enligt vad jag inhämtat, med att på grund av områdets läge självfallsledningar icke kunna anordnas utan pumpverk med tryckledning erfordras.

I enlighet med det anförda beräknar jag således för reningsanläggningar å Galärvarvet för nästa budgetår ett belopp av 97 500 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941. I beloppet ingå kostnader för administration m. m.

Vaxholms kustartilleriregemente. I sina medelsäskanden för nästa budgetår har *marinförvaltningen* för arbeten vid Vaxholms kustartilleriregementes förläggning å Rindön beräknat följande belopp, nämligen 509 000 kronor för ombyggnad och modernisering av tjänstebostäder, 100 000 kronor för ytterligare iståndsättningsarbeten vid f. d. I 2 V:s (= förutvarande Göta livgardes fästningsbataljons) kasernetablissement samt 16 700 kronor för renovering av tvättrum i kasernerna I och II, allt enligt prisläget den 1 juli 1941. För utförande av arbeten vid etablissementet under budgetåret 1946/47 har ämbetsverket enligt samma prisläge beräknat ytterligare 50 000 kronor för iståndsättningsarbeten vid f. d. I 2 V:s kasernetablissement, 140 000 kronor för renovering av en av regementets matinrättningar samt 105 000 kronor för utvändiga ledningar, planering och vägar. Följande arbeten ha hänförts till angelägenhetsgrad III och ha alltså ansetts icke kunna rymmas inom den för marinens byggnadsarbeten för femårsperioden 1942/47 fastställda kostnadsramen, nämligen utbyggnad av värmecentral m. m. till en kostnad av 265 000 kronor, ytterligare iståndsättningsarbeten vid f. d. I 2 V:s kasernetablissement till ett belopp av 165 000 kronor samt modernisering eller nybyggnad av skollokaler, för vilka sistnämnda arbeten kostnaderna tidigare uppskattats till mellan 550 000 och 435 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941.

Stabschefen vid kustartilleriinspektionen har i reservation till marinförvaltningens skrivelse anfört, att marinförvaltningen med hänsyn till nödvändigheten att skapa drägliga förläggnings-, utbildnings- och fritidsförhållanden för manskapet vid regementet — vilket icke minst ur rekryteringssynpunkt ansetts vara av den allra största betydelse — bort hemställa om medel för *dels* fullständigt genomförande av erforderliga iståndsättningsarbeten vid f. d. I 2 V:s kasernetablissement, vilka arbeten kostnadsberäknats till totalt 315 000 kronor, *dels ock* anordnande av tidsenliga skollokaler.

Det av marinförvaltningen framlagda förslaget till ytterligare ombyggnad och modernisering av tjänstebostäder avser slutförande av ett ombyggnadsprogram, som ämbetsverket framlade i skrivelse den 13 april 1943 och för vilket en närmare redogörelse lämnades vid anmälan av propositionen 1943: 287 (s. 39 ff). Såsom närmare framgår av nämnda redogörelse avsåg förslaget ombyggnad och modernisering av tio å förläggningsområdet befintliga bostadsbyggnader. Vid anmälan av nyssberörda proposition anförde jag, att ett bättre utnyttjande av de nuvarande bostadshusen å förläggningsområdet syntes i hög grad önskvärt, särskilt som tillgången på tomtmark för nybyggnader vore relativt begränsad. Jag hade därför i princip intet att erinra mot det framlagda ombyggnadsprogrammet. Emellertid syntes på vissa av 1940 års militära byggnadsutredning anförda skäl ombyggnadsarbetena i dåvarande läge böra begränsas till allenast fem av de till ombyggnad föreslagna tio byggnaderna. Kostnaderna härför beräkna-

des till 520 000 kronor, varav 470 000 kronor beräknades motsvara prisläget den 1 juli 1941.

Sedan riksdagen anvisat medel för ändamålet, ha ifrågavarande arbeten igångsatts och i stort sett genomförts.

I sina anslagsäskanden för innevarande budgetår hemställde marinförvaltningen, att för fullföljande av ombyggnadsprogrammet måtte anvisas ytterligare 480 000 kronor jämte administrationskostnader. Vid anmälan av denna fråga i 1944 års statsverksproposition (kapitalbudgeten: bil. 2, s. 67) anförde jag, att det enligt min mening saknades anledning för statsmakterna att nu binda sig för ett vidlyftigare program än det som fastställdes av 1943 års riksdag. Innan beslut fattades om ytterligare ombyggnadsarbeten, borde resultaten av övriga åtgärder från det allmännas sida för undanröjande av bostadsbristen i Vaxholm och å Rindön avvaktas.

Marinförvaltningen har nu i sina medelsäskanden för nästa budgetår framhållit, att bostadsförhållandena för officerare och underofficerare vid Vaxholms kustartilleriregemente vore synnerligen otillfredsställande, vilket vid flera tillfällen påtalats. Ett flertal officersfamiljer kunde för närvarande icke erhålla bostad å förläggningsorten, utan måste bo i Stockholm. Ett icke ringa antal officerare saknade fast bostad. Läget förvärrades alltmera, ju längre tiden fortskrede utan åtgärd för avhjälpande av bostadsbristen. Jämväl vad underofficerarna beträffade vore läget svårt. Även efter pågående ombyggnadsarbeten komme bostadsbrist att föreligga. Efter genomförandet av försvarets bostadsanskaffningsnämnds nybyggnadsprojekt komme situationen i någon mån att förbättras. Vid förfrågan hos stadsfullmäktiges ordförande i Vaxholms stad hade denne meddelat, att inga uthyrningslägenheter komme att uppföras å Rindö. En undersökning bland underofficerare hade även visat, att de ej vore benägna för att skaffa egna hem. Bostadsanskaffningsnämnden hade även som sin mening anfört, att ytterligare ombyggnadsarbeten måste genomföras för att täcka den rådande bristen på bostäder. Marinförvaltningen ansåge därför alltjämt, att det ursprungligen framlagda förslaget i dess helhet snarast möjligt borde komma till utförande.

F. d. I 2 V:s kasernetablissement å Rindön överlämnades till marinen genom Kungl. Maj:ts brev den 15 augusti 1941. Beslutet föranleddes av det starkt utökade behovet av förläggningsutrymmen vid Vaxholms kustartilleriregemente. I avvaktan på beslut om etablissementets framtida användning hade underhållet av detsamma blivit i hög grad eftersatt, och till påbörjande av iståndsättningsarbeten vid detsamma anvisades därför åren 1939—1941 tillhopa 462 500 kronor.

I sina medelsäskanden för innevarande budgetår anförde marinförvaltningen, att en företagen besiktning av byggnadernas tillstånd, sedan de arbeten, för vilka medel enligt vad nyss anförts anvisats, kommit till utförande, givit vid handen, att omfattande arbeten ännu återstode, vilka vore

erforderliga för att få kasernetablissementet i en tillfredsställande standard. De åtgärder, som behövde vidtagas, hade ämbetsverket bedömt i huvudsak vara av karaktär att höja anläggningarnas standard. Denna vore nämligen till följd av det länge eftersatta underhållet så låg, att den ur hygienisk synpunkt vore långt ifrån tillfredsställande trots de arbeten, som redan utförts. Samtidigt finge framhållas, att det vore uteslutet att med anlitande av underhållsmedel, beräknade enligt gängse normer, kunna utföra erforderliga reparationer inom rimlig tid och utan att underhållet å övriga objekt därigenom bleve eftersatt.

Ämbetsverket anförde, att för ytterligare iståndsättningsarbeten erfordrades 296 000 kronor jämte administrationskostnader enligt prisläget den 1 juli 1941.

Av det angivna beloppet hänförde sig 69 000 kronor till kasern III, 51 000 kronor till kasern IV, 32 000 kronor till västra matsalsbyggnaden, 22 000 kronor till marketenteriet samt 122 000 kronor till ombyggnad av tre baracker. Arbetena tilldelades angelägenhetsgrad III.

Marinförvaltningen har emellertid i sina medelsäskanden för nästa budgetår anfört, att ämbetsverket efter förnyad besiktning ansåge det vara nödvändigt, att ifrågavarande iståndsättningsarbeten snarast igångsattes för att byggnadernas allmänna standard skulle fylla gängse fordringar. Med anledning härav föresloge ämbetsverket, att arbetena utfördes under budgetåret 1945/46 intill en kostnad av 100 000 kronor samt under budgetåret 1946/47 intill en kostnad av 50 000 kronor, allt enligt prisläget den 1 juli 1941.

Renoveringen av tvättrummen i kasernerna I och II, vilka äro belägna å kustartilleriregementets ursprungliga förläggningsområde, har av marinförvaltningen motiverats med att de nuvarande tvättrummen vore ur hygienisk synpunkt bristfälliga, vilket även av vederbörande läkare påtalats.

Departementschefen. Vaxholms kustartilleriregementes kasernetablissement å Rindön utgöres av ett stort antal byggnader, av vilka många ursprungligen uppförts för andra ändamål än dem vartill de nu användas. En del av regementets nuvarande förläggningsområde har sålunda tidigare utgjort fabriksområde, varför byggnader, som uppförts för olika industriella ändamål, kommit att ingå i etablissementet. Förläggningen har sedermera kompletterats bland annat genom flyttning till förläggningsområdet av ett antal s. k. lägerhyddor. Genom att regementet fått övertaga förutvarande Göta livgardes fästningsbataljons kasernetablissement har regementet kommit att utrustas med två gymnastiksalar och två matinrättningar.

Såsom av den lämnade redogörelsen framgår har inom marinledningen övervägts ett flertal förslag till ombyggnadsarbeten å förläggningen, varjämte från kustartilleriets sida framförts krav på uppförande av nya skol-

lokaler för regementet. Marinförvaltningen har emellertid av kostnadsskäl ansett sig kunna för närvarande föreslå till utförande allenast vissa av de ifrågasatta arbetena, medan bl. a. lösandet av frågan om nya skollokaler ansetts böra anstå till tid efter femårsperiodens slut.

Vid personligt besök å förläggningen har jag kunnat konstatera, att flera av regementets byggnader befinna sig i sådant skick, att en ombyggnad eller modernisering är i hög grad av behovet påkallad. Detta är särskilt förhållandet med de bostadsbyggnader, som marinförvaltningen redan år 1943 föreslog till ombyggnad. Även efter färdigställandet av de i årets statsverksproposition (kapitalbudgeten: bil. 2, s. 115) omförmälda bostadsbyggnader, som försvarets bostadsanskaffningsnämnd uppför intill regementets förläggning, torde bostadsbristen å Rindön komma att vara av stor omfattning, och det synes därför önskvärt, att återstoden av marinförvaltningens ombyggnadsprogram nu genomföres. Vissa av de byggnader, som föreslagits till ombyggnad, äro för närvarande i sådant skick, att de icke kunna användas såsom bostäder. Då marinförvaltningens kostnadsberäkningar synas kunna godtagas, beräknar jag för detta ändamål 509 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941.

De från armén övertagna kasernerna III och IV befinna sig även i sådant skick, att de snarast böra iståndsättas. Emellertid synes en preliminär undersökning giva vid handen, att regementets personalstyrka torde kunna erhålla erforderligt förläggningsutrymme utan utnyttjande av kasern IV, vilken för närvarande i huvudsak användes såsom förläggningslokal för vissa i anledning av beredskapen inkallade armétruppförband. Det har med hänsyn härtill synts mig lämpligt, att undersökning verkställes, huruvida ifrågavarande kasern skulle kunna ombyggas till skolbyggnad för regementet, varigenom nybyggnad för sagda ändamål skulle kunna undvikas. Utredning härom pågår inom marinförvaltningen. I avvaktan på resultatet av denna bör med iståndsättning av denna kasern anstå. Däremot har jag intet att erinra mot att medel nu avses för iståndsättning av kasern III. Medel torde även böra beräknas för förbättringsarbeten å marketenteriet. För dessa båda ändamål beräknar jag tillhopa 85 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941. Med iståndsättning av baracker torde däremot böra anstå till dess större klarhet vunnits rörande möjligheten att inrymma erforderliga expeditioner och förläggningsutrymmen inom övriga byggnader. Resultatet av den pågående utredningen rörande begränsning av manskapsstaterna inom försvaret bör härvid avvaktas. Då för regementet icke torde erfordras mer än en matinrättning i fredstid, kan jag icke tillstyrka, att de av marinförvaltningen ifrågasatta arbetena å västra matsalsbyggnaden utföras. I stället synes böra undersökas, huruvida ifrågavarande byggnad för rimliga kostnader kan iordningställas för annat ändamål, exempelvis såsom samlings- och filmsal.

Den av marinförvaltningen föreslagna renoveringen av tvättrummen i kasernerna I och II kan jag tillstyrka, och jag beräknar alltså för detta ändamål ett belopp av 16 700 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941.

Det sammanlagda medelsbehovet för de av mig förordade ombyggnadsarbetena uppgår i enlighet med det anförda till (509 000 + 85 000 + 16 700 =) i avrundat tal 610 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941. I det angivna beloppet ingå kostnader för administration m. m.

Sydkustens marindistrikt.

Verkstadsskola för flottans sjömansskola. 1942 års försvarsbeslut innefattade i enlighet med ett i propositionen 1942: 210 framlagt förslag bland annat inrättande av en flottans sjömansskola, till vilken rekrytutbildningen vid flottan skulle helt centraliseras. Sjömansskolan förutsattes skola förläggas till Karlskrona.

I ett den 31 december 1942 avgivet preliminärt förslag till ordnande av rekrytutbildningen av fast anställt manskap anförde *sjöförsvarets utbildningskommission*, att en centralisering av denna rekrytutbildning på sätt förutsatts i propositionen 1942: 210 skulle medföra svårigheter för undervisningen i allmänbildande ämnen. Ännu större svårigheter skulle enligt kommissionens mening centraliseringen komma att medföra för yrkesutbildningen för sjömanskårens maskin- och hantverksavdelningar. Med anledning härav ifrågasatte kommissionen en uppdelning av denna utbildning på det sättet, att Stockholms örlogsstations rekryter tillhörande nämnda avdelningar skulle erhålla sin utbildning i Stockholm i stället för i Karlskrona. En i viss mån liknande anordning ifrågasatte kommissionen även för radiorekryterna tillhörande Stockholms örlogsstation.

Marinchefen framhöll i yttrande över utbildningskommissionens berörda förslag bland annat, att de av kommissionen framhållna olägenheterna av en centralisering av rekrytutbildningen för den allmänbildande undervisningen icke syntes vara hållbara. Under erinran om de i propositionen 1942: 210 gjorda uttalandena rörande fördelarna av en centraliserad rekrytutbildning vid flottan förordade marinchefen, att sjömansskolan i princip skulle omfatta samtliga flottans stamrekryter. Marinchefen föreslog därjämte inrättande av en verkstadsskola i anslutning till sjömansskolan.

Vid anmälan av *propositionen 1943: 207*, angående vissa sjukvårds- och förläggningsfrågor i Karlskrona, yttrade jag, att de av utbildningskommissionen anförda synpunkterna beträffande rekrytutbildningens centralisering med hänsyn till vad marinchefen anfört ej givit mig anledning att frångå min i propositionen 1942: 210 uttalade principiella uppfattning om fördelarna av en centraliserad dylik utbildning. Då för övrigt ett ställningstagande till

utbildningskommissionens förslag — vilket syntes kunna äga rum först på grundval av kommissionens slutgiltiga förslag i ärendet — ej i nämnvärd grad kunde påverka bedömandet av de aktuella förläggningsfrågorna i Karlskrona, hade jag vid bedömandet av dessa frågor ansett mig kunna bortse från de jämkningar av sjömansskolans organisation, som kunde följa av ett godtagande av kommissionens synpunkter.

Sedan jag på anförda skäl förordat en förläggning av sjömansskolan till Karlskrona kustartilleriregementes stadskasern och marinens sjukhus — vilket enligt ett i propositionen framlagt förslag skulle nedläggas — anförde jag, att i planen för sjömansskolans förläggning på detta sätt även inginge anordnande av en verkstadsskola i bland annat en av marinsjukhuset nu disponerad lokal inom sjukhusområdet, den s. k. bastionen Aurora. Någon medelsanvisning för ändamålet erfordrades emellertid icke under budgetåret 1943/44.

Vad sålunda anförts föranledde icke erinran från riksdagens sida.

Såsom närmare framgår av propositionen 1944: 185, angående vissa avlönings- m. fl. anslag under riksstatens fjärde huvudtitel för budgetåret 1944/45, (s. 24—26) föreslog *sjöförsvarets utbildningskommission* i sitt den 27 november 1943 avgivna slutliga betänkande med förslag angående utbildningen av värnpliktiga och fast anställt manskap vid marinen (SOU 1943: 44) ånyo en uppdelning av sjömansskolan, innebärande bland annat inrättande av verkstadsskolor vid såväl Karlskrona som Stockholms örlogsvarv.

I remissyttranden över kommissionens betänkande förklarade sig *överbefälhavaren* icke kunna tillstyrka en uppdelning av den till Karlskrona centraliserade sjömansskoleutbildningen för flottans stamrekryter, varjämte *marinchefen* föreslog, att verkstadsutbildningen skulle förläggas till rekrytstadiet och att en verkstadsskola skulle upprättas i samband med sjömansskolan eller å örlogsvarvet i Karlskrona.

I yttrande till statsrådsprotokollet för den 3 mars 1944 i samband med anmälan av förenämnda *proposition 1944: 185* anförde jag, bland annat, att ett frångående av det år 1943 fattade beslutet rörande sjömansskolans centralisering till Karlskrona icke syntes tillrådligt. Vid 1943 års riksdag hade emellertid icke fattats slutlig ståndpunkt till frågan om anordnandet av en särskild verkstadsskola i anknytning till sjömansskolan. Det beslutade byggnadsprogrammet innebure emellertid, att lokaler för en sådan skola reserverats inom den s. k. bastionen Aurora i anslutning till sjömansskolan. Marinförvaltningen hade sedermera framhållit, att en verkstadsskola om möjligt borde förläggas så att arbetet i densamma kunde bedrivas i nära kontakt med produktiv verksamhet, vilket endast kunde uppnås genom anslutning till varvsdriften. Marinförvaltningen hade vidare upplyst, att det förelåge goda utsikter att inom Karlskrona örlogsvarvs område erhålla goda och luftiga lokaler för verkstadsskolan och hade jämväl framlagt förslag om

provisoriskt ordnande av verkstadsskolans lokalfråga i avvaktan på denna frågas definitiva lösning.

För egen del framhöll jag i denna fråga, att förläggande av verkstadsskolan till örlogsvarvet med dess strängt begränsade utrymmen knappast kunde anses tillrådligt vare sig med hänsyn till varvsdriften eller ur utbildningssynpunkt. Jag ville i sistnämnda hänseende erinra om att erfarenheterna av de s. k. varvskurserna vid örlogsvarvet, som enligt dittills gällande organisation anordnats som ett led i sjömansutbildningen, icke varit av den art, att en fortsatt anknytning till varvet kunde anses lämplig. Jag hade därför vid anmälan tidigare samma dag av vissa byggnadsfrågor i Karlskrona (propositionen 1944: 175, s. 144) ansett mig böra i huvudsak tillstyrka ett av marinförvaltningen i dess anslagsäskanden för budgetåret 1944/45 framlagt förslag om verkstadsskolans förläggande i anslutning till sjömansskolan. Jag utgick från att rekryterna under sin utbildning vid verkstadsskolan skulle beredas erforderlig tid till studier jämväl av varvsdriften.

Riksdagen (skrivelse nr 321) fann de av mig anförda skälen mot en uppdelning av sjömansskolans verksamhet bärande och beslöt, att skolan skulle bibehållas såsom en till Karlskrona förlagd utbildningsenhet. Vad åter anginge förslaget att anordna verkstadsskola i anslutning till sjömansskolan och för ändamålet iordningställa vissa lokaler inom bastionen Aurora fann riksdagen — med hänsyn till att även efter föreslagen ombyggnad av bastionen Aurora de lokaler, som sålunda erhölles, komme att lämna åtskilligt övrigt att önska i fråga om ändamålsenlighet och hygieniska förhållanden — nödvändigt att, innan beslut i ämnet fattades, en utredning komme till stånd rörande lämpligheten och möjligheten av en närmare anknytning av verkstadsskolan till örlogsvarvet i enlighet med marinförvaltningens förslag. Därvid syntes särskild uppmärksamhet böra ägnas spörsmålet ur synpunkten av att åt verkstadsskolan bereda lokaler, som kunde tillgodose nutida krav på rationell undervisning och tillbörlig yrkeshygien.

Vid sådant förhållande fann riksdagen vidare (skrivelse nr 322), att med utförandet av de ifrågasatta byggnadsarbetena tills vidare borde anstå.

Sedan *marinförvaltningen* i sin skrivelse angående medelsbehoven för budgetåret 1945/46 anmält, att förnyad utredning rörande lämpligaste sättet att tillgodose lokalbehovet för en till Karlskrona förlagd verkstadsskola påginge, har ämbetsverket i särskild skrivelse i ämnet den 30 november 1944 anfört i huvudsak följande.

Marinförvaltningen hade utarbetat nytt förslag till verkstadsskolebyggnad, varvid samråd under hand skett med riksförsäkringsanstaltens arbetarskyddsbyrå och med riksantikvarieämbetet samt byggnadsstyrelsen.

Skolan skulle mottaga elever från såväl flottan som kustartilleriet. Byggnaden skulle enligt förslaget inrymma 139 man. Utbildningen avsåges skola ske i två perioder, som vardera omfattade sex arbetsveckor à 48 timmar.

Utbildningstiden för varje kontingent komme sålunda att bliva tre månader. Under ett år komme följaktligen att utbildas 4 × 139 eller sammanlagt 556 man, vilket antal beräknades ungefärligen motsvara den årliga rekryteringen. Under den första perioden skulle en grundläggande utbildning ske inom samtliga sex verkstadsavdelningar med en utbildningstid av en arbetsvecka på varje avdelning. Eleverna skulle således uppdelas i sex lika stora grupper under första perioden. Under den andra perioden skulle en uppdelning av eleverna ske i tre större grupper, fördelade på filarverkstad, maskinverkstad och smedja. Enligt utbildningsplanen avsåges all grundläggande utbildning vid verkstadsskolan förläggas till rekrytstadiet. Den praktiska tillämpningen av i verkstadsskolan förvärvade kunskaper och färdigheter komme sålunda att på ett senare utbildningsstadium förläggas till örlogsvarvens verkstäder och ombord å fartyg, förlagda till varven.

Ämbetsverket föresloge, att för ändamålet en ny skolbyggnad skulle uppföras å en härför lämplig plats omedelbart sydväst om amiralitetskyrkan. En för närvarande å den föreslagna byggnadsplatsen befintlig pistolskjutningsbana finge därvid nedläggas och en därstädes belägen mindre byggnad rivas, varvid vissa i byggnaden inrymda expeditioner m. m. kunde förflyttas till andra disponibla lokaler. Kostnaderna enligt prisläget den 1 juli 1941 för ny verkstadsskolebyggnad hade av marinförvaltningen beräknats till 360 000 kronor, vartill komme kostnader för administration m. m., cirka 22 000 kronor.

Överstyrelsen för yrkesutbildning, som i ärendet inhämtat yttrande från inspektören för centrala verkstadsskolor m. m., har ej funnit skäl till erinran mot marinförvaltningens framställning.

Beträffande den bland annat i riksdagens förenämnda skrivelse 1944: 321 ifrågasatta närmare anknytningen av verkstadsskolan till örlogsvarvet i Karlskrona m. m. har *marinförvaltningen* sedermera i skrivelse den 26 januari 1945 anfört i huvudsak följande.

Den närmare anknytning mellan verkstadsskolan och örlogsvarvet, som kunde ifrågasättas, hänförde sig dels till platsen för skolans förläggning, dels till viss samverkan i fråga om skolans och örlogsvarvets arbete. Geografiskt sett hade nybyggnaden planerats bliva förlagd till en plats, som vore direkt ansluten till varvsområdet. Eleverna från sjömansskolans kaserner kunde dock komma till verkstadsskolan utan att behöva passera genom det egentliga varvsområdet.

Beträffande den organisatoriska anknytningen till örlogsvarvet hade marinförvaltningen ännu icke tagit ställning. Hinder syntes emellertid icke föreligga, att den chef för fartygsavdelningen, som enligt föreliggande omorganisationsplaner avsåges tillsättas vid örlogsvarvet, erhölle den tekniska tillsynen och följde undervisningen vid verkstadsskolan och på så sätt biträdde marinöverdirektören i de åligganden, som tillkomme honom såsom inspektör för den ingenjörstekniska verksamheten inom marinen (SFS 864/42, 72 §). Genom detta organisatoriska förfarande skapades jämväl ökade möjligheter att från varvet erhålla lämpliga objekt för reparations- och nytillverkningsarbeten, som kunde utföras på verkstadsskolan. Samtidigt som verkstadsskolan härigenom kunde tillföras lämpliga undervis-

ningsobjekt, finge eleverna redan från början en viss inblick i den materiel, som de sedermera avsåges skola handhava.

Det sammanlagda elevantalet under ett år uppginge till 556 elever, varav 68 elever utgjordes av kustartillerister (eldare, vapensmeder). Uppdelat på fyra tremånadersperioder bleve elevantalet sålunda 139, efter vilket antal verkstadsskolan planerats. Utbildningstiden för kustartilleriet tillhörande vapensmeder utgjorde sex månader. I övrigt vore utbildningstiden tre månader, vilken sistnämnda tid kunde synas kort med tanke på innebörden av begreppet yrkesutbildning i den bemärkelse, som avsåges i gällande kollektivavtal. Yrkesutbildningen inom sjömansskolan avsåge emellertid att giva eleverna utbildning inom viss yrkesgren enligt den yrkesuppdelning, som förelåge i fråga om marinens personal, såsom eldare, artillerimatroser, signalmatroser etc. Verkstadsskolans utbildning i denna bemärkelse avsåge sålunda att giva eleverna en grundläggande kännedom om arbetsmaskiner, arbetsmetoder, arbetsledning m. m. för att de vid senare kommenderingar ombord på fartyg och vid praktik på örlogsvarv under tiden för underbefälsutbildningen skulle ha erforderligt underlag för att kunna tillgodogöra sig dessa senare utbildningsskeden ävensom att de skulle förvärva en viss duglighet som hantverkare för att kunna biträda vid utförandet av enklare arbeten. Med den uppläggning av yrkesutbildningen, som förelåge beträffande maskinpersonalens utbildning vid verkstadsskolan, kunde densamma leda till kompetens för erhållande av tredje maskinistbrevet. Därigenom tillgodosåges från manskapshåll och från utbildningskommissionen uttalade önskemål.

För att ytterligare utnyttja verkstadsskolan vore avsikten, att eleverna även under sin fritid skulle erhålla möjligheter att arbeta i verkstadslokalerna.

Under åberopande av vad sålunda och i ämbetsverkets förenämnda skrivelse den 30 november 1944 anförts hemställde marinförvaltningen om bifall till sin i samma skrivelse gjorda hemställan.

Samråd hade ägt rum med chefen för marinstaben.

Departementschefen. Genom 1942 års försvarsbeslut har riksdagen i princip godkänt ett av Kungl. Maj:t framlagt förslag om inrättande av en flottans sjömansskola, till vilken rekrytutbildningen för flottans fast anställda manskap skall helt centraliseras. Skolan, som beräknats för en manskapsstyrka av i runt tal 1 000 man, skall enligt riksdagens beslut förläggas till Karlskrona, där den tidigare av kustartilleriet utnyttjade s. k. stadskasernen ävensom marinens sjukhus upplåtits för ändamålet. Beträffande utbildningen vid flottan bör här omnämnas, att sjömansskolans elever uppdelas på olika yrkesavdelningar, bland andra maskinavdelningen och hantverksavdelningen. Rekrytutbildningen indelas i perioder, olika långa för olika yrkesgrenar. Efter en första period omfattande grundläggande allmänbildning, förberedande yrkesutbildning samt fysisk och disciplinerande fostran skola eleverna på maskin- och hantverksavdelningarna påbörja verkstadsutbildning. Rekrytutbildningen vid kustartilleriet äger rum enligt i stort sett enahanda linjer. Enligt tidigare gällande organisation anordnades såsom ett led i rekrytut-

bildningen vid flottan s. k. varvskurser vid Karlskrona örlogsvarv och för kustartilleristerna såsom ett led i rekryt- och underbefälsutbildningen liknande kurser vid kustartilleriets tygverkstäder m. m. Då denna utbildning emellertid icke visat sig effektiv, framlades för 1944 års riksdag förslag om inrättande av en särskild verkstadsskola i anslutning till sjömansskolan med lokaler i bastionen Aurora och i marinens sjukhus. Riksdagen uppsköt emellertid sitt ställningstagande i avvaktan på ytterligare utredning rörande lämpligheten och möjligheten av en närmare anknytning av verkstadsskolan till örlogsvarvet och rörande lämpligaste sättet att tillgodose lokalbehovet för en till Karlskrona förlagd verkstadsskola.

Marinförvaltningen har nu framlagt förslag om uppförande av en friliggande byggnad för verkstadsskola å en av ämbetsverket förordad plats å Karlskrona örlogsvarvs område. Kostnaderna ha beräknats till 382 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941. Byggnadens storlek har beräknats med ledning av ett i ärendet framlagt organisationsförslag — närmare berört i det föregående — varav framgår, att årligen omkring 550 elever från flottan och kustartilleriet, fördelade på fyra kurser om i regel tre månader, avses skola därstädes erhålla sin första verkstadsutbildning. På ett senare stadium tillkommer praktisk tillämpning av i verkstadsskolan förvärvade kunskaper och färdigheter, för flottans personal genom tjänstgöring ombord och å varvens verkstäder och för kustartilleriets personal genom tjänstgöring vid nyssnämnda verkstäder eller vid kustartilleriets tygverkstäder.

Förslaget synes på ett tillfredsställande sätt tillgodose de av riksdagen anförda synpunkterna. Såsom av marinförvaltningens utredning framgår, föreligga sålunda möjligheter att ordna ett visst samarbete mellan verkstadsskolan och örlogsvarvets fartygsavdelning, varigenom ett önskvärt samband med varvet erhålles. Den för skolan föreslagna platsen, som för att kunna tagas i anspråk för ändamålet förutsätter rivning av en mindre byggnad och av vissa till en pistolskjutningsbana hörande anordningar, synes lämplig. Skjutningarna beräknas i fortsättningen kunna äga rum å en befintlig bana å Söderstjärna. Det av riksdagen anförda önskemålet om verkstadslokaler, som kunna tillgodose nutida krav på rationell undervisning och tillbörlig yrkeshygien, synes mig bliva i görligaste mån tillgodosett i det nya förslaget, ehuru den korta tid, som enligt utbildningsplanerna avses bliva anslagen till verkstadsutbildningen, självfallet icke kan medgiva annat än orientering och en förberedande yrkesutbildning. Jag finner icke anledning att i detta sammanhang närmare beröra den av ämbetsverket föreslagna organisationen av undervisningen men vill likväl framhålla, att enligt min uppfattning viss risk föreligger för att utbildningen blir alltför splittrad. En ytterligare överarbetning av utbildningsplanerna i samråd med överstyrelsen för yrkesutbildning synes därför önskvärd.

Då kostnadsberäkningarna för skolbyggnaden icke givit mig anledning

till erinran, får jag i anslutning till det anförda tillstyrka, att för uppförande av verkstadsskola i Karlskrona ett belopp av 382 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1941 beräknas för nästa budgetår. I beloppet ingå, förutom administrationskostnader m. m., jämväl kostnader för rivning av å byggnadsplatsen befintliga anläggningar.

Jag vill i detta sammanhang erinra, att riksdagen (skrivelse 1944: 321, punkten 30:o) efter förslag i propositionen 1944: 185 (s. 232—234) till engångskostnader för anskaffning av undervisningsmateriel m. m. för sjömansskolan för budgetåret 1944/45 anvisat ett reservationsanslag av 200 000 kronor. Såsom av propositionen framgår avses anslaget skola tagas i anspråk för anskaffning av maskiner, verktyg och annan utrustning för verkstadsskolan i Karlskrona.

Flygvapnets delfond.

Viss ytterligare kostnad för markförvärv för Hallands flygflottilj. I propositionen 1942: 328 anmäldes frågan om markförvärv för Hallands flygflottilj vid förläggning intill Halmstad. Av det vid propositionen fogade utdraget av statsrådsprotokollet över försvarsärenden framgår (punkt 4), att jag icke utan vidare fann mig beredd att förorda bifall till ett av flygförvaltningen framlagt förslag i ämnet, att möjligheterna att med Halmstads stad träffa viss annan och för det allmänna lämpligare uppgörelse i markförvärvsfrågan borde undersökas samt att det borde få ankomma på Kungl. Maj:t att efter ytterligare granskning av förläggningsfrågan träffa det avgörande, vartill granskningen kunde giva anledning. Riksdagen, som icke hade något att erinra mot vad sålunda anfördes, anvisade för markförvärv för Hallands flygflottilj för budgetåret 1942/43 såsom kapitalinvestering i försvarsväsendets fastighetsfond, flygförvaltningens delfond, ett reservationsanslag av 630 000 kronor.

Sedan förenämnda utredning verkställs, godkände Kungl. Maj:t, såsom även anmälts för riksdagen i statsverkspropositionen till 1943 års riksdag (bilaga 2, s. 57), genom särskilda beslut i stort sett flygförvaltningens i propositionen 1942: 328 anmälda förslag. Enligt det med Halmstads stad träffade avtalet skulle staden till kronan överlåta vissa områden, däribland fastigheterna Mickedal 15[1] och Vapnöhöjden 1[1]. En del av den mark, som sålunda överlåtits å kronan, var utarrenderad. Med en av arrendatorerna — O. Johansson — träffade flygförvaltningen, under förbehåll av Kungl. Maj:ts godkännande, ett den 17 och den 29 april 1942 dagtecknat avtal med tillägg den 18 juli 1942, enligt vilket Johansson, som av Halmstads stad arrenderade lägenheten Köpmannagård, hörande under Mickedal 15[1] och Vapnöhöjden 1[1], såsom engångsersättning för frånträde av arrendet av kro-

nan skulle erhålla ett belopp av 21 000 kronor. Avtalet godkändes av Kungl. Maj:t den 28 augusti 1942. Frågan om avlösen av ytterligare sju arrendatorer av mark å de av kronan förvärvade områdena kunde icke avgöras på frivillighetens väg. Kungl. Maj:t förordnade därför, på framställning av flygförvaltningen, genom beslut den 27 november 1942, att bland annat nyttjanderätten till ifrågavarande områden skulle avstås till kronan i den ordning lagen om expropriation stadgar.

I sin skrivelse rörande medelsbehovet för budgetåret 1944/45 anmälde sedermera flygförvaltningen, att kostnaderna för Hallands flygflottiljs etablissement för det dåvarande beräknades komma att överstiga tidigare beräknade samt att merkostnaderna huvudsakligen belöpte på markförvärven, i det oväntat höga ersättningar för avlösen av arrendatorer kunde förutses. I statsverkspropositionen till 1944 års riksdag anmäldes detta förhållande (kapitalbudgeten: bil. 2, s. 124). Jag utgick därvid från att, i den mån expropriering skostnaderna icke kunde bestridas inom ramen för det av 1942 års för markförvärv anvisade anslaget, desamma skulle få utgå av inom 1942 års försvarsbesluts kostnadsram under flygvapnets delfond av försvarsväsendets fastighetsfond anvisat anslag till vissa byggnadsarbeten m. m. I den vid propositionen fogade bilagan rörande kostnaderna för Hallands flygflottilj beräknades med hänsyn härtill för markförvärv ett belopp av 830 000 kronor, eller 200 000 kronor mer än det tidigare beviljade anslaget. Detta föranledde ingen erinran från riksdagens sida.

Vederbörande domstol har numera fastställt löseskillingarna och ersättningar till ifrågavarande sju arrendatorer för skada föranledd av expropriation av bland annat nyssnämnda nyttjanderätter.

I skrift den 7 oktober 1943 har förenämnde O. Johansson hos Kungl. Maj:t anhållit, att Kungl. Maj:t av nåd måtte tillerkänna honom ersättning i anledning av frånträdet av arrenderätten till lägenheten Köpmannagård utöver vad han erhållit enligt det med flygförvaltningen ingångna avtalet.

Till stöd för sin ansökning har Johansson anfört i huvudsak följande. Han hade vid förhandlingarna med flygförvaltningens representant befunnit sig i psykiskt deprimerat sinnestillstånd, beroende på att hans hustru nyligen avlidit och han varit orolig för att han, om han nödgades frånträda sitt arrende, icke skulle kunna anskaffa bostad eller ordna med försörjningen av sina fem minderåriga barn — av vilka några voro sjukliga —, att han saknat erfaren förhandlingshjälp, att hans ekonomi varit mycket svag samt att han inför den ovissa situationen och med tanke på att ett eventuellt expropriationsförfarande komme att draga ut på tiden ansett sig tvingad att falla undan och godtaga det av flygförvaltningens representant erbjudna beloppet, varigenom han skulle omedelbart kunna erhålla medel för att ordna för sig och de sina. Sedan utgången av expropriationsmålet blivit känt, hade han erfarit, att expropriationsnämnd tillerkänt övriga ar-

rendatorer ersättning enligt grunder som vore mycket gynnsammare än de som tillämpats i hans eget fall. Därest hans ekonomiska ställning varit bättre, skulle han icke behövt sluta den för honom så ofördelaktiga uppgörelsen.

Över ansökningen har *flygförvaltningen* avgivit utlåtande den 14 september 1944. Ämbetsverket har därvid under hänvisning till innehållet i det med Johansson slutna avtalet, som baserats på verkställda jordbrukseko-nomiska beräkningar, anfört, att sökanden, såvitt ämbetsverket kunnat finna, icke ådagalagt någon omständighet på grund varav avtalet icke skulle vara för honom bindande, varför flygförvaltningen, med hänsyn jämväl till de konsekvenser ett bifall till ansökningen kunde tänkas få, hemställde, att ansökningen icke måtte föranleda till någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

I ärendet har vidare länsstyrelsen i Hallands län utlåtit sig. Länsstyrelsen har därvid överlämnat från centraldispensären i Halmstad och från Hallands läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott infordrade yttranden samt en av Johansson inlämnad skrift, vid vilken fogats ett av ordföranden och två ledamöter i expropriationsnämnden utfärdat intyg.

Hallands läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott har anfört att, med hänsyn till den ersättning för arrenderätten å 17 000 kronor som av Johansson erlagts vid hans tillträde av fastigheten och de kostsamma förbättringar å såväl byggnader som jord som utan ersättning vidtagits av Johansson under arrendetiden, en ersättning av 21 000 kronor icke utgjorde skälig gottgörelse till Johansson för den mistade arrenderätten vid en för jordbruksdrift relativt gynnsam tidpunkt. Förvaltningsutskottet kunde vitsorda, att Johanssons ekonomi sedan jordbrukskrisen i början av 1930-talet varit svag. Han hade bl. a. haft svårigheter att i rätt tid fullgöra betalning av förfallna annuiteter å lån och avgifter till hushållningssällskapet. Denna Johanssons svaga ekonomi syntes enligt utskottets uppfattning i hög grad ha bidragit till att Johansson godkände en efter allt att döma så ogynnsam uppgörelse med flygförvaltningen hellre än att avvakta utgången av en expropriationsförrättning något eller några år senare, under vilken mellantid han stod utan försörjningsmöjligheter för sig och sin familj. På grund av denna sin svaga ekonomi syntes emellertid Johansson icke böra komma i en sämre ställning än övriga ifrågavarande arrendatorer, vilka i allmänhet hade bättre ekonomisk ställning. Av expropriationsnämnden numera gjord värdering, slutande på ett belopp av 40 475 kronor, syntes väl avvägd i förhållande till de ersättningar som utgått till övriga arrendatorer. Då förvaltningsutskottet ansåge skäligt, att Johansson behandlades på liknande sätt som hans grannar, som avträtt sina arrenden, finge utskottet sålunda tillstyrka, att Johansson av nåd tillerkändes ersättning för förlorad arrenderätt i enlighet med expropriationsnämndens värdering.

Av det av *ordföranden och två ledamöter i expropriationsnämnd* utfär-

dade intyget framgår att, därest Johanssons anspråk varit föremål för prövning av expropriationsnämnd med hänsyn tagen till i arrendatorsmålen i Mickedala tillämpade grunder, ersättning skulle ha utdömts med 40 575 kronor.

Länsstyrelsen har för egen del anfört följande.

Den ersättning Johansson erhållit av flygförvaltningen, 21 000 kronor, vore enligt länsstyrelsens förmenande alltför låg i förhållande till de ersättningar som expropriationsnämnden tillerkänt övriga arrendatorer eller belopp varierande mellan 76 000 och 51 000 kronor. Därest Johanssons anspråk varit föremål för prövning av expropriationsnämnden skulle enligt det av expropriationsnämndens ordförande och två ledamöter i nämnden utfärdade intyget Johansson ha tillerkänts ett sammanlagt belopp av 40 575 kronor jämte ränta enligt 55 § expropriationslagen. De dåliga ekonomiska omständigheter Johansson ständigt levat under samt sjukdom och dödsfall inom familjen hade hos honom förorsakat en svår psykisk depression. Då han icke funnit någon utväg att försörja sig och sin stora familj, hade han måst antaga flygförvaltningens för honom synnerligen ogynnsamma erbjudande. Johansson hade icke såsom de övriga arrendatorerna, vilka samtliga vore välsituerade, kunnat invänta utgången av ett expropriationsförfarande. Den allmänna uppfattningen vore också, att den ersättning Johansson erhållit icke tillnärmelsevis svarade mot verkliga värdet.

Då länsstyrelsen funne den av Johansson nu begärda ersättningen synnerligt moderat, ville länsstyrelsen tillstyrka, att Kungl. Maj:t måtte av nåd bifalla hans framställning.

Johansson har i skrivelse den 2 januari 1944 hemställt, att ersättningen för frånträdet av arrendet måtte sättas till 40 575 kronor med avdrag för vad han redan erhållit, 21 000 kronor, men med tillägg av ränta efter viss beräkningsgrund samt av belopp till täckande av havda kostnader.

Beträffande de olika grunderna för beräkningen av här avsedda ersättning torde få hänvisas till handlingarna i ärendet.

Departementschefen.

Av den lämnade redogörelsen framgår, att den ersättning som genom frivillig uppgörelse överenskommits med Johansson kommit att — relativt sett — väsentligt understiga den ersättning, som senare av expropriationsnämnd fastställts för övriga arrendatorer. Mycket talar för att avtalet genom omständigheternas tryck kommit att slutas vid en med hänsyn till Johanssons familje- och försörjningsförhållanden mycket oläglig tidpunkt. Vid avtalets ingående synes han ekonomiskt ha befunnit sig i det läget, att han icke vågat taga risken av att i likhet med sina mera välsituerade grannar invänta ersättningsfrågans avgörande i samband med expropriationsförfarande. Även med beaktande av att Johansson helt frivilligt ingått avtalet, synes det mig med hänsyn till det anförda icke skäligt att enbart under hänvisning till det träffade avtalet avvisa varje tanke på ett tillmötesgående av Johanssons senare framställda önskemål. Härtill kommer att, enligt vad som upplysts i ärendet, Johansson nu har svårt att fullgöra vissa åtaganden

i samband med övertagandet av annat jordbruk i stället för det han lämnat. Å andra sidan synes av principiella skäl Johanssons begäran om ytterligare ersättning icke kunna i full utsträckning tillmötesgås. Jag finner mig emellertid under framhållande av de speciellt egenartade omständigheterna i det förevarande fallet beredd tillstyrka, att en ytterligare ersättning av 15 000 kronor tillerkännes Johansson. Frågan om utgivande av denna ytterligare ersättning torde böra underställas riksdagens prövning. Jag förordar därvid att, därest riksdagen icke har något att erinra mot att ersättningen får utbetalas, härav föranledda kostnader må bestridas av vederbörligt under flygvapnets delfond av försvarets fastighetsfond anvisat anslag till vissa byggnadsarbeten m. m.

Markförvärv för sjunde jaktflottiljen. Efter förslag av Kungl. Maj:t i propositionen 1944: 185 (s. 7—22) beslöt riksdagen (skrivelse 1944: 321), att i flygvapnets organisation skulle ingå ytterligare en jaktflottilj, Södertörns flygflottilj, med uppsättning från och med tidpunkt, som av Kungl. Maj:t bestämdes. Flottiljen avsågs skola förläggas till det under anläggning varande krigsflygfältet å Södertörn. I särskilt av riksdagen fattat beslut (skrivelse 1944: 322) förutsattes, att krigsflygfältet, med hänsyn till beslutet om flottiljens förläggning, skulle utvidgas att jämväl omfatta ett egendomen Hamra tillhörande område om cirka 24 hektar, som på en ärendet bifogad karta markerats med grön färgstreckning. Kostnaderna för förvärv av området i fråga hade vid sakkunnig värdering beräknats till 64 000 kronor. Sistnämnda belopp skulle utgå från det för flygvapnet för budgetåret 1944/45 under försvarsväsendets fastighetsfond, flygförvaltningens delfond, anvisade investeringsanslaget till Vissa byggnadsarbeten m. m.

I skrivelse den 12 februari 1945 har *flygförvaltningen* i ämnet anfört i huvudsak följande.

För förvärv av ifrågavarande område hade flygförvaltningen inlåtit sig i förhandlingar med ägaren av Hamra gård, aktiebolaget Separator. Då emellertid bolaget numera funnit möjlighet att exploatera en å området befintlig sandtäkt och därvid betingat sig en ersättning, som väsentligen överstigit vad flygförvaltningen beräknat, hade dessa förhandlingar icke lett till något resultat.

På grund härav hade flygförvaltningen ansett sig böra överväga andra möjligheter för ordnande av förläggningsbyggnader m. m. å det redan för krigsflygfältet förvärvade området samt vissa därintill gränsande områden. Ämbetsverket hade därvid funnit en godtagbar lösning vara att förlägga bebyggelsen med sin huvuddel å nordöstra delen av det redan förvärvade området och återstoden å mark tillhörande den flygfältet angränsande Rikstens kronopark, som stode under domänstyrelsens förvaltning, och till viss mindre del å enskilda personer tillhöriga fastigheterna Eklundshov 1^{32} om 13 730 kvadratmeter och Eklundshov 1^{31} om 7 228 kvadratmeter.

Området inom vilket etablissementet nu föresloges bliva uppfört syntes i

stort sett likvärdigt med det tidigare föreslagna. Terrängen erbjöde mellan förekommande bergpartier goda byggnadsplatser.

Byggnadskostnaderna för anläggningen å det nu aktuella området motsvarade i stort sett de som beräknats för det tidigare föreslagna.

Domänstyrelsen hade under hand förklarat sig icke ha något att erinra mot att erforderlig del av Rikstens kronopark toges i anspråk för nu omförmält ändamål. Med ägarna till Eklundshov 1^{31} och 1^{32} hade köpeavtal träffats under förbehåll av Kungl. Maj:ts godkännande.

Kostnaderna för inköp av fastigheterna Eklundshov 1^{31} och 1^{32} uppgå enligt de träffade preliminära avtalen till sammanlagt 57 000 kronor, varav på marken belöper ett belopp av 21 000 kronor — i stort sett motsvarande ett pris av 1 krona per kvadratmeter — och på byggnader och vissa inventarier ett belopp av 31 000 kronor. Återstående 5 000 kronor utgöra ersättning för nedläggande av en på fastigheten Eklundshov 1^{32} bedriven tvättinrättning. Kostnaderna ha vid sakkunnig värdering befunnits skäliga.

Departementschefen.

Med hänsyn till de förändrade förutsättningar, som enligt vad flygförvaltningen upplyst nu föreligga beträffande Södertörns flygflottiljs förläggning, har jag intet att erinra mot att det nu ifrågavarande området förvärvas i stället för det ursprungligen föreslagna. Kostnaderna, 57 000 kronor, understiga med 7 000 kronor det tidigare beräknade beloppet. Då flygförvaltningens förslag emellertid innebär en ändring i för riksdagen anmälda förhållanden, torde ärendet böra underställas riksdagens prövning. Det torde böra ankomma på Kungl. Maj:t att meddela beslut rörande överförande till försvarets fastighetsfond av erforderlig del av Rikstens kronopark.

Hemställan.

Såsom närmare framgår av den i årets statsverksproposition (kapitalbudgeten: bil. 2, s. 1—2) lämnade redogörelsen för gällande anslagsprinciper i fråga om kapitalinvesteringar, som skola bestridas med de för försvarets byggnadsarbeten m. m. avsedda kvotanslagen, bör riksdagens beslut beträffande de här anmälda byggnadsfrågorna givas formen av medgivande att för utförande av ifrågavarande byggnadsarbeten m. m. taga anslagen i anspråk.

Under åberopande av vad i det föregående under de särskilda avsnitten anförts får jag alltså hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att medgiva, att i det föregående angivna byggnadsföretag m. m. må komma till utförande samt att kostnaderna härför ävensom i det föregående angiven ersättning i samband med markförvärv för Hallands flygflottilj må bestridas med anlitande av de i årets statsverksproposition (kapitalbudgeten: bil. 2)

under försvarets fastighetsfond för budgetåret 1945/46 äskade investeringsanslagen till Vissa byggnadsarbeten m. m., i den mån kostnaderna icke kunna bestridas från av riksdagen tidigare anvisade anslag till inom försvarsbeslutets kostnadsram ingående byggnadsarbeten m. m.

B. Kapitalinvesteringar för vissa särskilda markförvärv.

Arméns delfond.

[2.] ***Utvidgning av Södermanlands pansarregementes övningsfält m. m.***

I sin skrivelse den 26 augusti 1943 angående lantförsvarets medelsbehov för innevarande budgetår anmälde arméförvaltningen, att en utvidgning av övningsfältet invid Strängnäs syntes nödvändig, sedan Södermanlands regemente omorganiserats till pansarregemente. Å övningsfältet borde om möjligt kunna utföras skolskjutning med stridsvagnskanon och stridsvagnskulspruta.

Efter ytterligare utredning i ärendet anförde arméförvaltningens fortifikationsstyrelse i skrivelse den 9 november 1943 bland annat, att med hänsyn till det nuvarande övningsfältets läge omedelbart norr om Strängnäs och i öster begränsat av Mälaren en utvidgning endast kunde komma till stånd i nordvästlig eller västlig riktning.

En utökning i någon av dessa riktningar skulle onekligen åstadkomma ett mycket svårt socialt intrång, enär ett flertal goda jordbruk komme att beröras därav. Olägenheterna syntes dock vara något mindre vid en utvidgning i nordvästlig än i västlig riktning. Möjligheten att erhålla annan mark i regementets närhet, där mindre skada åstadkommes, hade undersökts men lämnat negativt resultat. På Tosterön i Mälaren funnes visserligen lämplig mark, men antingen måste förflyttning dit ske genom staden eller också finge fordonen färjas över Strängnäsfjärden, vilket i båda fallen bleve tidsödande. Härtill komme att det nuvarande övningsfältet i så fall icke kunde utnyttjas. Då det skulle innebära stor tidsförlust för regementets utbildning och en alltför stark förslitning av materielen, om ett övningsområde valdes, som ej direkt anslöte sig till det nuvarande, syntes starka skäl tala för en utvidgning av fältet och då företrädesvis i nordvästlig riktning. Enligt av chefen för pansarregementet verkställda rekognosceringar syntes en utvidgning av fältet i nordvästlig riktning lämpligen kunna ske enligt två alternativ, nämligen antingen genom inköp av ett område öster landsvägen Eldsund—Vansö kyrka—Fogdö kyrka (alternativ I) eller genom inköp av såväl detta område som ytterligare ett område söder Vansö kyrka (alternativ II). Ehuru det vore synnerligen önskvärt, att ett så stort övningsfält som möjligt erhölles för pansarregementet, syntes dock, med hänsyn till att området söder Vansö kyrka omfattade mark under relativt hög kultur, alternativ I böra förordas under förutsättning, att det icke nedskures.

Utökades fältet enligt alternativ I kunde övningar med stridsvagnsförband intill en bataljon i nord—sydlig riktning genomföras över en sträcka av omkring 5 kilometer. Då emellertid det enligt alternativ I utökade övningsfältet icke medgåve skarpskjutning med 37 millimeters kanon och kulspruta i stridsvagn, syntes därjämte böra inköpas ett särskilt område, där skarpskjutning med dessa vapen i form av skolskjutning vore möjlig. Ett område, omfattande ön Stora Rullingen i Mälaren och stranden väster denna ö kunde eventuellt komma i fråga. Detta område, där säkerheten efter kontroll befunnits godtagbar, hade förut utnyttjats för skarpskjutning med 37 millimeters kanon och kulspruta i stridsvagn. Därvid hade emellertid en markhyra av 100 kronor per dag erlagts, varför med det betydligt ökade antalet skjutningar, som efter organiserandet av pansarregementet måste utföras, ett inköp av området syntes vara förenligt med god ekonomi. Inspektören för pansartrupperna hade därför föreslagit, att för utökning av övningsfältet följande områden måtte inköpas, nämligen dels området öster landsvägen Eldsund—Vansö kyrka—Fogdö kyrka enligt alternativ I, dels ock ön Stora Rullingen och stranden närmast väster därom.

På föranstaltande av chefen för armén hade härefter inspektören för pansartrupperna låtit undersöka möjligheten att inskränka det såsom alternativ I betecknade området. Med skrivelse till fortifikationsstyrelsen den 9 januari 1943 hade inspektören för pansartrupperna överlämnat ett av regementschefen upprättat förslag rörande ändrad gränsdragning. Regementschefen hade vidare i detta sammanhang föreslagit, att ett område söder Eldsund skulle förvärvas.

Den av regementschefen föreslagna gränsen för utvidgningen av övningsfältet hade vid av fortifikationsstyrelsen verkställd undersökning befunnits olämplig med hänsyn till den sönderdelning av befintliga brukningsenheter, som därav skulle bliva följden. Efter ytterligare utredningar och justeringar av de föreslagna gränserna hade emellertid fortifikationsstyrelsen kommit till att för utvidgning av övningsfältet ett i stort sett med förenämnda alternativ I sammanfallande område om cirka 500 hektar, varav cirka 300 hektar åker, borde förvärvas. Området — närmare angivet å en till ärendet hörande sammanställningskarta — hade enligt en av domänintendenten i Uppsala län F. Flodkvist och tjf. domänintendenten i Södermanlands län H. Flodkvist samt jägmästaren R. Fränkel år 1943 företagen värdering uppskattats till ett värde av 734 500 kronor, vartill komme ersättningar till arrendatorer för avstående av arrenden med 46 065 kronor och för inlösen av vissa byggnader med 15 650 kronor eller tillhopa 796 215 kronor.

Sedan berörda utredning verkställts och fortifikationsstyrelsen hos chefen för armén anhållit om direktiv i ärendet, hade denne, efter att ytterligare ha undersökt möjligheten att inskränka området, i skrivelse den 28 september 1943 meddelat, att det av fortifikationsstyrelsen angivna området borde föreslås till inköp.

Beträffande plats för skarpskjutning med stridsvagnskanon och kulspruta borde enligt styrelsen — på sätt regementschefen föreslagit — ön Stora Rullingen samt en strandremsa väster därom förvärvas. Arealen å de till förvärv föreslagna områdena utgjorde tillhopa cirka 45 hektar. De förut nämnda värderingsmännen hade åsatt dessa områden ett värde av 84 100 kronor. Inklusive ersättningar till två arrendatorer borde ett belopp av tillhopa

86 300 kronor beräknas för förvärvet. Enligt av chefen för armén lämnat direktiv borde medel äskas för ändamålet.

Kostnaderna för av fortifikationsstyrelsen föreslagna förvärv kunde i enlighet med det anförda uppskattas till (796 215 + 86 300 =) 882 515 kronor. Vid bedömande av medelsbehovet borde man emellertid räkna med en viss marginal, förslagsvis 20 % å värderingssumman eller 176 500 kronor. För hela förvärvet skulle sålunda erfordras ett belopp av i runt tal 1 060 000 kronor.

I anslutning till det anförda hemställde fortifikationsstyrelsen, att Kungl. Maj:t vid äskande av anslag för markförvärv för budgetåret 1944/45 måtte för här ifrågavarande ändamål beräkna ett belopp av 1 060 000 kronor.

Sedan kommunalfullmäktige i Vansö socken jämlikt beslut å sammanträde den 18 december 1943 förklarat, att kommunen hyste bekymmer för den sänkning av kommunens skatteunderlag, som skulle uppstå därest den föreslagna utvidgningen av övningsfältet komme att förverkligas, och att svårigheter kunde uppstå för den inom området bosatta jordbruksbefolkningen att erhålla nya försörjningsmöjligheter, uppdrogs den 19 januari 1944 åt arméns fortifikationsförvaltning att med beaktande av vad som anförts i en vid ärendets förberedande behandling inom försvarsdepartementet upprättad promemoria avgiva förnyat utlåtande i ärendet. I promemorian uttalades, att det föreslagna förvärvet av mark för utvidgning av pansarregementets övningsfält, främst med hänsyn till kostnaderna, tills vidare icke borde genomföras. Möjligen borde inom fortifikationsförvaltningen till förnyat övervägande upptagas frågan om lämpligheten att för ändamålet förvärva annan mark, som ej vore belägen i anslutning till regementets nuvarande övningsfält, därvid mot olägenheterna av begränsad användning av det nuvarande fältet och längre förflyttningar kunde vägas vad som kunde vinnas i lägre kostnader och mindre intrång. Ett genomförande enligt förslaget av markförvärv för skjutplats syntes vara möjligt, dock borde närmare utredas möjligheterna att begränsa det för ändamålet erforderliga området å Tosterön.

I sin skrivelse angående medelsbehoven för nästa budgetår har *arméns fortifikationsförvaltning* i ämnet anfört i huvudsak följande.

Fortifikationsförvaltningen hade tillkallat särskilda sakkunniga för att biträda vid ärendets ytterligare utredning. De sakkunniga, som utgjorts av inspektören för pansartrupperna, översten P. Janse, ordförande, t. f. domänintendenten H. Flodkvist, majoren G. Frithz, ledamoten av riksdagens andra kammare, agronomen S. Janson i Frändesta, förste byråsekreteraren i fortifikationsförvaltningen K. Sjöstedt samt bitr. domänofficeren därstädes, översten C. Vogel, hade i ett den 18 augusti 1944 dagtecknat utlåtande anfört bland annat följande.

Ett pansarövningsfält borde minst ha en längd av omkring 5 kilometer

och en bredd av omkring 2 kilometer. För att icke alltför stor olägenhet ur övnings- och utbildningssynpunkt skulle uppstå av förflyttningarna, måste fältet vara beläget inom 2 mil från förläggningen. Fältet måste beräknas tagas i anspråk för övningar 150 dagar per år. Terrängen måste vara framkomlig för stridsvagnar, det vill säga alltför stora områden finge icke vara stridsvagnshindrande och öppen terräng borde omväxla med betäckt terräng.

Den av fortifikationsstyrelsen i skrivelse till Kungl Maj:t den 9 november 1943 antydda möjligheten att erhålla ett lämpligt övningsfält å Tosterön hade genom regementets försorg närmare undersökts. Härvid hade det befunnits, att den betäckta terrängen i alltför hög grad vore stenbunden och därigenom stridsvagnshindrande, samt att något tillräckligt stort och lämpligt övningsområde därför icke kunde erhållas å ön.

Utredningen hade därefter inriktats på undersökning i första hand av frågan, huruvida någon kronan redan tillhörig mark i närheten av Strängnäs skulle kunna tagas i anspråk för ändamålet. Under domänstyrelsens förvaltning funnes kronoparken Hugelsta samt kronoegendomen Ribbingelund, belägna cirka 2 mil väster om Strängnäs. Dessa hade vid undersökningen visat sig icke lämpliga, vilket framginge av en promemoria över resultatet av verkställda rekognosceringar. Åtta olika tänkbara områden hade undersökts. De såsom I—VII i nämnda promemoria betecknade områdena vore antingen odugliga eller föga lämpliga, främst av den anledningen, att de i stor utsträckning utgjordes av så kallad blockterräng, som hindrade stridsvagnarnas framkomstmöjlighet. Område nr VIII utgjorde ett ur terrängsynpunkt lämpligt övningsområde om cirka 1 250 hektar tillhörande Lindholms fideikommiss. En viss olägenhet med detta område vore dock, att en allmän landsväg ginge mitt genom övningsfältet samt att Barva kyrka jämte kyrkogård och skola vore belägna inom detsamma. För att ett förvärv av detta övningsområde skulle kunna ske till rimligt pris, bleve det nödvändigt att förvärva hela fideikommisset. Detta hade av domänintendenten H. Flodkvist värderats till 1 586 300 kronor, varav 1 053 100 kronor belöpte å det tänkta övningsfältet. Emellertid bleve en sådan lösning av problemet angående anskaffande av övningsfält för regementet dyrare än den av fortifikationsstyrelsen föreslagna. Det sociala problemet beträffande arrendatorer och förmånstagare finge anses vara av samma omfattning vid ett förvärv av Lindholms gods som vid förvärv av det av fortifikationsstyrelsen till inköp föreslagna området, här benämnt Vansöfältet.

Då kostnaderna för förflyttning av de vid övningarna använda fordonen måste utöva stort inflytande vid bedömande av huruvida det kunde vara ekonomiskt att förlägga pansarregementets övningsfält på något avstånd från förläggningen, hade undersökts vilka årliga kostnader, som skulle uppstå i berörda hänseende vid förläggning av övningsfältet exempelvis till Lindholms gods på ett närmaste avstånd från kasernerna av 12 kilometer. Av en av översten Janse upprättad promemoria framginge, att den årliga kostnaden för förslitning under förflyttningarna av de stridsvagnar, som skulle användas för övningar å fältet, skulle uppgå till ett belopp av omkring 1 245 000 kronor, samt att kostnaderna för drivmedel med nuvarande priser av 1 krona per liter årligen skulle uppgå till omkring 180 000 kronor och vid ett mera normalt pris per liter av 30 öre till 54 000 kronor.

Vidkommande Vansö kommuns argumentering mot förvärv av Vansöfältet ansåge sig de sakkunniga till en början böra anföra, att det icke vore

säkert, att kommunens skatteunderlag komme att minska i den omfattning kommunen befarade. En del av de befintliga byggnaderna torde komma att tagas i anspråk såsom tjänstebostäder för regementets personal, varför kommunen på så sätt skulle tillföras skatteobjekt, och i andra byggnader komme måhända nuvarande ägare att kvarbo. Skulle emellertid kommunens svårigheter mot förmodan bli allvarliga, ville de sakkunniga antyda möjligheten att bemästra desamma genom en sammanslagning av Vansö kommun med Fogdö kommun eller genom en inkorporering av den förra med Strängnäs stad. De sakkunniga ansåge vidare, att ett ianspråktagande av Vansöfältet för militärt behov icke skulle innebära någon större olägenhet ur folkförsörjningssynpunkt.

Med stöd av den verkställda utredningen ansåge sig de sakkunniga kunna konstatera,

att inom ett avstånd av 2 mil från regementets förläggning icke funnes något för övningar med stridsvagnar lämpligt område av tillräcklig storlek, som skulle kunna förvärvas för lägre kostnad än Vansöfältet,

att anskaffandet av ett övningsfält på något längre avstånd från regementets förläggning oundvikligt medförde mycket stora årskostnader i form av förslitning av fordonsbeståndet och ökade drivmedelskostnader utan motsvarande nytta ur övningssynpunkt,

att Vansöfältet erbjöde mycket god övningsterräng, så gott som fullständigt fri från stridsvagnshindrande block och sanka områden, samt slutligen

att ekonomiska skäl och hänsynen till angelägenheten att största möjliga effektivitet utvunnes av övningstiden talade för förvärv av Vansöfältet.

För egen del anslöte sig fortifikationsförvaltningen till de av de sakkunniga framförda synpunkterna. Då förvaltningen ansåge nödvändigt, att regementet bereddes tillfredsställande övningsmöjligheter, funne sig förvaltningen böra ånyo underställa ärendet Kungl. Maj:ts prövning och därvid tillstyrka att Vansöfältet förvärvades. Då regementets motorfordonsbestånd hade ett värde av cirka 100 miljoner kronor, skulle kostnaden för den utökning av det nuvarande fältet, som erfordrades för möjliggörande av fullgod utbildning i fråga om stridsvagnsmaterielens handhavande, blott belöpa sig till omkring 1 % av fordonsbeståndets värde.

Beträffande markförvärvet för skjutplats å Tosterön hade förvaltningen låtit undersöka möjligheten att inskränka arealen av det till inköp föreslagna området. Regementschefen hade därvid föreslagit viss begränsning, varigenom bland annat ett bestånd värdefull ekskog uteslutits från förvärvet. De nu till inköp föreslagna områdena för skjutplats kunde med stöd av ett av jägmästaren Fränkel avgivet utlåtande värderas till 62 175 kronor. Medelsbehovet för förvärv av Vansöfältet och skjutplatsen kunde sålunda beräknas till i runt tal 1 030 000 kronor.

I anslutning till det anförda har fortifikationsförvaltningen hemställt, att Kungl. Maj:t måtte för utvidgning av Södermanlands pansarregementes

övningsfält m. m. för budgetåret 1945/46 beräkna ett belopp av 1 030 000 kronor.

I remissyttrande i ärendet den 13 november 1944 har *länsstyrelsen i Södermanlands län* anfört följande.

Av i ärendet verkställd utredning framginge, att det till förvärv för övningsfält föreslagna området — Vansöfältet — ur skilda synpunkter finge anses vara för det avsedda ändamålet betydligt lämpligare än övriga diskuterade områden. Emot valet av markområde för övningsfält till Södermanlands pansarregemente hade länsstyrelsen sålunda i och för sig icke något att erinra. Därvid borde dock framhållas, att länsstyrelsen ansett sig icke kunna taga ståndpunkt till frågan, huruvida den föreslagna utvidgningen av det nuvarande övningsfältet vore erforderlig för beredande av tillfredsställande övningsmöjligheter för regementet eller om övningsfältet för att fylla sitt ändamål krävde den utsträckning, som det enligt förslaget erhållit.

I kostnadsfrågan ville länsstyrelsen inskränka sig till att anföra, att de beräknade kostnaderna för förvärv av övningsfältet, finge, med hänsyn taget till de värden, som vore nedlagda i regementets motorfordonsbestånd, anses vara rimliga.

Enligt länsstyrelsens åsikt vore det till inlösen föreslagna området ur folkförsörjningssynpunkt icke av sådan betydelse, att hänsyn härtill borde tagas vid ärendets avgörande.

Ett genomförande av det framlagda förslaget komme givetvis att medföra svåra ekonomiska rubbningar såväl för Vansö kommun som för de enskilda, vilka berördes därav. Sålunda komme kommunen, såvitt nu kunde bedömas, att få vidkännas en väsentlig minskning av skatteunderlaget. Antalet skattekronor på grund av 1943 års taxering i Vansö kommun hade utgjort 3 984, varav å det till inlösen ifrågasatta området belöpte omkring 150 skattekronor för fastighet och omkring 460 för inkomst eller tillhopa 610 skattekronor, utgörande cirka 15 % av skatteunderlaget. Utdebiteringen av kommunala utskylder för år 1943 hade i Vansö kommun utgjort 10 kronor 65 öre per skattekrona. Ovan nämnda nedgång i antalet inkomstskattekronor kunde emellertid komma att bli reducerad därest, som de av fortifikationsförvaltningen tillkallade sakkunniga i yttrande i ärendet ifrågasatt, en del av de å Vansöfältet befintliga byggnaderna även efter fältets inlösen till staten bleve tagna i anspråk som bostäder.

Därest det föreliggande förslaget bleve förverkligat, komme flertalet av de personer, som bleve tvingade att lämna sina fastigheter och där bedrivna rörelser, att försättas i en synnerligen brydsam ekonomisk situation och deras framtida försörjningsmöjligheter komme givetvis i hög grad att försämras. I vissa fall skulle denna olägenhet minska, om vederbörande beredde möjlighet att kvarbo i sina nuvarande bostäder. Länsstyrelsen förutsatte, att vid förvärvet största möjliga hänsyn toges till dylika personliga förhållanden.

I fråga om föreslaget förvärv av mark till skjutplats åt pansarregementet, sådant förslaget slutligen utformats, hade länsstyrelsen icke något att erinra.

Sedan Kungl. Maj:t genom beslut den 22 november 1944 uppdragit åt arméchefen att i ärendet avgiva förnyat utlåtande, särskilt avseende möjligheterna att företaga den reduktion av det föreslagna övningsområdet, som

med hänsyn till vad i ärendet anförts rörande de ekonomiska följderna av förslagets genomförande syntes önskvärd, har *chefen för arméstaben, på uppdrag av arméchefen,* i skrivelse den 9 december 1944 anfört i stort sett följande.

På grund av att det till förvärv föreslagna områdets areal redan tidigare i avsevärd omfattning reducerats, kunde ytterligare verkställd utredning icke medföra alltför omfattande förslag till nya inskränkningar, därest icke fältets ändamålsenliga användning skulle äventyras. Emellertid syntes vissa markbyten vara möjliga att företaga, varigenom några av de större jordbruken inom området — nämligen fastigheterna Mora 4^{1} samt Eneby 1^{12}, 1^{14} och 3^{10} — såsom kompensation för sådan mark som oundgängligen måste avstås till kronan kunde erhålla annan ur övningssynpunkt mindre värdefull mark och därigenom bibehållas vid ungefär samma storlek som före förvärvet. Vidare syntes tre inom området bosatta trädgårdsmästare kunna utan olägenhet kvarbo, varjämte ett flertal inom området belägna byggnader syntes kunna uthyras till bostäder, vilket jämväl borde medverka till en förbättring av skatteunderlaget. En inom områdets norra del belägen lägenhet, Husby 1^{6}, kunde utgå ur köpet.

Ehuru någon detaljundersökning av sålunda ifrågasatta markbyten m. m. icke medhunnits, syntes de föreslagna åtgärderna komma att medföra en reducering av köpeskillingen för övningsfältet med i runt tal 190 000 kronor. Genom att vissa fastigheter icke förvärvades syntes skatteminskningen för kommunen enligt preliminära beräkningar komma att inskränka sig till omkring 9,5 % av kommunens nuvarande sammanlagda skatteinkomst.

Några reduceringar av området utöver de nu angivna kunde ur övningssynpunkt icke tillstyrkas.

Sedan Kungl. Maj:t genom beslut den 22 december 1944 uppdragit åt arméns fortifikationsförvaltning att *dels* med vederbörande markägare förhandla om och, där för kronan antagbar överenskommelse kunde träffas, med förbehåll av utav Kungl. Maj:t före den 1 september 1945 lämnat godkännande sluta avtal rörande förvärv för kronans räkning av mark för ändamålet, varvid gränserna för utvidgningsområdet om möjligt borde fastställas huvudsakligen i enlighet med det av arméchefen i remissyttrandet den 9 december 1944 framlagda förslaget, *dels ock* till Kungl. Maj:t inkomma med utredning angående ifrågavarande markförvärv ävensom, i förekommande fall, upprättade avtalshandlingar, har fortifikationsförvaltningen den 9 februari 1945 inkommit med skrivelse i ärendet jämte ett antal preliminära köpeavtal m. m.

Av skrivelsen inhämtas i huvudsak följande.

Vid av förvaltningen föranstaltade förhandlingar med samtliga berörda enskilda markägare hade det visat sig möjligt att genom frivillig överenskommelse förvärva all den mark för övningsfältets utvidgning, som avsåges att förvärvas i enlighet med det av arméchefen framlagda förslaget. Även med samtliga arrendatorer inom samma område hade preliminära uppgörelser kunnat träffas angående avlösning av deras arrenderätter.

Inom det såsom skjutplats avsedda området hade det likaledes visat sig möjligt att genom överenskommelse förvärva ön Stora Rullingen (fastigheten Tynnelsö 1^3 i Överselö socken). I skjutplatsen inginge emellertid jämväl dels ett område av domkyrkohemmanet $^5/_8$ mantal Norrby på Tosterön 1^1 i Strängnäs socken, dels ock ett område av lektorsbostället 1 mantal Norrby 2^1 i samma socken. Med hänsyn till de regler, som gällde för förvärv av fastigheter av förevarande art, hade det icke varit möjligt att på den korta tid, som stått till buds, erhålla uppgift å de värden, som dessa områden betingade vid en överlåtelse till lantförsvaret. Ej heller hade det på grund av ovissheten rörande villkoren för förvärvet av marken varit möjligt att med arrendatorerna till dessa fastigheter träffa överenskommelse rörande avlösning av deras arrenderätter i vad avsåge samma mark.

De av arméchefen föreslagna markbytena kunde jämväl genomföras.

Arméchefen hade vidare föreslagit, att kronan skulle avstå från förvärv av fastigheten Husby 1^6. Ägaren till nämnda fastighet hade uppsökt fortifikationsförvaltningens representanter och för dem framhållit, att han nu önskade till kronan försälja fastigheten. Då fastigheten komme att ligga på alla sidor omgiven av övningsfältet, kunde det väl ifrågasättas, om icke ett förvärv av fastigheten vore välbetänkt. Förvaltningen hade därför upprättat preliminärt köpeavtal jämväl rörande förvärv av fastigheten Husby 1^6.

Den år 1943 verkställda värderingen av de till förvärv avsedda fastigheterna hade måst på visst sätt kompletteras, varför ytterligare ett värderingsutlåtande fogats till handlingarna i ärendet.

Resultatet av de med markägare och arrendatorer förda förhandlingarna framginge av de med dem avslutade preliminära kontrakten samt av en över desamma upprättad förteckning. Fortifikationsförvaltningen ansåge, att de preliminärt överenskomna köpeskillingarna och ersättningarna vore skäliga och för kronan förmånliga. De större fastigheterna kunde samtliga förvärvas för lägre pris — i vissa fall avsevärt lägre pris — än 20 % över respektive värderingssummor. I två fall hade köpeskillingarna bestämts till något högre belopp än 20 % över värderingssummorna, men syntes dessa köpeskillingar med hänsyn till föreliggande omständigheter och det förhållandet, att lägre kostnader säkerligen icke kunde påräknas vid ett expropriationsförfarande böra godtagas. Med ägarna till fastigheterna Eneby 1^{12}, 1^{14} och 3^{10} hade överenskommelse träffats om en ersättning av 7 100 kronor i anledning av ovan berört markbyte.

För att i möjligaste mån minska de sociala olägenheterna av förvärvet av marken för övningsfält hade i en del kontraktsförslag medgivande lämnats för nuvarande ägare att hyresfritt kvarbo i byggnaderna, i vissa fall då ägarna uppnått hög ålder under deras återstående livstid, i andra fall åter under ett begränsat antal år.

Tillträde till fastigheterna hade som regel bestämts till den 14 mars 1946. För att göra det möjligt att lägga jorden i vall, räknade fortifikationsförvaltningen med att jorden borde av nuvarande innehavarna få brukas till den 14 mars 1947.

Kostnaderna enligt de preliminära kontrakten uppginge till 788 050 kronor, vartill komme kostnader för avstyckningar, sammanläggningar, ägoutbyte och lagfart m. m., vilka kostnader uppskattades till i runt tal 2 000 kronor. För förvärv av avsedda områden av fastigheterna Norrby på Tosterön 1^1 och Norrby 2^1 syntes böra beräknas ett belopp av 34 000 kronor

samt för avlösen av arrenderätterna till samma områden ett belopp av 1 700 kronor. Dessutom borde räknas med en reserv av cirka 4 250 kronor. Tillhopa erfordrades alltså för ändamålet ett belopp av 830 000 kronor.

Men anledning av vad sålunda anförts har fortifikationsförvaltningen med överlämnande av handlingarna i ärendet hemställt, att Kungl. Maj:t måtte för utvidgning av Södermanlands pansarregementes övningsfält m. m. av riksdagen äska ett investeringsanslag av 830 000 kronor, ävensom, därest riksdagen bifölle framställningen, före den 1 september 1945 godkänna de preliminära kontrakten.

Departementschefen. Pansarförbanden ha liksom övriga förband behov av ett övningsfält i anslutning till förläggningsorten för den ordinarie soldatutbildningen. Med hänsyn till pansarförbandens rörlighet och för att bereda personalen tillfälle till körning med stridsvagnar i terräng av olika slag och svårighetsgrad måste dock pansarförbandens övningsfält vara av betydligt större omfattning än vad som är nödvändigt vid flertalet andra förband. Det är vidare givet, att skjutning med skarp ammunition från stridsvagn under gång måste kunna övas. Emellertid äro säkerhetsbestämmelserna sådana, att dylik skjutning så gott som undantagslöst måste utföras på särskilda pansarskjutfält med fria skottfält över havet eller över en större insjö. Goda dylika skjutfält ha nu anskaffats för samtliga pansarförband; sålunda disponerar Göta pansarlivgarde och Södermanlands pansarregemente skjutfältet å Utö, Skånska pansarregementet skjutfältet vid Ravlunda och Skaraborgs pansarregemente skjutfältet vid Kråk. All stridsvagnsskjutning kan dock ej förläggas till dessa skjutfält, utan den s. k. skolskjutningen — d. v. s. precisionsskjutning med kanon och kulspruta från stillastående stridsvagn — bör med hänsyn till utbildningens kontinuerliga bedrivande kunna äga rum i förläggningsortens närhet och helst å det ordinarie övningsfältet.

Vad övningsfälten beträffar har såvitt nu kan bedömas fullt tillräckliga områden anskaffats för Göta pansarlivgarde och Skånska pansarregementet. Vidkommande Skaraborgs pansarregemente i Skövde har i årets statsverksproposition (kapitalbudgeten: bil. 2, s. 53—55) framlagts förslag rörande utvidgning av fältskjutningsterrängen för Skövde garnison, varigenom viss förbättring av övningsförhållandena för pansarregementet kan påräknas. I fråga om Södermanlands pansarregemente har emellertid någon utvidgning av övningsfältet ännu icke ägt rum. Regementets nuvarande övningsfält, som har en areal av 598 hektar, erbjuder icke heller några möjligheter till skolskjutning med kanon och stridsvagnskulspruta. För sådant ändamål har hittills en lämplig plats arrenderats mot en avgift av 100 kronor per skjutdag.

Arméförvaltningens fortifikationsstyrelse framlade redan år 1943 förslag till utvidgning av Södermanlands pansarregementes övningsområde genom förvärv av viss angränsande mark samt inköp av mark för skjutplats på ön Stora Rullingen och stranden väster därom. Kostnaderna beräknades då till 1 060 000 kronor. Emellertid fann jag kostnaderna enligt styrelsens förslag höga, varjämte de sociala olägenheterna av ett genomförande av förslaget till utvidgning av övningsfältet syntes avsevärda. För att få frågan i möjligaste mån allsidigt utredd anmodades därför arméns fortifikationsförvaltning att även undersöka möjligheterna att för ändamålet förvärva mark, som ej vore belägen i anslutning till regementets nuvarande övningsfält.

Såsom av det föregående framgår ha särskilda av förvaltningen tillkallade sakkunniga verkställt en omsorgsfull utredning i ärendet och därvid kommit till samma resultat som tidigare arméförvaltningens fortifikationsstyrelse, nämligen att den ur ekonomisk och praktisk synpunkt enda möjliga utvägen är att utvidga det nuvarande övningsfältet genom förvärv av väster och nordväst om fältet belägen mark. Även den tidigare föreslagna skjutplatsen bör enligt förvaltningen förvärvas, enär för ändamålet lämplig skjutterräng icke kommer att stå till förfogande inom det sålunda föreslagna utvidgade övningsfältet.

På mitt uppdrag har sedermera arméchefen låtit verkställa en utredning rörande möjligheterna att genom justering av gränserna för utvidgningsområdena minska de sociala olägenheterna av förslagets genomförande. En dylik justering har befunnits möjlig att i viss utsträckning genomföra, varjämte kostnaderna för förvärvet undergått en icke obetydlig minskning utan att fältets användbarhet torde ha blivit lidande. Länsstyrelsen i Södermanlands län har icke funnit anledning till erinran mot förslaget.

För egen del vill jag under sådana omständigheter icke motsätta mig förslagets genomförande med de jämkningar som föranletts av arméchefens sistnämnda utredning. Genom de ifrågasatta markbytena, varigenom ur jordbrukssynpunkt fullgod men för övningsfältet mindre värdefull mark lämnas i utbyte mot för kronan erforderliga områden, åstadkommes, att vissa av förvärvet berörda hemman kunna bibehållas vid i stort sett samma areal som tidigare. Betydelsen härav ur kommunens synpunkt är uppenbar. Vid bifall till förslaget kommer övningsfältet att utvidgas med omkring 425 hektar. Preliminära avtal ha slutits med samtliga av övningsfältets utvidgning berörda parter; beträffande skjutplatsen ha av särskilda skäl dylika avtal ännu ej träffats med samtliga sakägare, men medelsbehovet synes oberoende härav kunna tillfredsställande överblickas. På av fortifikationsförvaltningen anförda skäl synes även lägenheten Husby 1[6] böra förvärvas. Mot de träffade preliminära avtalen, vilka torde få anses för kronan godtagbara, har jag ingen erinran. För att i möjligaste mån minska de sociala olägenheterna av markförvärvet har i de preliminära kontrakten i ett fler-

tal fall avtalats, att vederbörande säljare skola äga att hyresfritt kvarbo i byggnaderna under längre eller kortare tid. Ledigblivande byggnader avses i största möjliga utsträckning skola uthyras till bostäder.

Åberopande vad jag i det föregående anfört får jag sålunda hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att till *Utvidgning av Södermanlands pansarregementes övningsfält m. m.* för budgetåret 1945/46 anvisa ett investeringsanslag av 830 000 kronor.

[3.] *Förvärv av vissa å Sundsvalls luftvärnskårs skjutfält belägna byggnader.*

På förslag av Kungl. Maj:t i propositionen 1942: 285 anvisade riksdagen (skrivelse 1942: 356) å kapitalbudgeten under försvarsväsendets fastighetsfond, arméförvaltningens delfond, å tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1941/42 till Vissa markförvärv ett reservationsanslag av 5 850 000 kronor. Av det vid propositionen fogade utdraget av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för den 8 maj 1942 framgår (s. 59 ff), att av anslaget ett belopp av 24 000 kronor avsågs för förvärv av vissa för utvidgning av luftvärnsdivisionens i Sundsvall skjutplats erforderliga markområden inom Tynderö socken av Västernorrlands län, bland annat en omedelbart väster om skjutplatsen belägen allmänning, ävensom att ett belopp av 95 300 kronor avsågs för mötande av oförutsedda utgifter i samband med de med anslaget avsedda markförvärven. Med stöd av Kungl. Maj:ts den 30 juni 1942 givna bemyndigande har dåvarande arméförvaltningens fortifikationsstyrelse träffat avtal med vederbörande markägare om förvärv i enlighet med i statsrådsprotokollet omförmälda anbud av de för skjutplatsens utvidgning avsedda områdena.

I skrivelse den 7 februari 1945 har *arméns fortifikationsförvaltning* anfört, bland annat, följande. Bland de avtal, som med stöd av bemyndigandet ingåtts, gällde ett förenämnda allmänning, den så kallade gistvallen vid Skeppshamn om cirka 3.95 hektar. I avtalet, som slutits med skattedelägarna i Åkerö by, nämnda socken, hade stadgats, att från försäljning skulle undantagas vissa byggnader, som tillhörde två delägare i byn. Å gistvallen funnes emellertid även andra byggnader, vilka tillhörde personer, som icke vore delägare i Åkerö by. Något förbehåll rörande dessa sistnämnda byggnader hade ej intagits i köpeavtalet, då de icke tillhörde någon av säljarna och det därför hade varit uppenbart, att de icke skulle ingå i köpet. Sedan chefen för förenämnda truppförband — numera benämnt Sundsvalls luftvärnskår — gjort framställning, att åtgärder borde vidtagas för att tillförsäkra kronan dispositionsrätt till berörda byggnader,

hade styrelsen inhämtat lantmäteristyrelsens yttrande rörande äganderättsförhållandena. Lantmäteristyrelsen hade därvid meddelat följande.

Vid laga skifte å Åkerö by, vilket fastställdes den 1 juli 1942, intogs Skeppshamn i skiftet och behandlades i sin helhet såsom en icke avsöndrad del av byn. Såvitt skiftesprotokollet visade, framställdes icke anspråk på äganderätt till jordområde av några ägare av allenast byggnader å området. Det förefölle därför troligt, att det icke förelåge någon jordägarerätt för dem. I varje fall måste det åligga dem att bevisa sådan rätt, därest de gjorde anspråk därpå. Däremot syntes det vara sannolikt, att de härledde sin rätt från de försäljningar av »bodar», som Åkerö byamän i äldre tider verkställt. En sådan försäljning måste förutsättas ha — uttryckligen eller underförstått — varit förenad med en utfästelse, att boden skulle få stå kvar och att bodägaren skulle få nyttja det område omkring boden, som vore erforderligt för användningen av densamma. Det måste alltså ursprungligen ha förelegat åtminstone en nyttjanderätt till detta område. På grund av föreskrifterna i 16 kap. 15 § jordabalken och 1 kap. 3 § nyttjanderättslagen torde nyttjanderätten dock ej vara gällande mot kronan. Av ett av Svea hovrätt meddelat beslut den 6 april 1936 i mål rörande begärd förrättning enligt ensittarlagen framginge, att en husägare förvägrats lösningsrätt enligt ensittarlagen på grund av sådant skäl, som omförmäldes i 2 § andra stycket nämnda lag. Därest Skeppshamnsområdet fortfarande varit i enskild ägo, skulle han därför enligt 16 § samma lag ha varit berättigad att vid upphörandet av nyttjanderätten erhålla lösen av jordägarna för sina byggnader. Kronan torde icke böra undandraga sig att utgiva sådan lösen till honom och till andra husägare, beträffande vilka man kunde antaga, att en inlösningsförrättning skulle ha fått enahanda utgång. Slutligen ansåge lantmäteristyrelsen sig böra framhålla, att den långtida hävd, som förelåge beträffande ifrågavarande husägares nyttjande av husplatserna i Skeppshamn, syntes motivera, att kronan vid utövandet av sina rättigheter därstädes visade synnerlig hänsyn åtminstone mot de husägare, som nyttjade husen för det ursprungliga ändamålet, nämligen till bostad under bedrivande av yrkesfiske.

Sedan t. f. advokatfiskalen vid försvarets civilförvaltning i yttrande i ärendet framhållit, bland annat, att ägarna till ifrågavarande byggnader syntes kunna förete sådan bevisning, som regelmässigt ansåges erforderlig för styrkande av urminnes hävd, till den mark varå byggnaderna vore uppförda, hade uppdrag givits åt överlantmätaren i Västernorrlands län E. Jung att tillsammans med annan därtill lämplig person företaga uppskattning av byggnadernas värde och den rätt ägarna kunde anses ha till mark och fiske m. m. Dylik uppskattning hade verkställts, och i anslutning därtill hade jämväl förts förhandlingar med sakägarna om eventuell överlåtelse av byggnaderna till kronan. Förhandlingarna hade resulterat i att preliminära överenskommelser träffats med samtliga sju sakägare om överlåtelse av dem tillhöriga byggnader och anordningar, belägna å gistvallen, samt dem möjligen tillkommande rätt till mark och till fiske inom marken berörande vattenområden, mot ersättningar, varierande mellan 900 kronor

och 3 900 kronor och uppgående till tillhopa 16 450 kronor. Överlantmätaren hade framhållit, att han med hänsyn till de rättigheter, som sakägarna kunde göra gällande förutom till byggnaderna jämväl till den mark, varå dessa uppförts, samt till fiske, ansåge det vara för kronan fördelaktigt, att kronan träffade uppgörelse i förevarande avseende med sakägarna, samt att han ansåge, att de ersättningsbelopp, som enligt de nu träffade preliminära överenskommelserna skulle tillkomma sakägarna, vore skäliga.

Under åberopande av vad sålunda förekommit har arméns fortifikationsförvaltning för egen del anfört följande.

Från chefen för luftvärnskåren hade upplysning inhämtats, att, oaktat det vid den tid, då förslag väcktes om förvärv av ifrågavarande områden, ur militär synpunkt tills vidare ej ansetts nödvändigt, att kronan förvärvade förevarande byggnader å gistvallen, förhållandena numera, sedan luftvärnsdivisionen ombildats till luftvärnskår, ändrats därigenom, att skjutplatsen nu såsom permanent skjutplats för kåren toges i anspråk avsevärt mera för militära övningar än vad tidigare varit fallet ävensom för förläggningar, och att det därför vore nödvändigt, att de flesta av omförmälda byggnader förvärvades av kronan för att rivas eller omändras för militära ändamål. Endast vissa av byggnaderna kunde stå kvar oförändrade och tills vidare såsom hittills användas av de nuvarande ägarna. Det vore dock nödvändigt, att kronan förvärvade även dessa byggnader jämte den rätt, som kunde följa därmed, så att kårchefen finge bestämmanderätt över dispositionen därav.

Med anledning av vad ovan anförts ansåge fortifikationsförvaltningen nödvändigt att uppgörelse träffades med ifrågavarande sakägare om förvärv för kronans räkning av dem tillhöriga byggnader å gistvallen jämte den rätt till marken, varå de uppförts, samt till fiske, som därmed kunde följa. De ersättningsbelopp härför, som preliminärt överenskommits vid de förda förhandlingarna, syntes skäliga. Fortifikationsförvaltningen hade därför under förbehåll av Kungl. Maj:ts godkännande träffat avtal med sakägarna om förvärv av nämnda byggnader m. m. enligt de preliminära överenskommelserna.

Med överlämnande av de av förvaltningen med sakägarna träffade preliminära avtalen har fortifikationsförvaltningen hemställt, att Kungl. Maj:t måtte godkänna samma avtal samt medgiva, att av förvärven föranledda kostnader, 16 450 kronor, finge bestridas av förenämnda av 1942 års riksdag anvisade anslag.

Departementschefen.

Vid genomförandet av de markförvärv för utvidgning av luftvärnsdivisionens i Sundsvall skjutplats, för vilka 1942 års riksdag anvisat medel, ansågs ur militär synpunkt ej nödvändigt att jämväl förvärva äganderätten till här avsedda byggnader. Efter luftvärnsdivisionens omändring till luftvärnskår har emellertid, såsom av det anförda framgår, behov visat sig föreligga att utnyttja den mark, varå byggnaderna äro belägna, i sådan omfattning, att dispositionsrätten till byggnaderna bör förvärvas av kronan.

Föreliggande äganderättsförhållanden äro, såsom av lantmäteristyrelsens

yttrande framgår, oklara. Med hänsyn till vad styrelsen anfört finner jag mig böra förorda, att uppgörelse träffas med sakägarna i enlighet med de preliminärt ingångna avtalen.

Den delpost, som under det av 1942 års riksdag anvisade anslaget av 5 850 000 kronor beräknats för utvidgning av skjutplatsen, är helt disponerad. Det belopp, som vid utmätandet av anslaget beräknades för oförutsedda behov, lämnar däremot tillgång till gäldande av de med nu ifrågavarande förvärv sammanhängande kostnaderna. Då emellertid detta förvärv icke förutsattes i framställningen om medelsanvisning till 1942 års riksdag, finner jag frågan om disponerandet av anslaget för nu avsedda ändamål böra underställas riksdagens prövning.

Fortifikationsförvaltningen har anmält, att vissa av de förvärvade byggnaderna kunna behöva rivas för att möjliggöra ett ändamålsenligt utnyttjande av den mark, varå byggnaderna äro belägna. Med hänsyn härtill kan det ifrågasättas, huruvida de med förvärvet förenade kostnaderna böra helt bestridas med anlitande av anslag å kapitalbudgeten. Eventuellt torde en del av köpeskillingen böra bestridas med anlitande av å driftbudgeten uppfört anslag till extra utgifter. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att efter införskaffande av ytterligare utredning i ärendet besluta härom.

Under åberopande av vad sålunda anförts får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen medgiva,

att det å kapitalbudgeten under försvarsväsendets fastighetsfond, arméförvaltningens delfond, å tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1941/42 till Vissa markförvärv anvisade reservationsanslaget å 5 850 000 kronor må disponeras för bestridandet av kostnaderna för i det föregående angivna förvärv till den del dessa kostnader icke finnas böra av skäl, som i det föregående anförts, bestridas från fjärde huvudtitelns reservationsanslag till extra utgifter.

C. Andra kapitalinvesteringar.

Arméns delfond.

[4.] *Ordnande av Svea livgardes förläggning å Järvafältet.*

För detta ändamål anvisade 1941 års riksdag (skrivelse nr 364, punkten 1) på av Kungl. Maj:t i propositionen nr 267 (punkten 1) framlagt förslag för budgetåret 1941/42 ett anslag av 5 000 000 kronor. I sina anslagsäskanden för budgetåret 1942/43 anmälde arméförvaltningen, att ämbetsverket

approximativt beräknat totalkostnaderna för Svea livgardes nya etablissement till 12 000 000 kronor, samt hemställde om anvisande av ytterligare 5 000 000 kronor för fortsatt utbyggande av förläggningen. Framställningen föranledde icke någon åtgärd, vilket, på sätt i propositionen 1942: 270 anförts, berodde därpå, att å anslaget förelåg reservation av sådan storleksordning, att ytterligare medelsanvisning ej borde ifrågakomma för budgetåret 1942/43. För budgetåret 1943/44 anvisade riksdagen (skrivelse 1943: 335, punkten 5:o) efter förslag av Kungl. Maj:t i statsverkspropositionen till 1943 års riksdag (kapitalbudgeten: bil. 2, s. 43 och 44) för ändamålet ett investeringsanslag av 5 000 000 kronor.

Sedan genom brev den 4 september 1942 och den 12 mars 1943 vissa dispositionsbeslut i ärendet meddelats, har Kungl. Maj:t genom brev den 30 juni 1944 — med ändring av nyssnämnda båda brev — till arméns fortifikationsförvaltnings förfogande för utförande av vissa hithörande arbeten ställt ett belopp av 2 982 000 kronor, varjämte Kungl. Maj:t genom brev den 12 januari 1945 ställt ytterligare ett belopp av 5 025 000 kronor till ämbetsverkets förfogande för utförande av vissa i brevet närmare angivna byggnadsarbeten för etablissementet.

Arméns fortifikationsförvaltning, som i sin skrivelse angående medelsbehoven för nästa budgetår icke upptagit några medel för här ifrågavarande ändamål, har i särskild skrivelse i ämnet den 29 december 1944 inledningsvis anfört följande.

Enligt förvaltningens tidigare byggnadsplaner beräknades de för här ifrågavarande ändamål av riksdagen redan anvisade medlen skola förslå för täckande av under budgetåret 1945/46 uppkommande kostnader.

Emellertid hade — efter tidpunkten för avgivande av medelsäskandena för nästa budgetår — vid överläggningar mellan fortifikationsförvaltningen och socialdepartementets byggnadsberedning uttalats önskemål om genomförande av regementets utflyttning till sitt nya etablissement på Järvafältet tidigare än sålunda förutsatts.

Därigenom skulle nämligen vinnas, att Stockholmsetablissementet tidigare än eljest bleve lediggjort för inflyttning dit — på sätt som avsetts i proposition 1944: 174 — av vissa militära staber och skolor m. m., varigenom nu för militära ändamål ianspråktagna bostadslägenheter direkt eller indirekt lediggjordes för sina egentliga ändamål. Vidare vore det önskvärt att snarast möjligt för bostadsbebyggelse kunna exploatera de delar av regementets kasernområde i övrigt, till vars närhet rörledningar av skilda slag redan funnes nedlagda, för att härigenom i detta avseende nedbringa materialåtgången för bostadsbebyggelse, vilket med hänsyn till marknadsläget beträffande sådant material vore en angelägenhet av största betydelse. Slutligen syntes det icke vara osannolikt, att viss lättnad i avseende å tillgången på arbetskraft — åtminstone under vinterhalvåret — kunde vara att förutse och sålunda möjlighet till forcering av nybyggnaderna på Järvafältet förelåge.

Då även militära skäl talade för regementets snara utflyttande, funne sig fortifikationsförvaltningen nu böra hemställa, att förslag framlades för 1945

års riksdag om anvisande för budgetåret 1945/46 av medel för färdigställande av ifrågavarande kasernetablissement å Järvafältet i dess helhet.

Beträffande totalkostnaderna för etablissementet har förvaltningen anfört i huvudsak följande.

Förutsättningarna för lösandet av Svea livgardes förläggningsfråga hade i vissa avseenden undergått väsentliga förändringar. Sålunda hade regementet omorganiserats till cykelregemente och beslut fattats om krigsskolans övningskompanis förläggning till livgardets etablissement samt om förläggning till det närbelägna Rådan av infanteriets och kavalleriets officersaspirantskola. I sistnämnda beslut hade förutsatts, att vissa av Svea livgardes lokaler skulle utnyttjas jämväl för aspirantskolans behov. Regementets sjukhus avsåges dessutom skola tillgodose, förutom aspirantskolans, även första intendenturkompaniets behov. De sålunda vidtagna organisatoriska förändringarna hade dels nödvändiggjort uppförande av en särskild kasern för övningskompaniet samt utökning av matinrättningsbyggnad, marketenteri, mässar och sjukhus, dels ock medfört ökade krav på expeditions-, förråds-, garage- och verkstadslokaler. Den under senare år nyupprättade organisationen för värnpliktsredovisningen hade jämväl visat sig kräva betydande expeditionsutrymmen. Vidare hade en utökning av etablissementets avloppsnät befunnits ofrånkomlig för möjliggörande av anslutning av Rådanetablissementets avloppssystem.

Sedan från chefen för armén erhållits vissa direktiv rörande förrådsförvaringen av krigsreservmaterielen, avseende en decentralisering av densamma genom upprättande av särskilda, från kasernetablissementet avskilda förrådsanläggningar, hade programmet för tillgodoseende av förrådsbehovet för nämnda materiel måst helt omarbetas, varvid den spridda förläggningen visat sig medföra avsevärt ökade kostnader, främst med hänsyn till väg- och planeringsarbeten samt övriga yttre arbeten. Ytterligare hade tillkommit mobiliseringsförråd för vissa specialförband för de centrala förvaltningarna, med vilka tidigare icke räknats.

Såsom av det anförda framginge medförde de sålunda genomförda eller planerade organisatoriska förändringarna genomgående ökade kostnader. I byggnadsprogrammet hade även upptagits bostadsbyggnad för den kvinnliga köksbiträdespersonalen för den händelse erfarenheten skulle giva vid handen, att uppförande av sådan byggnad borde komma till stånd. Ytterligare hade med hänsyn till väntad motorfordonstrafik förstärkning av vägarna inom kasernområdet ansetts nödvändig i större omfattning än vad tidigare varit avsett.

Vidare hade avståndet till berggrunden inom det för etablissementet avsedda området vid företagna detaljundersökningar befunnits vara mycket växlande även då det gällt samma byggnadsplats, varför man försiktigtvis borde räkna med att sprängningsarbeten kunde bliva erforderliga. Slutligen hade hänsyn måst tagas till inträffad prisstegring.

På grundval av vad ovan anförts hade inom förvaltningen utarbetats förslag till ordnande av Svea livgardes förläggning. Förslagets detaljer ävensom de beräknade kostnaderna för dess genomförande framginge närmare av en skrivelsen bifogad kostnadstablå, som slutade å 16 950 000 kronor.

Tablån torde få fogas som bilaga till detta protokoll (*bilaga 2*).

Departementschefen.

Kostnaderna för avskrivning till 50 % av investeringarna för Stockholms garnisons utflyttning till Järvafältet bestridas med särskilda medel (nettoinkomsterna från den av djurgårdskommissionen bedrivna exploateringen av Ladugårdsgärde, Johanneshov—Kvarnängen samt försvarets andel i Marieberg—Konradsbergsområdet). Principerna för denna avskrivningsanordning ha närmare berörts i 1943 års statsverksproposition (kapitalbudgeten: bil. 2, s. 11 och 12).

Enligt beslut av 1938 års riksdag (propositionen 1938: 180; riksdagens skrivelse 1938: 253) skall nytt etablissement för Svea livgarde uppföras vid Sörentorp å Järvafältet. För ordnande av Svea livgardes förläggning ha, såsom av det föregående framgår, hittills anvisats sammanlagt 10 000 000 kronor. Härav ha i runt tal 8 000 000 kronor ställts till vederbörande förvaltningsmyndighets förfogande, varför omkring 2 000 000 kronor kvarstå odisponerade. Tidigare har man icke räknat med att kunna utföra byggnadsarbetena i snabbare takt än att nu tillgängliga medel skulle förslå jämväl för nästa budgetår. Numera har befunnits önskvärt att, i den mån förhållandena det medgiva, fullfölja regementets utflyttning till Sörentorp redan under nästa budgetår. Förutom av militära skäl har ett snabbare byggnadstempo befunnits önskvärt av den anledningen att vid regementets definitiva utflyttning till Järvafältet vissa delar av regementets nuvarande område skulle kunna användas för bostadsbebyggelse m. m.

Vad kostnaderna för ordnande av Svea livgardes förläggning beträffar är det uppenbart, att de beräkningar som verkställdes före tillkomsten av 1942 års försvarsbeslut icke längre hålla streck. De förhållanden, varpå beräkningarna grundades, ha nämligen i många fall undergått genomgripande ändringar. Enligt beslut av riksdagen (propositionen 1944: 175, s. 10—19; riksdagens skrivelse 1944: 322) skall sålunda — såsom arméns fortifikationsförvaltning anfört — infanteriets och kavalleriets officersaspirantskola förläggas till Rådan, varvid vissa av livgardets lokaler avses skola utnyttjas även för aspirantskolans behov. Regementets sjukhus avses jämväl skola utnyttjas av första intendenturkompaniet, förlagt till Bagartorp. Då Svea livgarde enligt försvarsbeslutet är organiserat såsom cykelregemente, har ett stegrat behov av förråds- och garageutrymmen uppstått. Alla dessa omständigheter påverka kostnaderna i fördyrande riktning. Å andra sidan erhålla numera försvarets byggnader ett mer standardiserat och i ekonomiskt hänseende lämpligare utförande, varigenom kostnadsbeskärningar torde ha möjliggjorts. Vid jämförelse mellan de tidigare kostnadsberäkningarna och de nu framlagda bör även beaktas den avsevärda prisstegring som ägt rum.

Arméns fortifikationsförvaltnings nu föreliggande approximativa beräkning (bil. 2) utvisar en totalkostnad av 16 950 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1944. Av detta belopp belöpa emellertid 2 225 000 kronor på vissa förrådsanläggningar för krigsmateriel. Någon närmare utredning rörande

detta behov föreligger icke och då, såsom jag i det föregående vid behandlingen av vissa förrådsfrågor framhållit, en särskild av arméchefen tillkallad kommitté för närvarande är sysselsatt med att utreda förrådsbehovet i dess helhet vid armén ävensom principerna för förrådsförvaring av olika materiel, finner jag mig icke kunna nu taga ståndpunkt till här föreliggande äskande. För vissa byggnadsbehov, bland annat logementsbyggnader, skolbyggnad, marketenteri och matinrättning samt vakt- och arrestbyggnad, ha medel av Kungl. Maj:t redan ställts till förfogande. Emellertid har beträffande logementsbyggnaderna en reducering ansetts möjlig och lämplig — i detta hänseende hänvisar jag till vad som inledningsvis anförts — varför jämlikt Kungl. Maj:ts beslut den 12 januari 1945 tills vidare endast 2 större och 7 mindre dylika byggnader må uppföras. Härigenom uppkommande kostnadsminskning uppgår till 590 200 kronor frånsett utgifter för administration m. m. Å vakt- och arrestbyggnaden har en besparing av 8 000 kronor kunnat ernås.

Vad förslaget i övrigt beträffar är jag av skäl, som närmare berörts i årets statsverksproposition (kapitalbudgeten: bil. 2, s. 3), icke beredd att nu tillstyrka uppförande av gymnastikbyggnad och anläggande av idrottsplats. Medelsbehoven torde emellertid böra upptagas å särskild beredskapsstat för att kunna påbörjas vid inträffande arbetslöshet eller då eljest kan befinnas lämpligt. Kostnaden för sjukhus, 660 000 kronor, synes hög och torde böra nedbringas genom minskning av antalet vårdplatser. Jag åberopar härvid vad jag i det föregående anfört rörande sjukhus vid Bohusläns regemente. Kostnaderna för sjukstall och skosmedja synas oproportionerligt höga. Behovet av bergrum för maskiner för värnpliktsredovisningen bör ytterligare styrkas, innan medel av Kungl. Maj:t ställas till förfogande för ändamålet. Under åberopande av den ytterligare prövning i varje särskilt fall, som i samband med blivande dispositionsbeslut i vanlig ordning avses skola äga rum, finner jag mig emellertid beredd tillstyrka, att medel nu anvisas för förläggningens ordnande i huvudsak i enlighet med arméns fortifikationsförvaltnings förslag.

Kostnaderna i sin helhet, förutom förenämnda kostnader för förrådsanläggningar för krigsmateriel, uppgå enligt tablån till 14 725 000 kronor. I enlighet med vad av mig i det föregående anförts torde tills vidare detta belopp kunna reduceras med omkring 1 250 000 kronor jämte därå belöpande administrationskostnader, cirka 75 000 kronor. Då såsom nämnts tidigare av riksdagen för här ifrågavarande ändamål anvisats tillhopa 10 000 000 kronor, återstår att anvisa för nästa budgetår (14 725 000 — 10 000 000 — 1 250 000 — 75 000 =) 3 400 000 kronor.

Under åberopande av det anförda och med erinran att, enligt vad i det föregående anförts, särskilt avskrivningsanslag icke skall beräknas för ifrå-

gavarande kapitalinvestering hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att till *Ordnande av Svea livgardes förläggning å Järvafältet* för budgetåret 1945/46 anvisa ett investeringsanslag av 3 400 000 kronor.

[5.] *Ordnande av Svea artilleriregementes och Stockholms tygstations förläggningar å Järvafältet.*

Enligt skrivelse 1938: 253 biföll riksdagen av Kungl. Maj:t i propositionen 1938: 180 framlagt förslag rörande vissa till Stockholms garnison hörande truppförbands och anstalters utflyttande till Järvafältet, innebärande bland annat att Svea artilleriregemente skulle förläggas till trakten av Rissne och Stockholms tygstation till trakten söder om Rissne i närheten av Solvalla hållplats. Det syntes lämpligt, att dessa båda förläggningsfrågor ordnades samtidigt, enär regementet och tygstationen hade av varandra beroende verksamhet och fördenskull avsågos att förläggas i omedelbart grannskap av varandra.

Efter förslag av Kungl. Maj:t i propositionen 1939: 140 anvisade riksdagen (skrivelse 1939: 157) för ordnande av ifrågavarande förläggningar såsom kapitalinvestering i fonden för förlag till statsverket för budgetåret 1939/40 ett reservationsanslag av 5 000 000 kronor. Av propositionen framgår, att anläggningarnas färdigställande preliminärt beräknades draga en sammanlagd kostnad av 22 935 000 kronor, varav för Svea artilleriregemente 16 685 000 kronor och för Stockholms tygstation 6 250 000 kronor.

1941 års riksdag (statsverkspropositionen, kapitalbudgeten: bil. 1, s. 1—3; riksdagens skrivelse nr 80) anvisade för samma ändamål såsom kapitalinvestering i försvarsväsendets fastighetsfond, arméförvaltningens delfond, för budgetåret 1941/42 ett reservationsanslag av 10 000 000 kronor. För ordnande av Svea artilleriregementes och Stockholms tygstations förläggningar å Järvafältet ha sålunda hittills anvisats tillhopa 15 000 000 kronor.

Svea artilleriregemente. Genom särskilda brev den 22 maj, den 30 juni och den 10 juli 1942 fastställde Kungl. Maj:t situationsplan för Svea artilleriregementes nya etablissement å Järvafältet samt medgav, att byggnadsarbeten intill vissa i breven närmare angivna belopp finge påbörjas. Med hänsyn till ändrade förhållanden å arbetsmarknaden m. m. kommo emellertid arbetena icke till utförande i avsedd ordning. Genom beslut den 24 november 1944 har Kungl. Maj:t sedermera — med upphävande av förenämnda brev och sedan en helt ny planläggning av etablissementet verkställts — fastställt ny situationsplan ävensom till arméns fortifikationsförvaltnings förfogande ställt dels för utförande av en första

etapp av byggnadsarbetena ett belopp av 5 460 000 kronor, dels ock för täckande av i samband med det tidigare planläggningsarbetet uppkomna administrationskostnader ett belopp av 163 700 kronor.

I skrivelse den 18 januari 1945 har *arméns fortifikationsförvaltning* inledningsvis anfört, att ämbetsverket i sina medelsäskanden för budgetåret 1945/46 icke upptagit ytterligare medelsbehov för ordnande av Svea artilleriregementes förläggning enär, enligt ämbetsverkets dåvarande byggnadsplaner, de för ändamålet av riksdagen redan anvisade medlen beräknades skola förslå för täckande av under budgetåret uppkommande kostnader.

Emellertid hade — efter tidpunkten för avgivande av nämnda medelsäskanden — vid överläggningar mellan socialdepartementets byggnadsberedning och fortifikationsförvaltningen uttalats önskemål om genomförande av regementets utflyttning till sitt nya etablissement å Järvafältet tidigare än sålunda förutsatts. Det av regementet för närvarande disponerade området vore nämligen synnerligen lämpat för exploatering för bostadsbebyggelse, ej minst med hänsyn till det förhållandet, att till området redan funnes framdragna rörledningar av olika slag, på grund varav områdets exploatering skulle kunna genomföras med en jämförelsevis ringa förbrukning av dyrbart och för närvarande svåråtkomligt ledningsmaterial. Vidare vore det angeläget att snarast möjligt frigöra den del av ifrågavarande område till vilken statens normalskola avsåges att förläggas. Slutligen syntes det icke osannolikt, att viss lättnad i avseende å tillgången på arbetskraft kunde vara att förutse och sålunda möjlighet till forcering av nybyggnaderna å Järvafältet förelåge.

Då även militära skäl talade för regementets snara utflyttande, funne sig fortifikationsförvaltningen nu böra hemställa, att förslag förelades 1945 års riksdag om anvisande för budgetåret 1945/46 av medel för färdigställande av ifrågavarande kasernetablissement å Järvafältet.

Inom fortifikationsförvaltningen hade utarbetats fullständigt förslag till ordnande av regementets förläggning. Förslagets detaljer ävensom de beräknade kostnaderna för dess genomförande framginge närmare av en skrivelsen bilagd kostnadstablå, slutande å ett belopp av 17 290 000 kronor.

Tablån torde få fogas såsom bilaga till detta protokoll *(bilaga 3)*.

Stockholms tygstation. Av det anförda framgår, att kostnaderna för tygstationens förläggning å Järvafältet i propositionen 1939: 140 upptogos till 6 250 000 kronor. Huvudparten av detta belopp eller 6 110 000 kronor beräknades åtgå för uppförande av nybyggnader för tygverkstäder. Återstoden av beloppet avsågs för flyttning av och ändringsarbeten å vissa av de vid regementets förläggning i Stockholm befintliga förrådsbyggnaderna m. m. Av det belopp, som riksdagen enligt det föregående anvisat för ordnande av Svea artilleriregementes och Stockholms tygstations förläggningar å Järvafältet, tillhopa 15 000 000 kronor, har Kungl. Maj:t genom brev den 28 juli 1939 och den 11 december 1942 för tygstationens vidkommande disponerat tillhopa 493 300 kronor, nämligen för utbyggnad av Signalregementets verkstad med en optisk och elektrisk avdel-

ning 114 000 kronor och för merkostnader å vissa av försvarsväsendets verkstadsnämnd utförda arbeten vid Solvalla 379 300 kronor.

I sin skrivelse angående medelsbehoven för budgetåret 1945/46 har *arméns fortifikationsförvaltning* i ämnet anfört i huvudsak följande.

Frågan om uppförande av nya tygverkstäder för Stockholms tygstation hade varit föremål för utredning genom arméförvaltningens tygavdelnings försorg, varvid beträffande frågan om ordnandet av den optiska reparationstjänsten i Stockholm samråd ägt rum med marinförvaltningen. Utredningen hade givit vid handen, att det såväl ur ekonomisk som driftteknisk synpunkt befunnits fördelaktigast att arméns och marinens behov av lokaler för den optiska reparationstjänsten tillgodosåges var för sig och att därvid dessa lokaler för arméns del förlades i anslutning till Stockholms tygstation. Tygverkstädernas byggnadsfråga syntes kunna lösas enligt två olika alternativ. Det ena innebure, att erforderliga byggnader — med undantag av den optiska verkstaden, som med hänsyn till den inom densamma förekommande dyrbara och svårersättliga materielen och utrustningen obetingat syntes böra förläggas i berg — uppfördes såsom friliggande å tidigare för ändamålet rekognoscerad plats invid signalverkstaden å Solvalla. Det andra alternativet innefattade ett insprängande i berg av större delen av anläggningen. Såsom lämplig plats föresloges ett i trakten av Solvalla beläget bergsparti.

Sedan numera utrustningen för de förband som för sin reparationstjänst avsåges skola repliera på Stockholms tygstation fastställts, hade erforderliga verkstadsutrymmen m. m. kunnat noggrannare beräknas. På grundval av dessa beräkningar hade förslagsritningar för båda alternativen kunnat uppgöras och kostnadsberäknas. Kostnaderna för det första alternativet beräknades enligt nu rådande prisläge till 4 609 000 kronor, varav 473 000 kronor för den i berg insprängda optiska verkstaden.

Kostnaderna för anordnande av förevarande verkstad i sin helhet såsom bergverkstad belöpte sig till 6 000 000 kronor.

Både ur luftskyddssynpunkt och med hänsyn till de fördelar, som ur olika synpunkter vore förenade med att i Stockholms närhet äga tillgång till en bergverkstad, hade överbefälhavaren, chefen för armén och arméförvaltningens tygavdelning förordat lösandet av tygstationens verkstadsfråga i enlighet med sistnämnda alternativ.

Jämväl arméns fortifikationsförvaltning finge på ovan anförda skäl förorda denna lösning trots de därmed förenade högre kostnaderna.

På given anledning har arméförvaltningens tygavdelnings verkstadsbyrå låtit utföra en ytterligare utredning rörande möjligheterna att nedbringa kostnaderna i fråga, för den friliggande anläggningen genom förläggning av verkstäderna å en med hänsyn till byggnadsgrunden lämpligare plats än den tidigare föreslagna samt för bergverkstaden genom att vidtaga vissa ändringar i fråga om verkstadens placering i berget. I anledning härav har verkstadsbyrån i en promemoria den 15 januari 1945 anfört, att utförda provborrningar givit vid handen att vissa besparingar visserligen syntes möjliga att uppnå genom att förlägga den friliggande verkstaden å den se-

nast föreslagna platsen men att på grund av markens lutning kostnaderna för nödvändiga schaktningsarbeten komme att överstiga nyssnämnda besparingar. Beträffande åter bergalternativet hade det visat sig möjligt att med iakttagande av vissa förändringar i planläggningen uppnå en besparing av omkring 39 000 kronor.

Sedan i anledning av förevarande framställning uppdragits åt försvarets fabriksstyrelse att dels granska i samband med medelsäskandet verkställda behovsberäkningar, dels undersöka huruvida särskild optisk verkstadsavdelning vore erforderlig med hänsyn till föreliggande möjligheter att för optisk reparationstjänst anlita enskilda företag, dels ytterligare överväga frågan huruvida eventuellt erforderlig optisk verkstadsavdelning borde bliva gemensam för försvarsgrenarna, dels ock ytterligare överväga frågan till vilken plats en sådan gemensam verkstad borde förläggas, har *fabriksstyrelsen* i skrivelse den 15 januari 1945 anfört bland annat följande.

Av en av tygavdelningen uppgjord sammanställningstabell framgår bland annat omfattningen av den materiel, som beräknas bli föremål för reparation vid tygstationen. Denna tabell har uppgjorts under förutsättning att allt reparationsbehov avseende utbildningsmateriel i den mån mindre reparationer icke skola utföras vid förbandens serviceverkstäder skulle tillgodoses vid tygstationen.

Enligt fabriksstyrelsens förmenande bör kapaciteten av en anstalt av nu ifrågavarande art avvägas så att erforderlig personalutbildning möjliggöres, att kraven på personalberedskap säkerställas samt att en ekonomisk reparationstjänst om möjligt upprätthålles. Ytterligare erforderligt reparationsbehov synes styrelsen böra tillgodoses genom anlitande av privata verkstäder. I vilken mån tillämpningen av dessa synpunkter skulle medföra ändringar i det avgivna förslaget har styrelsen inom den tid, som stått till buds, icke kunnat bedöma. I samband med uppgörandet av definitiva ritningar till tygstationen synes emellertid hänsyn böra tagas härtill.

I de av arméförvaltningen utarbetade handlingarna förekomma två alternativa förslag till förläggning av tygstationen. Första alternativet innebär anläggning med friliggande byggnader förlagda till Järvafältet med insprängd optisk verkstad. Vissa utrymmen i de bredvidliggande signalverkstäderna skulle därvid tagas i anspråk för kabelverkstad, c-instrumentverkstad samt maskinverkstad. Andra alternativet omfattar en i stort sett insprängd tygstation med vissa utrymmen såsom lärlingsskola, virkesförråd, mottagningsavdelning för pjäser m. m., gummi- och cykelverkstad m. m. friliggande.

De av tygavdelningen uppgjorda *behovsberäkningarna* över reparationsmateriel ha granskats av styrelsen. Den för personbilar och lastbilar använda reparationsprocentsatsen, som ligger till grund för beräknandet av antalet reparationsplatser, har av styrelsen jämförts med vid privatindustrien vunna erfarenheter. Det har därvid framgått, att tygavdelningen, med hänsyn till den större förslitningen av militära fordon i jämförelse med förslitningen vid civilt bruk, beräknat antalet bilar under reparation 20 % högre än genomsnittet inom privatindustrien. Häremot synes såvitt fabriksstyrelsen kunnat finna intet vara att erinra. Den av verkstadsbyrån tillämpade reparationsprocentsatsen överensstämmer även med de siffror, vilka angi-

vits i dåvarande verkstadsdirektören numera generaldirektören Astes den 1 mars 1943 avgivna yttrande rörande vissa truppförbands tygverkstäder.

De av tygavdelningen verkställda beräkningarna förutsätta en kontinuerlig fördelning av reparationsbehovet för ifrågavarande fordon. Vissa svårigheter föreligga emellertid att ernå en sådan jämn belastning, då fråga är om militära fordon. Sannolikt kommer reparationsbehovet att till tiden fördelas så att vid vissa tidpunkter, exempelvis efter mera omfattande fältmanövrar, ett större antal fordon äro i behov av reparation, medan under mellanperioderna reparationsbehovet kommer att vara väsentligt lägre. Även om en viss utjämning av belastningen skulle kunna ernås genom att förrådet av stambilar utnyttjas såsom utjämningsförråd för övningsbilarna, får styrelsen dock ifrågasätta, om icke ett beaktande i samband med ritningarnas definitiva utformande av de inledningsvis av styrelsen anförda synpunkterna skulle kunna föranleda till någon minskning av antalet reparationsplatser.

Förutom för reparation av bilar och pjäser avses verkstäderna skola utnyttjas till reparation av en mångfald arter av materiel. Styrelsen saknar möjlighet att utan ingående studier i detalj granska utrymmesbehovet för de olika reparationsavdelningarna. Styrelsen har emellertid verkställt en mera principiell granskning för vissa avdelningar, varvid jämförelser gjorts med privata verkstäder av liknande art.

I det följande komma de alternativa förslagen att behandlas var för sig.

Friliggande byggnader.

Styrelsen får framhålla de fördelar, vilka skulle ernås, om tygstationen förlades intill eller i omedelbar närhet av signalverkstäderna, varigenom disponibla utrymmen i dessa verkstäder skulle kunna utnyttjas. Härigenom skulle c-instrumentverkstaden och maskinverkstaden frigöras från nybyggnadsförslaget. Styrelsen har även övervägt, huruvida icke ytterligare utrymmen i signalverkstäderna, vilka i framtiden i fråga om nytillverkning torde få räkna med vissa inskränkningar, eventuellt skulle kunna utnyttjas. Styrelsen har emellertid kommit till den uppfattningen, att återstående utrymmen erfordras för reparationer och revideringar samt provningar av signalmateriel.

Förrådsutrymmet för uppläggning av för reparationer erforderligt virke har enligt uppgift, under hänvisning till föreliggande svårigheter vid anskaffning av det speciella virke, som i de flesta fall erfordras, beräknats med utgångspunkt från en lagerkvantitet motsvarande ett års förbrukning. Styrelsen ifrågasätter, om icke kvantiteten genom tätare inköp och avtal med virkesleverantörer skulle kunna nedbringas till att omfatta ett halvt års förbrukning, varigenom en minskning av utrymmet med omkring 200 m^2 skulle möjliggöras.

Beträffande uppställningen av arbetsmaskinerna i de olika avdelningarna kunna enligt styrelsens mening vissa utrymmesbesparingar ernås. En närmare granskning härutinnan har icke kunnat ske inom den tid, som stått till buds. Styrelsen har dock beträffande smedjan och snickarverkstaden med tillämpning av eljest vunna erfarenheter funnit utrymmesbesparingar å omkring 130 m^2 resp. 150 m^2 vara möjliga att genomföra.

Beträffande de allmänna dispositionerna av lokalernas inbördes förläggning vill styrelsen ifrågasätta, huruvida icke en enklare planlösning och

byggnadskropp kunde åstadkommas. Härigenom skulle även vinnas en ur driftsynpunkt smidigare anslutning av de olika hjälpavdelningarna till reparationshallen.

För att underlätta genomförandet i framtiden av en omgruppering av verkstadslokalerna, om behov därav skulle uppstå, torde personallokalerna lämpligen böra förläggas i särskild utbyggnad till verkstadsbyggnaden.

Därest de av fabriksstyrelsen särskilt angivna utrymmesminskningarna vidtagas, torde byggnadskostnaderna för den friliggande anläggningen kunna minskas från 4 609 000 kronor med 95 000 kronor till 4 514 000 kronor, vilket belopp synes kunna läggas till grund för anslagsäskande till riksdagen. Det definitiva utformandet av ritningar för anläggningen efter de av styrelsen angivna riktlinjerna synes styrelsen samtidigt kunna uppdragas åt vederbörande myndigheter.

Bergförslaget.

Fabriksstyrelsen har vid sitt bedömande av detta förslag endast tagit hänsyn till tekniska synpunkter. Huruvida ur luftskyddssynpunkter och militära synpunkter förläggningen bör ske friliggande eller i berg undandrar sig styrelsens bedömande.

Då en förläggning i berg icke kan ske närmare än 3 km från signalverkstäderna och då c-instrumentverkstaden och maskinverkstaden böra ha samband med tygstationen omöjliggöres, om detta förslag skulle genomföras, utnyttjandet för sistnämnda verkstäder av i signalverkstäderna disponibla utrymmen.

Vid anläggning av bergverkstad uppstå i allmänhet i jämförelse med anläggning av friliggande verkstad svårigheter att utnyttja utrymmet på ett effektivt sätt, beroende på omöjligheten av att i berg erhålla lokaler med tillräckligt stora breddmått. Detta förhållande gör sig i föreliggande förslag särskilt starkt gällande vid reparationshallen, där per bil enligt förslaget erfordras ett utrymme inklusive gångar av 50 m^2, vilket överstiger utrymmesbehovet enligt det friliggande förslaget med 8 m^2.

Det föreliggande förslaget företer därjämte stora olägenheter ur transport- och sambandssynpunkt de olika avdelningarna emellan, vilket medfört förbindelsegångar, som utgöra döda utrymmen. Möjligen kunna väsentliga utrymmesminskningar åstadkommas genom en ändrad disposition. Detta kan emellertid icke bedömas, förrän sprängningsarbetena fortgått så långt att bergets beskaffenhet fullt klarlagts. Under gynnsammaste förhållanden torde emellertid kostnadsminskningar å omkring 400 000 kronor vara möjliga att genomföra.

Vid styrelsens granskning har befunnits, att för smedjan, maskinverkstaden och snickarverkstaden genom ändrade maskinuppställningar vissa utrymmesminskningar torde kunna åstadkommas medförande en kostnadsminskning av sammanlagt omkring 170 000 kronor. Dessutom torde i likhet med vad som framhållits vid behandlingen av förslaget med friliggande byggnad ytterligare utrymmesminskningar kunna åstadkommas vid ett mera ingående studium.

Om hänsyn tages till sistnämnda kostnadsminskning, skulle byggnadskostnaderna komma att uppgå till (6 000 000 — 170 000 =) 5 830 000 kronor, vilket belopp, om detta alternativ anses böra genomföras, synes kunna läggas till grund för anslagsäskande hos riksdagen. Det närmare utforman-

det av anläggningen synes styrelsen böra ske på samma sätt som nyss föreslagits i fråga om det friliggande alternativet.

Verkstäder för optisk reparationstjänst.

I anslutning till nu föreslagen tygstation för Stockholm har förutsatts utförande av reparationsanläggning för optisk materiel avseende arméns behov. Detta förslag har av tygavdelningen uppgjorts i samarbete med en för marin- och arméförvaltningarna gemensam sakkunnigkommitté. Kommittén har även tagit ställning till frågan om sammanslagning av arméns och marinens optiska reparationsverkstäder och därvid funnit sig icke kunna tillstyrka en sådan sammanslagning.

Fabriksstyrelsen hyser principiellt den uppfattningen, att en centralisering av likartad reparationsverksamhet i största möjliga utsträckning bör komma till stånd. Beträffande nu ifrågavarande verksamhet göra sig emellertid följande särskilda synpunkter gällande.

Den optiska materielen är i stor utsträckning monterad på annan krigsmateriel, såsom fordon och fartyg av olika slag, vilken kan vara i behov av reparationer, för vilka kräves tillgång på annan än optisk verkstadsutrustning. Med hänsyn härtill skulle den optiska reparationstjänsten underlättas, om den vore förlagd i anslutning till i övrigt för krigsmaterielen erforderliga reparationsverkstäder. Därest en centralisering av nu ifrågavarande reparationstjänst ändock skulle komma till stånd, måste i varje fall en viss optisk reparationstjänst upprätthållas på det reparationsställe för övrig krigsmateriel, där den optiska reparationstjänsten icke är förlagd eller med andra ord, om centraliseringen skulle ske till tygstationen, måste en optisk serviceavdelning finnas för marinens behov samt, om centraliseringen skulle ske till marinens verkstäder, måste till tygstationen knytas en sådan serviceavdelning för arméns behov.

Det må ytterligare framhållas, att en förläggning av en central verkstad till tygstationen nödvändiggör transport av marinens optiska materiel genom Stockholms centrala delar, medan en för marinen lämplig förläggning av en dylik central verkstad nödvändiggör att arméns materiel måste bliva föremål för sådana transporter. Med hänsyn till riskerna under krig kan detta förhållande icke anses vara tillfredsställande.

Om den optiska reparationstjänsten skulle uppdelas på tvenne verkstäder samt var och en av dessa skulle förläggas i anslutning till verkstadsavdelningar för tillgodoseende av annat reparationsbehov, behöver uppdelningen icke medföra några nämnvärda ökningar av driftkostnaderna i förhållande till driftkostnaderna i en central verkstad, eftersom denna reparationstjänst kan utnyttja den för de övriga verkstadsavdelningarna gemensamma topporganisationen samt gemensamma hjälpavdelningar exempelvis kamerala avdelningar m. m.

Styrelsen har kommit till den uppfattningen, att, om de optiska reparationsverkstäderna skulle drivas i statlig regi, även om vissa mindre kostnadsbesparingar skulle stå att vinna vid en sammanslagning, de anförda med en dylik sammanslagning förenade olägenheterna dock tala för anläggande av separata verkstäder, varvid arméns verkstad bör förläggas i anslutning till den planerade tygstationen i Stockholm.

Till frågan om eventuellt förläggande av de optiska reparationsverkstä-

derna till enskilda företag får styrelsen framhålla, att endast sådana företag kunna ifrågakomma, vilka äga erfarenhet av likartad tillverkning. Dessutom har såsom given förutsättning uppställts kravet att arbetet bör kunna utföras i skyddad anläggning i berg. Endast *ett* enskilt företag uppfyller dessa fordringar.

Som framgår av det föregående har styrelsen förordat en uppdelning av den optiska reparationstjänsten på tvenne verkstäder för arméns och marinens behov, därest verkstäderna skulle drivas i statlig regi. De skäl, vilka ligga till grund för styrelsens ställningstagande härutinnan, göra sig i lika mån gällande, för såvitt ifrågavarande reparationstjänst skulle anknytas till något privat företag. Belägenheten av här ifrågavarande enskilda företags bergverkstad i förhållande till Stockholms tygstation är enligt styrelsens förmenande sådan, att arméns optiska reparationstjänst icke lämpligen bör förläggas till det enskilda företaget.

Huruvida marinens motsvarande reparationstjänst lämpligen skulle kunna förläggas dit synes icke i detta sammanhang behöva avgöras.

En av arméförvaltningen på mitt uppdrag verkställd utredning rörande de sannolika driftskostnaderna för bland andra Stockholms tygstations verkstäder under förutsättning att verkstäderna dels förlades till friliggande byggnader dels ock insprängdes i berg har givit vid handen, att de årliga driftskostnaderna — omfattande jämväl kostnader för underhåll m. m. — i förra fallet kunde beräknas till 151000 kronor och i senare fallet till 119 000 kronor. Den årliga besparingen i driftskostnader vid bergalternativet skulle sålunda enligt föreliggande beräkningar uppgå till 32 000 kronor. Beträffande beräkningarnas detaljer torde få hänvisas till handlingarna i ärendet. Jag vill emellertid framhålla, att beräkningarna av naturliga skäl endast kunna betraktas såsom mycket approximativa.

Departementschefen.

Vidkommande frågan om Svea artilleriregementes utflyttning till Järvafältet finner jag i likhet med arméns fortifikationsförvaltning och på av förvaltningen anförda skäl önskvärt, att arbetena med etablissementets färdigställande snarast möjligt slutföras i den mån förhållandena på arbetsmarknaden så medgiva.

Genom förenämnda beslut den 24 november 1944 har Kungl. Maj:t dels fastställt situationsplan för vissa delar av etablissementet, dels ock av tillgängliga medel ställt tillhopa 5 460 000 kronor till förvaltningens förfogande för uppförande av 7 större och 3 mindre logementsbyggnader samt matinrättning med värmecentral m. m.

Den av fortifikationsförvaltningen framlagda approximativa kostnadsberäkningen (bil. 3) slutar på ett belopp av 17 290 000 kronor, därav för förrådsanläggningar för krigsutrustningsmateriel 1 590 000 kronor. I betraktande av den avsevärda prisstegring — enligt fortifikationsförvaltningen cirka 37 % — som inträffat sedan 1939, då de tidigare omnämnda kostnadsberäkningarna framlades, innebär det nu beräknade beloppet i realiteten en avsevärd besparing. Härtill kommer att vid dimensionering av fler-

talet lokaler såsom matinrättning, marketenteri, sjukhus m. m. hänsyn måst tagas till det förhållandet, att enligt 1942 års försvarsbeslut första tygkompaniets och tygförvaltningsskolans förläggning avses skola ordnas i anslutning till Svea artilleriregementes förläggning för att möjliggöra gemensamt utnyttjande av dylika lokaler.

Om sålunda kostnadsberäkningarna i stort icke giva anledning till erinran synas vissa särskilda poster i detta sammanhang böra upptagas till närmare granskning.

Av samma skäl som anfördes vid behandlingen i närmast föregående punkt av frågan om ordnande av Svea livgardes förläggning torde ej heller beträffande Svea artilleriregemente medel nu böra beräknas för förrådsanläggningar för krigsutrustningsmateriel och ej heller för gymnastikbyggnad och idrottsplats. Kostnaderna för sjukhus samt för sjukstall och skosmedja torde kunna minskas. För bergförråd för utrustningsammunition, tillika bergrum för maskiner m. m. för värnpliktsredovisningen, har upptagits ett belopp av 700 000 kronor. Med hänsyn till pågående utredningar i förrådsfrågan finner jag mig icke beredd att nu taga slutlig ställning till detta äskande. I föreliggande fall torde försiktigtvis tills vidare böra räknas med det för ändamålet föreslagna beloppet, 700 000 kronor. Det lärer få ankomma på Kungl. Maj:t att, sedan principfrågan lösts, fatta beslut rörande förrådens utförande, därvid särskilt bör prövas huruvida det av ekonomiska och andra skäl är lämpligt att anordna bergförråd.

För ordnandet av Svea artilleriregementes förläggning torde sålunda, med de inskränkningar i byggnadsprogrammet, som angivits i det föregående och med frånräknande av mot inskränkningarna svarande administrationskostnader, tills vidare böra beräknas ett totalbelopp av i runt tal 15 000 000 kronor. Jag återkommer i det följande till en beräkning av medelsbehovet för nästa budgetår.

Beträffande Stockholms tygstation bör till en början anföras, att tygverkstäderna under normala förhållanden beräknas sysselsätta en arbetsstyrka av 225 man och omfatta ett flertal olika avdelningar, nämligen pjäsverkstad, vapenverkstad, centralinstrumentverkstad, optisk instrumentverkstad, bilverkstad, bilelektrisk verkstad, ackumulatorladdning, gummiverkstad, cykelverkstad, maskinverkstad, plåtslageri och smedja, snickarverkstad, målarverkstad, sadelmakarverkstad, kabelverkstad samt lärlingsskola. Härtill kommer värmecentral och för verkstaden erforderliga kontors- och personallokaler samt verktygs- och reservdelsförråd jämte lagerlokaler av skilda slag. Vad särskilt lärlingskolan beträffar bör framhållas, att densamma är avsedd för rekryteringen till arméns samtliga tygverkstäder och beräknas för 45 elever. De förband, som avses skola betjänas av Stockholms

tygstation, framgå av handlingarna i ärendet, till vilka i detta sammanhang torde få hänvisas.

Stockholms tygstation arbetar för närvarande under relativt ogynnsamma förhållanden. Verkstadsdriften är visserligen i huvudsak koncentrerad till *en* plats, den s. k. artillerigården i fastigheten Riddargatan 13 i Stockholm, men de lokaler som där stå till buds måste enligt uppgift från arméförvaltningens tygavdelnings verkstadsbyrå betraktas såsom synnerligen otidsenliga. Sålunda har uppgivits, att såväl ventilations- och belysningsförhållandena som de hygieniska anordningarna äro otillfredsställande. Vissa avdelningar inom verkstadsdriften, såsom pjäs-, instrument-, bil- och sadelmakarverkstäderna samt verkstadsskolan, äro helt eller delvis inrymda i förhyrda lokaler. De årliga hyresutgifterna för dylika lokaler uppgå för närvarande till cirka 50 000 kronor. Även de förhyrda lokalerna torde delvis vara otillfredsställande, vartill kommer, att splittringen av verksamheten givetvis måste menligt inverka på driftsresultatet.

Av det anförda framgår, att med hänsyn till Stockholms tygverkstäders omfattande och för försvaret betydelsefulla uppgifter ävensom med tanke på nuvarande otillfredsställande lokalförhållanden det är i hög grad önskvärt, att tygstationens sedan länge beslutade utflyttning till trakten av Solvalla å Järvafältet snarast möjligt kommer till stånd. Vid Solvalla har redan uppförts en signalverkstad och vissa tygförråd, av vilka anläggningar signalverkstaden sorterar direkt under arméförvaltningens tygavdelning och tygförråden under tygstationen.

Innan jag går in på den av fortifikationsförvaltningen väckta frågan, huruvida tygverkstäderna böra utföras såsom friliggande byggnader eller förläggas i berg, vill jag beröra vissa med den optiska reparationstjänsten sammanhängande allmänna spörsmål. I samband med framläggande av förslag i statsverkspropositionen till 1944 års riksdag (kapitalbudgeten: bil. 2, s. 31—33) rörande vissa optiska verkstäder anförde jag, att frågan om den optiska reparationstjänsten i dess helhet var föremål för utredning samt att enligt vad för det dåvarande kunde bedömas dylika verkstäder syntes bliva erforderliga bland annat i Stockholm och Karlskrona. I nu föreliggande förslag till nya tygverkstäder för Stockholms tygstation har räknats med anläggande i berg av en optisk verkstad för armén, varvid framhållits, att verkställd utredning givit vid handen, att arméns och marinens behov av lokaler för den optiska reparationstjänsten i Stockholm lämpligen borde tillgodoses var för sig.

Med hänsyn till strävandena att i största möjliga utsträckning rationalisera och centralisera försvarets verkstadstjänst och då en centralisering av den optiska reparationstjänsten i Stockholm för försvarsgrenarna syntes

möjlig, har jag låtit närmare utreda därmed sammanhängande frågor. Såsom av fabriksstyrelsens förenämnda skrivelse den 15 januari 1945 framgår, har dock styrelsen på anförda skäl icke ansett sig böra i detta fall tillstyrka en dylik centralisering. Liknande synpunkter ha framförts av vederbörande förvaltningsmyndigheter. Ehuru jag för egen del skulle ha funnit önskvärt, om en gemensam optisk verkstad hade kunnat anordnas, har jag med hänsyn till myndigheternas ståndpunktstagande icke velat föreslå en dylik gemensam anläggning. En särskild optisk verkstad för armén torde sålunda böra komma till stånd i Stockholm och lämpligen anknytas till Stockholms tygstation. Till frågan huruvida den optiska verkstaden bör förläggas i berg återkommer jag i det följande.

I fråga om tygverkstädernas förläggning föreligga nu två alternativ, nämligen antingen friliggande verkstäder med endast den optiska verkstaden förlagd i berg eller bergförläggning för samtliga avdelningar utom för verkstadsskola, virkesförråd m. m. Kostnaderna ha numera, sedan viss ändring i det ursprungliga bergförslaget vidtagits och med iakttagande av utav försvarets fabriksstyrelse ifrågasatta omdispositioner, beräknats till 4 514 000 kronor respektive 5 830 000 kronor. Såsom av den lämnade redogörelsen framgår, kunna de årliga driftskostnaderna beräknas bliva cirka 32 000 kronor lägre vid bergalternativet.

Vid bedömande av frågan huruvida tygverkstäderna böra förläggas friliggande eller i berg måste, förutom de rent ekonomiska konsekvenserna, ett flertal på frågan inverkande synpunkter tagas i betraktande. Ur beredskapssynpunkt är det givetvis, icke minst med hänsyn till erfarenheterna från det pågående kriget, i hög grad önskvärt att verkstäderna erhålla en i möjligaste mån bombskyddad förläggning. Särskilt den optiska verkstaden men även — ehuru i mindre utsträckning — andra avdelningar inom verkstadsdriften äro försedda med under krigsförhållanden oersättlig utrustning och handhava i många fall svårersättlig materiel. Nackdelarna, förutom högre anläggningskostnader, med en förläggning i berg äro att hänföra till det förhållandet att tillräckliga erfarenheter ännu knappast kunna anses föreligga rörande konsekvenserna ur trivsel- och hälsosynpunkt av arbete i berglokaler.

För egen del får jag till en början framhålla, att den optiska verkstaden med dess synnerligen dyrbara och svårersättliga utrustning och materiel obetingat synes böra förläggas i berg. Beträffande övriga tygverkstäder får jag efter noggrant övervägande av på frågan inverkande faktorer och i betraktande av den betydande kostnadsskillnaden, enligt beräkningarna icke mindre än i runt tal 1 300 000 kronor, emellertid tillstyrka, att verkstäderna utföras såsom friliggande. Planläggningen torde böra ske i huvudsak i enlighet med av arméns fortifikationsförvaltning för detta alternativ framlagda

förslag, dock med de ändringar i kostnadsbesparande syfte som föreslagits av fabriksstyrelsen. Kostnaden synes sålunda kunna beräknas till i runt tal 4 500 000 kronor. Frågan om lämpligaste byggnadsplats bör emellertid av Kungl. Maj:t, i samband med blivande dispositionsbeslut, ytterligare prövas, varvid jämväl bör övervägas huruvida icke måhända — icke minst ur luftskyddssynpunkt — en uppdelning av verksamheten på flera byggnader än vad fortifikationsförvaltningen föreslagit kan vara önskvärd och möjlig att genomföra inom anslagsramen.

Såsom inledningsvis nämnts ha hittills för ordnande av Svea artilleriregementes och Stockholms tygstations förläggningar å Järvafältet av riksdagen anvisats tillhopa 15 000 000 kronor. Med undantag för vissa kostnader, som ännu icke låta sig tillfredsställande beräknas, torde, såsom av det föregående framgår, enahanda belopp böra upptagas för Svea artilleriregementes förläggning. Av redogörelsen framgår vidare, dels att av det anvisade beloppet, 15 000 000 kronor, sammanlagt 493 300 kronor av Kungl. Maj:t ställts till förfogande för vissa med Stockholms tygstation sammanhängande ändamål, dels ock att medelsbehovet för tygstationen bör beräknas till 4 500 000 kronor. Det sammanlagda ytterligare medelsbehovet för Svea artilleriregemente och Stockholms tygstation för nästa budgetår bör i överensstämmelse härmed beräknas till (15 000 000 + 493 300 + 4 500 000 — 15 000 000 =) i runt tal 5 000 000 kronor.

Åberopande det anförda och med erinran att, enligt vad i det föregående anförts, särskilt avskrivningsanslag icke skall beräknas för ifrågavarande kapitalinvestering får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att till *Ordnande av Svea artilleriregementes och Stockholms tygstations förläggningar å Järvafältet* för budgetåret 1945/46 anvisa ett investeringsanslag av 5 000 000 kronor.

[6.] *Ordnande av Göta pansarlivgardes förläggning.*

Efter förslag av Kungl. Maj:t (propositionen 1942: 309) anvisade riksdagen (skrivelse 1942: 377) till ordnande av Göta pansarlivgardes förläggning för budgetåret 1942/43 ett reservationsanslag av 3 000 000 kronor. I propositionen förutsattes, att förbandet skulle förläggas till Järvafältet, varvid kostnaderna för förläggningens ordnande preliminärt beräknades till 7 100 000 kronor.

Efter på riksdagens önskan företagen ytterligare utredning rörande lämpligaste förläggningsplats för Göta pansarlivgarde föreslog Kungl. Maj:t i propositionen 1943: 318, att förbandet skulle förläggas till Enköping. I sam-

band därmed hemställde Kungl. Maj:t, att för budgetåret 1943/44 måtte anvisas ett investeringsanslag av 2 000 000 kronor för förläggningens ordnande. I skrivelse 1943: 406 anmälde riksdagen, att riksdagen beslutat i enlighet med Kungl. Maj:ts förslag.

Vid anmälan av sistnämnda proposition anförde jag, bland annat, att — enligt vad som framginge av stadsfullmäktiges i Enköping protokoll den 27 maj 1943 — chefen för Aktiebolaget Nordströms Linbanor i Enköping för stadsfullmäktige upplyst, att bolaget vore berett att, för den händelse regementet förlades till Enköping, på egen bekostnad utvidga sina anläggningar i staden för att möjliggöra utförande av reparationsarbeten för regementets räkning. Med hänsyn härtill syntes kunna övervägas — anförde jag — om icke vid förläggning till Enköping det vore tillräckligt, om för pansarlivgardet anordnades endast förhållandevis mindre omfattande serviceverkstäder.

Vid anmälan av 1944 års statsverksproposition (kapitalbudgeten: bil. 2, s. 52 och 53) yttrade jag i förevarande ärende, att jag i avvaktan på slutförandet av vissa då pågående utredningar rörande verkstads- och förrådsbehoven vid regementet icke hade möjlighet att slutligt bedöma frågan om det totala medelsbehovet för etablissementet. En från arméförvaltningens fortifikationsstyrelse under hand överlämnad detaljerad kostnadsberäkning utvisade dock, att totalkostnaderna — exklusive kostnad för stridsvagnsverkstad — i varje fall komme att överskrida 8 000 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1943. Med hänsyn därtill fann jag mig kunna tillstyrka, att för innevarande budgetår anvisades ett investeringsanslag av 3 000 000 kronor för ordnande av pansarlivgardets förläggning. Riksdagen (skrivelse 1944: 107) beslöt i enlighet härmed.

För ordnande av Göta pansarlivgardes förläggning har riksdagen sålunda hittills anvisat sammanlagt 8 000 000 kronor.

Sedan arméns fortifikationsförvaltning i skrivelse den 18 mars 1944 framlagt en kostnadsberäkning för etablissementet i dess helhet, slutande på 9 593 500 kronor enligt prisläget den 1 januari 1944, samt hemställt om fastställande av situationsplan och om anvisande av medel för arbetenas påbörjande enligt i skrivelsen närmare angivna grunder, har Kungl. Maj:t genom brev den 21 april 1944 fastställt situationsplanen samt bemyndigat förvaltningen att gå i författning om utförande av i en första byggnadsetapp ingående byggnadsarbeten m. m. Sedermera har Kungl. Maj:t genom brev den 13 oktober 1944 bemyndigat förvaltningen att påbörja jämväl i en andra byggnadsetapp ingående arbeten.

I sin skrivelse angående medelsbehoven för nästa budgetår har *arméns fortifikationsförvaltning* i fråga om Göta pansarlivgardes förläggning anfört i huvudsak följande.

I förvaltningens skrivelse den 18 mars 1944 angående ordnande av Göta pansarlivgardes förläggning hade totalkostnaderna för etablissementet upptagits till 9 593 500 kronor. Emellertid hade vid angivna tidpunkt vissa frågor kvarstått under utredning, varför kostnaderna icke kunnat slutligt beräknas. I beloppet inginge sålunda icke kostnader för stridsvagnsverkstad, i vilket avseende förhandlingar påginge mellan arméförvaltningens tygavdelnings verkstadsbyrå och Aktiebolaget Nordströms Linbanor i Enköping, och ej heller kostnader för garage- och förrådsanläggningar för krigsreservmateriel m. m.

Beträffande underhandlingarna med bolaget hade verkstadsbyrån i en den 6 juni 1944 dagtecknad promemoria anfört bland annat följande.

Vid underhandlingarna hade framkommit, att bolaget visserligen vore villigt att uppföra erforderliga verkstadslokaler, men att anläggningskostnaderna medelst tilläggsdebitering å reparationsarbetet beräknades få amorteras i sin helhet under en tidsperiod av högst 10 år efter kontraktets undertecknande.

En inom verkstadsbyrån upprättad kostnadskalkyl, baserad å ena sidan på bolagets villkor enligt ovan och å andra sidan på en antagen byggnadskostnad för ny verkstad av 700 000 kronor, hade givit vid handen, att ett anlitande av kronan tillhörig verkstad skulle medföra en besparing under de 7 första åren av 129 000 kronor per år, under de 3 därpå följande åren 237 000 kronor per år och därefter 189 000 kronor per år. Härtill komme i viss utsträckning den förtjänst å reservdelar och vid andra företag utförda arbeten, som bolaget betingat sig. Skulle reparationsarbetena förläggas till bolagets verkstäder måste vidare med största sannolikhet vissa serviceverkstäder ändock uppföras vid regementet.

Förutom vad sålunda anförts ville verkstadsbyrån framhålla, att icke oväsentliga svårigheter kunde beräknas uppstå, då en reparationsverksamhet av ifrågavarande natur i kontraktform bundes vid ett civilt företag. Främst avsåges härvid frågor om utbildning av personal vid verkstäderna, dispositionsrätt i händelse av krig av den i stridsvagnstjänst utbildade personalen, ianspråktagande av verkstadspersonalen för reparationsarbete i fält under fälttjänstövningar samt sysselsättning av verkstadspersonalen vid fluktuerande arbetstillgång.

Med anledning av vad sålunda anförts föresloge verkstadsbyrån, att särskild tygverkstad måtte uppföras vid regementet.

Såväl statens industrikommission som arméchefen hade tillstyrkt verkstadsbyråns förslag.

Med hänsyn till vad sålunda förekommit funne sig fortifikationsförvaltningen nu böra framlägga förslag till anordnande av stridsvagnsverkstad vid förbandet. Kostnaderna härför hade av ämbetsverket beräknats till 1 164 000 kronor, varav för administration 66 000 kronor.

Kostnaderna för etablissementet uppginge enligt fortifikationsförvaltningens beräkningar till (9 593 500 + 1 164 000 =) 10 757 500 kronor, vartill komme ytterligare ett belopp av 26 000 kronor för vissa provisoriska serviceanordningar, eller sammanlagt 10 783 500 kronor. Arbetena med etablissementets uppförande kunde beräknas fortskrida på sådant sätt, att hela beloppet i fråga borde stå till förfogande under nästa budgetår.

Sedan arméns fortifikationsförvaltning under hand meddelat, att den ytterligare utredningen givit vid handen, att kostnaderna för förenämnda ga-

rage- och förrådsanläggningar för krigsreservmateriel beräknades bliva avsevärda, bland annat beroende på att ur luftskyddssynpunkt en långt driven decentralisering av anläggningarna vore önskvärd, uppdrogs åt fortifikationsförvaltningen att vid det fortsatta planeringsarbetet i största möjliga utsträckning söka reducera kostnaderna för etablissementet, därvid en inom försvarsdepartementet upprättad promemoria rörande nedbringande av kostnaderna för Skånska pansarregementets etablissement i Hässleholm borde i tillämpliga delar beaktas.

I anledning av vad sålunda förekommit har *arméns fortifikationsförvaltning* med skrivelse den 16 februari 1945 inkommit med ny kostnadsberäkning för Göta pansarlivgardes etablissement i Enköping.

Av skrivelsen inhämtas i huvudsak följande.

Samtliga Göta pansarlivgardes förläggning berörande frågor hade nu slutbehandlats, varjämte det tidigare framlagda förslaget underkastats förnyad granskning med hänsyn till de synpunkter, vilka framkommit vid handläggningen av frågan om ordnandet av Skånska pansarregementets förläggning. Sålunda hade den föreslagna skolbyggnaden befunnits kunna i viss utsträckning minskas, varjämte det tidigare upptagna vinterstallet kunnat utgå ur byggnadsprogrammet. Den tidigare föreslagna exercisbyggnaden hade ävenledes befunnits icke oundgängligen nödvändig. I tyg- och motorexpeditionsbyggnaden hade inlagts vissa nya lokaler, men den härav förorsakade kostnadsökningen innebure i huvudsak endast en överflyttning av medel från andra byggnadsobjekt, vilka kunnat i motsvarande omfattning minskas. Behovet av förrådsutrymme hade beräknats med ledning av numera fastställda utrustningslistor. Beträffande förråden för krigsreservmateriel — utöver sådan materiel, som på grund av sin ömtåliga beskaffenhet ansetts böra förvaras i förbandets centralförråd — hade den av militära skäl önskvärda decentraliseringen funnits av kostnadshänsyn böra i viss mån inskränkas. Byggnadsprogrammets detaljer i övrigt ävensom med dess genomförande förenade kostnader framginge närmare av den skrivelsen närslutna kostnadsberäkningen, slutande å ett belopp av 11 383 000 kronor. Kostnaderna för ett förläggande i berg av förbandets stridsvagnsverkstad och ammunitionsförråd beräknades på grund av ifrågakommande bergpartis mindre fördelaktiga beskaffenhet bliva jämförelsevis höga. Emellertid hade såväl överbefälhavaren som chefen för armén vid samråd under hand förordat förläggande av ifrågavarande lokaler i berg. Vid sådant förhållande funne sig fortifikationsförvaltningen böra hemställa om anvisande av härför erforderliga medel. Merkostnaden beräknades till 943 000 kronor. Sammanlagda kostnaden för anordnande av ifrågavarande etablissement skulle enligt beräkningen uppgå till (11 383 000 + 26 000 + 943 000 =) 12 352 000 kronor eller avrundat 12 355 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1944.

I anslutning till det anförda hemställde fortifikationsförvaltningen, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att för nästa budgetår för ordnande av Göta pansarlivgardes förläggning anvisa ett investeringsanslag av (12 355 000 — 8 000 000 =) 4 355 000 kronor.

Kostnadsberäkningen torde få fogas såsom bilaga till detta protokoll *(bilaga 4)*.

Arméförvaltningens tygavdelnings verkstadsbyrå, vars i det föregående omförmälda kalkyl rörande verkstadskostnaderna var baserad på en antagen byggnadskostnad för verkstaden av 700 000 kronor, har på given anledning verkställt en ny beräkning med utgångspunkt från att verkstaden uppföres såsom friliggande och i enlighet med fortifikationsförvaltningens förslag beräknas draga en kostnad av 1 164 000 kronor. Vid en antagen kostnad av 300 000 kronor för maskinutrustning m. m. erhålles — vid i övrigt oförändrade förutsättningar beträffande bolagets åtaganden och med iakttagande av affärsmässiga avskrivningskostnader m. m. — en årlig besparing under de första tio åren av i runt tal 150 000 kronor om verkstadsrörelsen bedrives i kronans regi. Efter 10 år beräknas den årliga besparingen komma att uppgå till omkring 165 000 kronor.

Departementschefen.

För ordnande av Göta pansarlivgardes förläggning har riksdagen hittills, såsom av det föregående framgår, anvisat sammanlagt 8 000 000 kronor. Etablissementet är under uppförande.

Någon definitiv kostnadsberäkning har tidigare icke kunnat framläggas, enär slutgiltig utredning i ämnet icke förelegat. Särskilt frågorna om verkstadsdriftens ordnande och om anordnande av förråd för mobiliseringsmateriel m. m. ha fordrat en omsorgsfull och tidsödande utredning, som först nu avslutats.

Den nu framlagda kostnadsberäkningen utvisar en kostnad av 10 005 000 kronor för själva etablissementet, inklusive friliggande stridsvagnsverkstad och ammunitionsförråd. Om sistnämnda anläggningar förläggas i berg, uppstår en beräknad merkostnad av 943 000 kronor. För garage- och förrådsanläggningar för krigsreservmateriel tillkommer ytterligare ett belopp av 1 378 000 kronor, allt enligt prisläget den 1 juli 1944.

Vidkommande till en början kostnaderna för själva etablissementet torde, i enlighet med vad jag under närmast föregående punkter rörande Svea livgardes och Svea artilleriregementes förläggningar anfört, även här posterna för gymnastikbyggnad med bastu samt idrottsplats tills vidare böra utgå. Ej heller bör musikbyggnad nu komma till utförande. Beträffande officers- och underofficersmässarna kan, i likhet med vad som anförts beträffande Skånska pansarregementet, ifrågasättas ett sammanförande av mässarna till *en* byggnad med gemensamt kök. I nu föreliggande fall torde dock enligt vad jag inhämtat kostnadsbesparingen, även relativt sett, bliva avsevärt mindre än vid Skånska pansarregementet, varför jag icke anser mig böra föreslå en sammanslagning. Möjligheterna till besparing genom en dylik åtgärd böra dock beaktas i samband med blivande dispositionsbeslut. — Innan medel ställas till förfogande för uppförande av tyg- och mo-

torexpeditionsbyggnad, torde statens organisationsnämnds utlåtande böra inhämtas rörande ifrågavarande expeditioners planering. Beträffande posterna i övrigt synes intet vara att erinra, ehuru jämväl vid detta förband bör beaktas vad som inledningsvis anförts rörande av värnpliktskontingenternas nedgång betingade inskränkningar av utrymmena.

Jag övergår härefter till frågan huruvida särskild stridsvagnsverkstad bör anordnas eller om förbandet skall för sina motorfordonsreparationer m. m. i huvudsak repliera på Aktiebolaget Nordströms Linbanor i Enköping. Vid den prövning av frågan, som ägde rum i samband med valet av förläggningsplats för regementet, förutsattes preliminärt — efter erbjudande från bolaget att på egen bekostnad utvidga sina anläggningar i och för reparationsarbeten för regementets räkning — att sistnämnda alternativ skulle visa sig fördelaktigast. Emellertid har det sedermera vid förhandlingarna med bolaget framkommit, att bolagets erbjudande likväl torde komma att ställa sig ur ekonomisk synpunkt relativt ogynnsamt för kronan. Bolaget har nämligen ansett sig böra räkna med amortering av erforderliga nybyggnader medelst tilläggsdebitering å reparationsarbetet på så kort tid som 10 år, varjämte bolaget önskat vissa garantier rörande såväl reparationsverksamhetens omfattning som dess fördelning under året. Viss osäkerhet råder även huruvida bolaget kan åtaga sig reparationer av annan materiel än fordonsmateriel, såsom vapen, signal- och intendenturmateriel. Av arméförvaltningens tygavdelnings verkstadsbyrå uppgjorda kalkyler — närmare berörda i det föregående — giva belägg för att alternativet med egen verkstad, driven i regementets regi, ställer sig ekonomiskt avsevärt fördelaktigare än ett anlitande av Aktiebolaget Nordströms Linbanor. En förutsättning härför är dock att anläggningskostnaderna begränsas till det belopp, som fortifikationsförvaltningen beräknat för friliggande verkstad. Om verkstaden förlägges i berg bliva anläggningskostnaderna betydligt högre och räntabiliteten sålunda sämre.

Efter den omfattande utredning i verkstadsfrågan, som numera ägt rum, anser jag mig böra tillstyrka, att särskild stridsvagnsverkstad anlägges. Jag har därvid även beaktat den synpunkten att utbildning av personal i stridsvagnsreparationstjänst bör äga rum och att ifrågavarande personal bör vara disponibel i händelse av krig. Bland annat med hänsyn till att förutsättningarna för anordnande av en bergverkstad enligt vad jag inhämtat icke kunna anses gynnsamma på här ifrågavarande plats, förordar jag vidare, att verkstaden anordnas såsom friliggande. Kostnaderna för en dylik verkstad torde i enlighet med arméns fortifikationsförvaltnings förslag tills vidare kunna beräknas till 1 098 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1944. Beloppet, som icke inkluderar administrationskostnader, synes emellertid högt, varför jag förutsätter ytterligare prövning av medelsbehovet innan arbetena på verkstaden påbörjas. Med hänsyn till den avsevärda merkost-

nad, som i förevarande fall kan förutses, därest ammunitionsförråden skola insprängas i berg, får jag tillstyrka, att desamma uppföras såsom friliggande.

Med godtagande av fortifikationsförvaltningens kostnadsberäkningar och med iakttagande av de inskränkningar i byggnadsprogrammet, som jag i det föregående förordat, beräknar jag kostnaderna för etablissementet inklusive friliggande verkstad och ammunitionsförråd till i runt tal 9 350 000 kronor.

Beträffande slutligen garage- och förrådsanläggningarna för krigsreservmateriel torde de nu framlagda beräkningarna, som enligt vad jag inhämtat grunda sig på definitiva uppgifter rörande omfattningen av ifrågavarande materiel, kunna läggas såsom grund för äskande av medel för ändamålet, trots att den s. k. förrådskommittén icke — såsom i annat sammanhang anförts — kunnat framlägga definitiva förslag och principer rörande förrådsfrågornas lösande. Resultatet av kommitténs arbete torde dock böra avvaktas, innan medel av Kungl. Maj:t ställas till förfogande för ändamålet. Kostnaderna för förråden, inklusive administration, böra alltså upptagas till 1 378 000 kronor. För vissa särskilda serviceanordningar ha enligt det föregående beräknats 26 000 kronor.

I anslutning till det anförda beräknar jag totalkostnaderna för Göta pansarlivgardes etablissement till (9 350 000 + 1 378 000 + 26 000 =) i runt tal 10 750 000 kronor enligt prisläget den 1 juli 1944. Enär såsom nämnts av riksdagen för ändamålet anvisats 8 000 000 kronor, torde för nästa budgetår böra anvisas resterande belopp, eller 2 750 000 kronor.

Åberopande det anförda och med erinran att 1943 års riksdag förutsatt, att de vid Göta pansarlivgardes förläggning till Enköping uppkommande byggnadskostnaderna skola avskrivas med anlitande av förutnämnda särskilda medel, får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att till *Ordnande av Göta pansarlivgardes förläggning* för budgetåret 1945/46 anvisa ett investeringsanslag av 2 750 000 kronor.

Flygvapnets delfond.

[7.] ***Vissa kompletteringsarbeten vid flygvapnets försökscentral å Malmen.***

Efter förslag av Kungl. Maj:t i statsverkspropositionen till 1939 års riksdag (kapitalbudgeten: bil. 2, s. 32) anvisade riksdagen (skrivelse 1939: 112) såsom kapitalinvestering i fonden för förlag till statsverket till vissa engångskostnader för försvarsväsendets byggnader m. m. för budgetåret 1939/40 ett reservationsanslag av 10 467 400 kronor, varav för uppförande av byggnader vid försökscentralen å Malmen tillhopa 403 200 kronor.

Vidare anvisade riksdagen (skrivelse 1941: 80) efter förslag av Kungl. Maj:t i 1941 års statsverksproposition (kapitalbudgeten: bil. 1, s. 37—40)

såsom kapitalinvestering i försvarsväsendets fastighetsfond, flygförvaltningens delfond, till vissa förråds- och verkstadsbyggnader för budgetåret 1941/42 ett reservationsanslag av 1 236 000 kronor, varav för försökscentralen å Malmen 500 000 kronor.

Genom brev den 28 november 1941 fastställde Kungl. Maj:t ingivna ritningar till försökscentralen att i huvudsak lända till efterrättelse samt medgav, att flygförvaltningen finge för ändamålet disponera belopp av högst 403 200 kronor respektive 500 000 kronor eller tillhopa högst 903 200 kronor, att utgå av förutberörda båda anslag. I samband därmed uppdrog Kungl. Maj:t åt flygförvaltningen att, därest det efter infordrande av entreprenadanbud skulle visa sig att byggnadsprogrammet, med iakttagande av vissa i brevet angivna inskränkningar eller förenklingar, icke skulle kunna utföras för förenämnda kostnad av högst 903 200 kronor, till Kungl. Maj:t inkomma med förslag rörande de ytterligare inskränkningar som till bevarande av kostnadsramen kunde vidtagas utan att det med anstalten avsedda ändamålet äventyrades.

1941 års försvarsutredning föreslog, att för försökscentralen å Malmen skulle utföras byggnadsarbeten för en beräknad kostnad av 252 280 kronor inklusive administrationskostnader, vilket belopp upptogs i försvarsbeslutet.

Sedan riksdagen (skrivelse 1942: 376) efter förslag i propositionen 1942: 270 såsom kapitalinvestering i försvarsväsendets fastighetsfond, flygförvaltningens delfond, till vissa byggnadsarbeten m. m. anvisat, *dels* å tilläggsstat till riksstaten för budgetåret 1941/42 ett reservationsanslag av 2 500 000 kronor, *dels ock* å riksstaten för budgetåret 1942/43 ett reservationsanslag av 40 700 000 kronor, medgav Kungl. Maj:t genom brev den 25 september 1942, att flygförvaltningen för sålunda föreslagna byggnadsarbeten vid försökscentralen finge disponera ett belopp av högst 252 280 kronor, att utgå av nyssberörda båda anslag, delposten »Centrala flygverkstaden å Malmen jämte försökscentralen».

Kungl. Maj:t har sålunda ställt tillhopa 1 155 480 kronor till flygförvaltningens förfogande för här ifrågavarande ändamål.

I skrivelse den 21 juli 1944 har *flygförvaltningen* anmält ytterligare medelsbehov för ifrågavarande ändamål. Ämbetsverket har yttrat bl. a. följande.

Uppförande av huvudbyggnad med kontor, laboratorium och försökshall samt garage och värmecentral jämte schaktnings- och terrasseringsarbeten hade dittills inberäknat adminstrationskostnader dragit en kostnad av 1 217 000 kronor.

För att arbetet vid anstalten skulle kunna bedrivas såsom ursprungligen avsetts, vore emellertid vissa kompletteringsarbeten oundgängligen nödvändiga. Dessa arbeten inginge i det av riksdagen godkända och av Kungl. Maj:t fastställda byggnadsprogrammet. För etablissementets iordningstäl-

lande erfordrades vidare ytterligare planeringsarbeten, vilka kostnadsberäknats till 11 000 kronor, vidare en del mindre arbeten, såsom brand- och luftskyddsutrustning, för vilka medel icke anvisats i annat sammanhang, samt ytterbelysning. Dessa arbeten hade kostnadsberäknats till sammanlagt 22 000 kronor. Slutligen vore förbättring av det nuvarande enkla taggtrådsstängslet till taggtrådshinder kring anläggningen nödvändigt för bevakningen och beräknades draga en kostnad av 18 000 kronor. Administrationskostnaderna beräknades till 3 000 kronor. Dessa kostnadsberäkningar avsåge det prisläge, som rådde vid tidpunkten för skrivelsens avlåtande. Sammanlagda kostnaderna för ovannämnda kompletteringsarbeten belöpte sig sålunda till (11 000 + 22 000 + 18 000 + 3 000 =) 54 000 kronor.

Då kostnaderna för hittills uppförda anläggningar såsom angivits uppgått till 1 217 000 kronor, beräknade flygförvaltningen kostnaderna för etablissementets färdigställande till (1 217 000 + 54 000 =) 1 271 000 kronor. Sedan härifrån dragits det belopp, som Kungl. Maj:t ställt till förfogande för ändamålet i fråga, eller 1 155 480 kronor, förelåge sålunda en brist av 115 520 kronor.

I skrivelse den 31 augusti 1943 angående flygvapnets medelsbehov under kapitalbudgeten för budgetåret 1944/45 hade flygförvaltningen till ombyggnad av motorverkstad vid centrala flygverkstaden å Malmen på grundval av prisläget den 1 juli 1941 upptagit ett belopp av 50 000 kronor eller samma belopp som försvarsutredningen beräknat för ändamålet. Sedan ritningarna till motorverkstaden uppgjorts och därvid framkommit, att viss nedskärning av de tidigare för anläggningens uppförande beräknade kostnaderna kunde åstadkommas, hade Kungl. Maj:t ställt 31 000 kronor till flygförvaltningens förfogande för sagda byggnadsarbeten förutom belopp för bestridande av administrationskostnader och merkostnader på grund av prisstegring i förhållande till prisläget den 1 juli 1941. Flygförvaltningen föreslog, att denna kostnadsminskning — enligt prisläget den 1 juli 1941 19 000 kronor — finge disponeras för försökscentralen. Lades härtill belopp för administration och merkostnader på grund av prisstegring skulle ett belopp av (19 000 + 1 100 + 3 200 =)23 300 kronor, kunna tagas i anspråk för ändamålet i fråga.

Det av Kungl. Maj:t genom brevet den 25 september 1942 till flygförvaltningens förfogande ställda beloppet av 252 280 kronor, vilket bestritts inom ramen för 1942 års försvarsbeslut, avsåge prisläget den 1 juli 1941. Härtill borde beräknas medel för kostnader på grund av prisstegring i förhållande till nämnda prisläge med cirka 16 % eller 40 300 kronor.

För nu ifrågavarande kompletteringsarbeten borde enligt flygförvaltningen i första hand disponeras (23 300 + 40 300 =) 63 600 kronor. Härefter återstående medelsbehov eller (115 520 — 63 600 =) i avrundat tal 52 000 kronor syntes böra äskas av riksdagen såsom tilläggs- eller fördyringsanslag.

Försvarsdepartementets granskningsnämnd för byggnadsarbeten har i remissyttrande i ärendet den 13 december 1944 anfört följande.

Granskningsnämnden hade för de kostnader för försökscentralen, som bestredes med de medel, 252 280 kronor, som anvisats inom ramen för 1942 års försvarsbeslut, hos flygförvaltningen begärt och erhållit uppdelning på olika typer av kostnader samt uppgift om när de olika kostnaderna nedlagts eller beräknades bliva nedlagda. Med ledning av dessa uppgifter och med kännedom om kostnadstypernas fördelning hade granskningsnämnden beräknat den genomsnittliga fördyringen sedan den 1 juli 1941 för ifrågavarande anläggningsdelar inklusive administration till 11,5 %. Härvid hade förutsatts, att dagens prisläge bleve bestående för de ännu icke utförda arbetena.

Departementschefen. Försökscentralen å Malmen har till ändamål att genom utprovning utvälja för anskaffning lämplig materiel samt att beträffande befintlig materiel praktiskt pröva förslag till erforderliga ändringar m. m. i syfte att åstadkomma ökad användbarhet och flygsäkerhet. Försökscentralen har under senare år fått en avsevärt vidgad verksamhet beroende på flygvapnets utökning och särskilt på att flygplan, motorer och utrustning numera i stor utsträckning framställas inom landet. Av naturliga skäl måste före varje serietillverknings igångsättande en minutiös provningsverksamhet äga rum för att i möjligaste mån undvika att dolda fel i konstruktion och utrustning skola framträda sedan materielen tagits i bruk.

I försvarsbeslutet förutsågs även viss utökning av försökscentralens lokaler i förhållande till tidigare byggnadsplaner. Såsom av det föregående framgår ha emellertid för ändamålet avsedda belopp icke förslagit trots att icke oväsentliga beskärningar av byggnadsprogrammet ägt rum. Utöver beräknade och till förfogande ställda medel, (903 200 + 252 280 =) 1 155 480 kronor, erfordras sålunda enligt flygförvaltningens förevarande framställning ytterligare ett belopp av 115 520 kronor enligt nuvarande prisläge. Emellertid bör beloppet minskas med de medel, som i överensstämmelse med tillämpade principer böra anvisas för bestridande av kostnader för prisstegring utöver prisläget den 1 juli 1941 å det inom femårsplanens kostnadsram anvisade beloppet 252 280 kronor. Dessa kostnader ha av flygförvaltningen efter en procentsats av 16 % beräknats till 40 300 kronor. Vidare har flygförvaltningen föreslagit, att för ändamålet skulle tagas i anspråk en besparing av, enligt nuvarande prisläge, 23 300 kronor, som uppkommit vid planering av motorverkstad vid centrala flygverkstaden å Malmen. Flygförvaltningen har sålunda begränsat sitt medelsäskande till (115 520 — 40 300 — 23 300 =) i runt tal 52 000 kronor.

Försvarsdepartementets granskningsnämnd för byggnadsarbeten har beräknat den genomsnittliga fördyringen sedan den 1 juli 1941 för här ifrågavarande anläggningar till 11,5 %, varför till mötande av prisstegring icke torde böra anvisas högre belopp än 29 000 kronor. Den besparing om 23 300 kronor, som uppkommit å förenämnda ombyggnadsarbete vid centrala flygverkstaden, bör även enligt min mening kunna tagas i anspråk för här

ifrågavarande ändamål, varför ytterligare skulle erfordras omkring 63 200 kronor. Av handlingarna i ärendet framgår emellertid, att av kostnaderna för återstående arbeten vid försökscentralen 18 000 kronor belöpa på komplettering av taggtrådsstängsel och 4 500 kronor på splitterskydd för lanterniner. Då jag av föreliggande utredning icke blivit övertygad om att dessa arbeten äro oundgängligen nödvändiga, finner jag mig icke kunna tillstyrka, att de nu komma till utförande. Med biträdande av flygförvaltningens förslag i övrigt beräknar jag — med frånräknande jämväl av på nyssnämnda poster belöpande administrationskostnader — för kompletteringsarbeten vid försökscentralen å Malmen utöver tidigare anvisade medel ett belopp av i runt tal 40 000 kronor. Beloppet, vilket hänför sig till ett i huvudsak före 1942 års försvarsbeslut planlagt byggnadsföretag, torde icke böra inräknas inom den kostnadsram, som av 1942 års riksdag angivits för försvarsväsendets utbyggande under femårsperioden 1942/47.

Jag får sålunda hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att till *Vissa kompletteringsarbeten vid flygvapnets försökscentral å Malmen* för budgetåret 1945/46 anvisa ett investeringsanslag av 40 000 kronor.

[8.] *Vissa merkostnader för Södermanlands flygflottilj.*

För uppförande av nytt kasernetablissement för fjärrspaningsflottilj — sedermera benämnd Södermanlands flygflottilj — har riksdagen (skrivelse 1940 U: 97 och 1941: 80) såsom kapitalinvestering i försvarsväsendets fastighetsfond, flygförvaltningens delfond, anvisat två reservationsanslag av 5 000 000 kronor respektive 3 500 000 kronor, sålunda tillhopa 8 500 000 kronor. Av detta belopp har Kungl. Maj:t ställt sammanlagt 8 197 100 kronor till flygförvaltningens förfogande, varjämte Kungl. Maj:t genom brev den 28 juni 1941 förordnat, att av anslagen i fråga ett belopp av 1 900 kronor skulle överföras till fjärde huvudtitelns reservationsanslag till kommittéer och utredningar genom sakkunniga. Av för flottiljan anvisade medel återstår således odisponerat ett belopp av (8 500 000 — 8 197 100 — 1 900 =) 301 000 kronor.

Vidare har riksdagen (skrivelse 1942: 30) efter förslag av Kungl. Maj:t i propositionen 1942: 34 å tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1941/42 till utvidgning av flygfältet vid Södermanlands flygflottilj anvisat ett reservationsanslag av 440 000 kronor. Enligt brev den 12 juni 1942, varigenom anslaget i fråga av Kungl. Maj:t ställts till flygförvaltningens förfogande, avsågs ett belopp av omkring 85 000 kronor för förvärv av ytterligare mark för flygfältet.

I skrivelse den 4 januari 1945 har *flygförvaltningen* redogjort för hittills utförda byggnadsarbeten m. m. vid flottiljen och i samband därmed fram-

lagt en beräkning rörande kostnaderna för återstående oundgängligen erforderliga åtgärder. Av skrivelsen och vid densamma fogade bilagor inhämtas i huvudsak följande.

Av de till flygförvaltningens förfogande ställda medlen — enligt det föregående 8 197 100 kronor förutom medel för flygfältets utvidgning — hade ett belopp av 84 800 kronor avsetts för uppförande av en provbocksanläggning. Flygförvaltningen hade i annat sammanhang föreslagit en revidering av byggnadsprogrammet för flygvapnets motorprovtjänst, innebärande bland annat att nu ifrågavarande anläggning icke skulle komma till utförande. Det härför beräknade beloppet avsåges emellertid skola tagas helt i anspråk för annat med motorprovtjänsten sammanhängande ändamål. Övriga arbeten vid flottiljen, kostnadsberäknade till (8 197 100 — 84 800 =) 8 112 300 kronor, hade intill den 1 oktober 1944 dragit en verklig kostnad av i runt tal 8 200 200 kronor, motsvarande en medelprisstegring av 1,08 %. Vid flottiljen återstående byggnadsarbeten beräknades draga en kostnad av 306 300 kronor, fördelade med 270 000 kronor på flygfältsbelysning, 14 500 kronor på vägar och planering, 4 500 kronor på komplettering av värmeledningssystemet samt 17 300 kronor på administration och oförutsedda utgifter. Det ojämförligt största arbetet, nämligen färdigställandet av flygfältsbelysningsanläggningen, sammanhängde med att flygfältet erhållit en betydligt större omfattning än vad som ursprungligen avsetts. Av det för ändamålet beräknade beloppet, 270 000 kronor, belöpte cirka 127 000 kronor på elektrisk utrustning m. m., 70 000 kronor på jordkablar, 26 000 kronor på grävningsarbeten, 18 000 kronor på kabelnedläggning samt återstoden på fundament, transformatorkiosker, ledningar m. m.

Slutförandet av byggnadsprogrammet vid Södermanlands flygflottilj, för vilket program anvisats sammanlagt 8 500 000 kronor, skulle alltså enligt det anförda draga en kostnad av (8 200 200 + 306 300 + 84 800 =) 8 591 300 kronor. Härav hade redan ett belopp av 8 197 100 kronor ställts till flygförvaltningens disposition, varför ytterligare (8 591 300 — 8 197 100 =) 394 200 kronor skulle erfordras. Å reservationsanslagen återstode odisponerat ett belopp av 301 000 kronor, medan resten, (394 200 — 301 000 =) i runt tal 94 000 kronor, syntes böra täckas genom tilläggsanslag.

I remissyttrande i ärendet den 29 januari 1945 har *försvarsdepartementets granskningsnämnd för byggnadsarbeten* anfört följande.

Flygförvaltningen hade uppgivit behovet av tilläggsanslag till följd av prisförhöjningar till 94 000 kronor, motsvarande en kostnadsökning av i medeltal cirka 1 %. Prisstegringen från den 1 juli 1941 till tiden för arbetenas utförande beräknade granskningsnämnden ha inverkat betydligt mera på byggnadskostnaderna, varför anledning till invändning mot flygförvaltningens hemställan om prisstegringstillägg ej förelåge.

Granskningsnämnden tillstyrkte därför flygförvaltningens hemställan, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att anvisa ett tilläggsanslag av 94 000 kronor för bestridande av merkostnader på grund av prisstegring för Södermanlands flygflottilj.

Departements-chefen. Beräkningen av anslagen till byggnadsarbeten enligt 1942 års försvarsbeslut har baserats på prisläget den 1 juli 1941. I samband med behandlingen

i 1943 års statsverksproposition (kapitalbudgeten: bil. 2, s. 8 och 9) av frågor rörande behovet av medel för dylika arbeten till täckande av merkostnader på grund av prisstegring anförde jag, att jämväl anslag som anvisats eller komme att anvisas för byggnadsföretag, som icke låge inom ramen för 1942 års försvarsbeslut, i många fall måste komma att visa sig otillräckliga till följd av inträdda prisstegringar. Jag förutsatte, att påbörjade eller beslutade företag utan hinder därav skulle få fullföljas, varefter, sedan de slutliga kostnaderna kunde säkrare överblickas, tilläggsanslag till följd av prisstegringar borde äskas av riksdagen.

Flygförvaltningens nu föreliggande framställning om anvisande av ytterligare medel för byggnadsarbeten vid Södermanlands flygflottilj föranledes emellertid enligt min uppfattning mindre av inträdda prisstegringar än av nya medelsbehov. Huvuddelen av vid flottiljen återstående arbeten hänföra sig sålunda till av flygfältets utvidgning betingade kompletteringar av flygfältsbelysningen, vilka arbeten i och för sig måste anses nödvändiga. Jämväl de av ämbetsverket i övrigt föreslagna arbetena synas var erforderliga.

Jag finner mig således kunna tillstyrka, att för byggnadsarbeten vid Södermanlands flygflottilj beräknas utöver tillgängliga medel, 301 000 kronor, ytterligare ett belopp av 94 000 kronor enligt nuvarande prisläge. Beloppet torde såsom hänförande sig till ett äldre byggnadsföretag böra anvisas såsom särskilt investeringsanslag.

Åberopande det anförda får jag sålunda hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att till *Vissa merkostnader för Södermanlands flygflottilj* för budgetåret 1945/46 anvisa ett investeringsanslag av 94 000 kronor.

II. Försvarets fabriksfond.

[*9.*] *Vissa byggnadsarbeten vid centrala torpedverkstaden.*

I skrivelse den 1 juli 1944 ävensom i sina anslagsäskanden för nästa budgetår upptog marinförvaltningen till behandling frågan om torpedanskaffning för marinen och framlade i samband därmed en fullständig plan för dylik anskaffning under de närmaste budgetåren, innebärande tillverkning av dels torpeder av nu gängse konstruktion i största möjliga omfattning, dels ock torpeder av en ny konstruktion.

I särskild skrivelse den 18 augusti 1944 har *försvarets fabriksstyrelse* i anledning av marinförvaltningens förslag att viss del av tillverkningen skulle avse torpeder av ny konstruktion äskat tillhopa 655 000 kronor — varav

för byggnader 505 000 kronor och för maskinutrustning 150 000 kronor — för viss tillbyggnad av centrala torpedverkstaden.

Vid anmälan av propositionen 1944: 288 framhöll jag (s. 18 och 19), bland annat, att det syntes böra undersökas huruvida icke den nya tillverkningen genom jämkning av tillverkningsprogrammet beträffande torpeder av äldre konstruktion skulle kunna äga rum utan ytterligare kapitalinvesteringar i torpedverkstaden.

I anförande till statsrådsprotokollet i samband med anmälan av fjärde huvudtiteln i årets statsverksproposition (s. 191) anförde jag, att inom marinförvaltningen och försvarets fabriksstyrelse ytterligare undersökningar ägt rum rörande torpedanskaffningens fördelning på olika budgetår, varvid särskild uppmärksamhet ägnats åt frågan om beredande av jämn sysselsättning åt torpedindustrien. De verkställda undersökningarna gåve vid handen, att den i propositionen 1944: 288 avsedda torpedanskaffningen, under förutsättning att vissa i försvarsbeslutet medräknade beställningar å flygtorpeder utlades, syntes kunna utsträckas över en något längre tidrymd än som tidigare beräknats utan att därför önskemålet om ett fullständigt utnyttjande av torpedindustriens leveranskapacitet under de närmaste åren behövde eftergivas. Jag förutsatte därvid, att marinförvaltningen skulle beredas möjlighet att i anskaffningsprogrammet inrymma ett antal torpeder av ny konstruktion.

I en den 25 januari 1945 dagtecknad promemoria har försvarets fabriksstyrelse sedermera anmält, att inom styrelsen utredning verkställts i vad mån centrala torpedverkstaden vore i behov av ombyggnad för att kunna fullgöra de torpedleveranser, vilka under de i statsverkspropositionen angivna förutsättningarna skulle ankomma på verkstaden. Det hade därvid kunnat konstateras, att endast vissa mindre ändringar erfordrades, vilka ändringar voro betingade av att torpeder av den nya konstruktionen skulle tillverkas. Enligt inom styrelsen utförda beräkningar skulle byggnadsarbetena komma att draga en sammanlagd kostnad av 39 000 kronor, varjämte till maskinutrustning skulle erfordras ett belopp av 4 000 kronor.

Departementschefen. Såsom av redogörelsen framgår har det visat sig möjligt att högst väsentligt nedbringa de engångskostnader, som vid centrala torpedverkstaden uppkomma vid tillverkning av torpeder av ny konstruktion. Jag finner mig beredd tillstyrka, att medel beräknas för ombyggnadsarbeten och anskaffning av maskinutrustning i nämnda verkstad i enlighet med försvarets fabriksstyrelses senaste förslag i ämnet. Jag äskar under nästföljande punkt medel för anskaffning av maskinutrustning och hemställer nu, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att till *Vissa byggnadsarbeten vid centrala torpedverkstaden* för budgetåret 1945/46 anvisa ett investeringsanslag av 39 000 kronor.

[*10.*] ***Anskaffning av vissa maskiner för centrala torpedverkstaden.***

Under hänvisning till vad under nästföregående punkt anförts får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att till *Anskaffning av vissa maskiner för centrala torpedverkstaden* för budgetåret 1945/46 anvisa ett investeringsanslag av 4 000 kronor.

Med bifall till vad föredragande departementschefen sålunda, med instämmande av statsrådets övriga ledamöter, under punkterna 1—10 hemställt förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

A. Broberg.

Bilaga 1.

Skånska pansarregementet (Hässleholm).

Byggnadsobjekt	Kostnader enligt arméns fortifikationsförvaltning (prisläge 1/7 1941)	
	und. femårsperioden	eft. femårsperioden
Kanslihus	295 700	
Kompanikaserner, 10 st.	2 221 700	
Matinrättning	599 100	
Marketenteri	268 100	
Underofficersmäss	120 900	
Officersmäss	180 900	
Sjukhus	258 800	
Skolbyggnad	197 400	
Gymnastikbyggnad		363 500
Vakt- och arrestbyggnad	77 100	
Vinterstall	66 300	
Gevärssmedja	57 500	
Kallförråd för handvapenammunition	5 300	
Kallförråd för sprängladdad ammunition	17 500	
Kallförråd för gas- och rökammunition	3 900	
Kallförråd för sprängteknisk materiel	9 500	
Cykelställ	7 000	
Varmgarage	843 500	
Tvätt- och smörjhall	130 400	
Bensinstation	50 400	
Gengasstation	3 200	
Värmecentral med brandredskapsbod	293 000	
Intendenturförråd med verkstad	139 600	
Kallförråd för tygmateriel	28 500	
Körcentral och motorexpedition	111 300	
Kallgarage	13 900	
Skjuthall för stridsvagnar	63 500	
Pjäsförråd	34 500	
Bostäder för husmödrar	45 000	
Bostad för väbel	33 200	
Bostäder för maskinist och eldare	70 600	
Fordonsförråd	7 500	
Drivmedelsförråd	12 600	
Gaskammare	1 800	
Signalverkstad	78 700	
Målmaterielförråd	4 300	
Korthållsbana med bod	34 800	
Spolplattor	18 300	
Smörjbryggor	41 700	
Cykelställ	1 200	
Mottagningscentral	114 800	
Utv. elektriska arbeten	225 200	
» förbindelseledningar i mark	226 000	
Förbindelseledningar inomhus	66 100	
Utv. planer, vägar och stängsel	960 900	
» vatten- och avloppsledningar	530 400	
Kronor	**8 571 600**	**363 500**
Administration, c:a 6 %	521 400	21 500
	9 093 000	**385 000**
Mobiliseringsförråd, inkl. administration och oförutsett	1 815 000	
Summa kronor	**10 908 000**	**385 000**

Bilaga 2.

Svea livgarde (Sörentorp).

Byggnadsobjekt	Kostnader enligt arméns fortifikationsförvaltning (prisläge 1/7 1944).
Kanslibyggnad med officersmäss	680 000
Logementsbyggnader, större, 3 stycken	1 770 600
» , mindre, 7 stycken	2 913 000
» , ombyggnad av befintlig kasern	35 000
Skolbyggnad	252 000
Exercishus (tillbyggnad av filmapparatrum och förbättring av akustiken)	55 200
Gymnastikbyggnad med badstu	490 000
Idrottsplats	93 000
Sjukhus	660 000
Mässbyggnad för underofficerare	213 000
Marketenteribyggnad	347 000
Matinrättningsbyggnad med värmecentral	1 030 600
Vakt- och arrestbyggnad	165 500
Portvaktsbyggnad	19 000
Bostäder för väbel, maskinist, eldare (2 st.) samt husmödrar (3 st.)	174 200
Bostäder för köksbiträden	137 000
Vinterstall för 29 hästar	101 000
Sommarstall för 32 hästar	90 000
Sjukstall med skosmedja	112 000
Hundgård för 22 hundar	34 000
Brandredskapsbod med torktorn	29 000
Varmgarage	189 000
Kallgarage	72 000
Serviceverkstad för motorfordon med laddningsstation, motorlektionsrum samt tyg- och motorexpeditioner	153 700
Spolplattor och smörjbryggor	23 200
Bensinstation	50 000
Gengasstation med gengasbränsleförråd	15 000
Centralt bytesförråd med serviceverkstäder för intendenturmateriel	254 000
Vapenförråd med vapen- och pjäsverkstad (typ A II)	414 100
Cykelförråd med serviceverkstad (typ A II)	132 300
Cykelstall (typ C)	75 000
Kärrförråd (typ A II)	48 900
Förråd för häst- och hundutredning m. m. (typ B I)	77 400
Förråd för utredningsmateriel till motorfordon 2 st. (typ A I)	72 000
Övningsförråd, 6 st. (typ C)	52 800
Proviantmagasin	128 000
Potatiskällare	30 000
Ombyggnad (invändig) av 6 befintliga förrådsbyggnader	100 000
Ammunitionsförråd (friliggande typ E) 7 st.	49 600
Bergrum för maskiner m. m. till värnpliktsredovisningen	84 000
Gödselstad	9 000
Sopstation	20 000
Korthållsskjutbana	82 000
Iståndsättning av baracker	25 000
Rivning av baracker	5 000
Rivning av Sörentorps gårdsbyggnad	1 500
Stängsel	75 500
Utv. värmekulvertar med ledningar	283 000
Invändiga förbindelseledningar	60 000
Utv. vatten- och avloppsledningar samt branddamm	385 000
Dräneringsarbeten	329 000
Utv. elektriska arbeten	172 500
Väg- och planeringsarbeten, vedgård	1 018 000
Summa kronor	**13 887 600**

Byggnadsobjekt	Kostnader enligt arméns fortifikationsförvaltning (prisläge 1/7 1944).
Transport	13 887 600
Administration och oförutsett, cirka 6 %	837 400
Summa kronor för etablissementet	**14 725 000**
Förrådsanläggningar för krigsmateriel, inkl. utvändiga ledningar och planeringsarbeten (platserna icke bestämda)	2 100 000
Administration och oförutsett, cirka 6 %	125 000
Summa kronor för krigsmaterielförråd	**2 225 000**
Totalsumma kronor	**16 950 000**

Bilaga 3.

Svea artilleriregemente (Rissne).

Byggnadsobjekt	Kostnader enligt arméns fortifikationsförvaltning (prisläge 1/7 1944).
Kanslibyggnad	350 000
Officersmäss	290 000
Logementsbyggnader, större, 7 stycken	2 334 500
» , mindre, 3 stycken	958 500
Skolbyggnad	275 600
Gymnastikbyggnad med badstu	490 000
Idrottsplats	71 000
Sjukhus	345 000
Mässbyggnad för underofficerare	210 000
Marketenteribyggnad	462 500
Ombyggnad av Rissne gårdsbyggnad till manskapsbibliotek	30 000
Matinrättningsbyggnad med värmecentral	1 113 500
Vakt- och arrestbyggnad	167 000
Bostäder för väbel, maskinist, eldare (2 st.) och husmödrar (3 st.)	171 900
Stallbyggnader	1 680 000
Sjukstall och skosmedja	400 000
Hundgård för 22 hundar	34 000
Brandredskapsbod	20 000
Ridhus	271 000
Pjäsexercishus	247 500
Cykelställ	4 000
Varmgarage	262 000
Serviceverkstad med smörj- och tvätthall	77 000
Motorexpeditionsbyggnad	179 500
Spolplattor och smörjbryggor	16 400
Bensinstation	55 000
Gengasstation och gengasbränsleförråd	25 000
Centralt bytesförråd med serviceverkstäder för intendenturmateriel	188 000
Vapenförråd med vapensmedja	98 700
Gaskammare	6 000
Cykelförråd	12 500
Tygmaterielförråd, kallt (komplettering av befintligt)	65 000
Tygmaterielförråd, kallt (nybyggnad)	127 500
» , varmt (ombyggnad av befintligt kallförråd)	90 000
Signalförråd med serviceverkstad	98 300
Proviantförråd	125 000
Potatiskällare	30 000
Handammunitionsförråd	106 800
Förråd i berg för utrustningsammunition, även bergrum för maskiner m. m. till värnpliktsredovisningen	700 000
Elektrifiering av befintlig logbyggnad	3 500
Gödselstäder	50 000
Sopstation	15 000
Transformatorstation	15 000
Korthållsskjutbana	55 000
Handgranatsbana	6 000
Stängsel	92 000
Utv. värmekulvertar med ledningar	317 000
Utv. vatten- och avloppsledningar med pumpverk och branddammar	604 000
Dräneringsarbeten	54 000
Utv. elektriska arbeten	220 000
Väg- och planeringsarbeten, vedgård m. m.	1 036 000
Summa kronor	**14 656 200**

Byggnadsobjekt	Kostnader enligt arméns fortifikationsförvaltning (prisläge 1/7 1944).
Transport	14 656 200
Administration och oförutsett, cirka 6 %	880 100
Förskjutna administrationskostnader för tidigare byggnadsförslag	163 700
Summa kronor för etablissementet	**15 700 000**
Förrådsanläggningar för krigsmateriel, inkl. utvändiga ledningar och planeringsarbeten (platserna icke bestämda)	1 500 000
Administration och oförutsett, cirka 6 %	90 000
Summa kronor för krigsmaterielförråd	**1 590 000**
Totalsumma kronor	**17 290 000**

Bilaga 4.

Göta pansarlivgarde (Enköping).

Byggnadsobjekt	Kostnader enligt arméns fortifikationsförvaltning (prisläge 1/7 1944)
Kanslihus	257 000
Logementsbyggnader: utan inredd vind, 2 st.	444 000
med vind inredd med reservlogement tillika lektionsrum, 3 st.	780 000
med vind inredd med lektionsrum, 2 st.	474 000
för aspirantskolan, 1 st.	194 000
Vakt- och arrestbyggnad	85 500
Matinrättningsbyggnad	463 000
Marketenteribyggnad	233 000
Värmecentral med brandredskapsbod	250 000
Skolbyggnad	180 000
Gymnastikbyggnad med bastu	390 000
Sjukhus med 28 vårdplatser	263 000
Mässbyggnad för officerare	169 000
» » underofficerare	105 000
Musikbyggnad med förläggning för 3 furirer, 11 meniga och elever	112 000
Tyg- och motorexpeditionsbyggnad med motorlektionssal, radiorum samt tygförråd	140 500
Bostadsbyggnad för ekonomipersonal	125 900
Pjäsförråd	56 200
Cykelförråd	7 500
Vapensmedja med tygmaterielförråd	135 500
Motor- och batteriförråd m. m.	90 000
Ammunitions- och sprängämnesförråd (friliggande)	95 000
Centralt bytesförråd med serviceverkstäder för intendenturmateriel	148 500
Gaskammare	7 000
Potatiskällare	20 000
Varmgarage för övningsfordon	600 000
Spolhallar » »	104 000
Grovtvätt för stridsvagnar	25 200
Spolplattor för övningsfordon	10 500
Smörjbryggor » »	26 700
Bensinstation » »	60 500
Gengasbränsleförråd m. m.	13 700
Stridsvagnsverkstad (friliggande)	1 098 000
Verkstad för radio-, signal- och optisk materiel jämte signalmaterielförråd	94 500
Hundgård	23 300
Idrottsplats	101 000
Branddammar	40 300
Cykelställ	1.200
Korthållsskjuthall för stridsvagnar	101 000
Skolskjutnings- och kulspruteskjutbana	151 000
Korthållsskjutbana	27 600
Handgranatbana	5 000
Markörskydd m. m. i fältskjutningsterrängen	38 000
Utv. kulvertledningar	326 000
» vatten- och avloppsledningar	449 000
» elektriska ledningar	139 000
Väg- och planeringsarbeten samt stängsel	777 000
Administration och oförutsedda utgifter, cirka 6 %	566 900
Summa kronor för etablissementet	**10 005 000**[1]

[1] Därutöver tillkomma 26 000 kronor för provisorisk verkstad i avvaktan på slutlig lösning av regementets verkstadsfråga. Om stridvagnsverkstad och ammunitionsförråd förläggas i berg, tillkommer merkostnad av (736 000 + 207 000 =) 943 000 kronor.

Byggnadsobjekt	Kostnader enligt arméns fortifikationsförvaltning (prisläge 1/7 1944)
Transport	10 005 000
Garage- och förrådsanläggningar m. m. för krigsreservmateriel, inkl. yttre arbeten	1 300 000
Administration och oförutsett, cirka 6 %	78 000
Summa kronor för krigsreservförråd	**1 378 000**
Totalsumma kronor	**11 383 000**

Bilaga 5.

Sammanställning av byggnadsprogrammet för armén.

Byggnadsobjekt	Kostnader för femårsperioden 1942/47 enligt prisläget 1/7 1941	
	Av riksdagen beslutade eller för riksdagen framlagda byggnadsförslag	Ännu ej prövade byggnadsförslag
A. Av försvarsbeslutet föranledda byggnadsarbeten m. m.		
Nya etablissement m. m.		
Norrbottens regementes jägarbataljon	3 358 000	
Göta pansarlivgardes kompani på Gotland	545 000	
Skånska pansarregementet	10 700 000	
Wendes artilleriregemente	7 900 000	
Bergslagens artilleriregemente	10 048 000	
Stockholms luftvärnsregementes batteri på Gotland	790 000	
Göteborgs luftvärnskår	4 935 000	
Luleå luftvärnskår	5 450 000	
Signalregementets kompani i Skövde	[1] 324 000	
Göta trängkårs kompani i Nora	1 590 000	
Luftvärnsmobiliseringscentral	168 000	
Mobiliseringscentraler för Svea och Göta ingenjörkårer	867 000	196 000
Mobiliseringscentraler för trängkårerna	2 464 000	
Stabsmobiliseringscentraler i II.—VI. militärområdena	790 000	
Förrådsbyggnader för territoriella förband (inklusive markförvärv)	9 785 000	2 000 000
Summa kronor	**59 714 000**	**2 196 000**
Tillbyggnad av kaserner.		
Livgrenadjärregementet och Östgöta luftvärnsregemente	580 000	
Södra skånska infanteriregementet	—	
Gotlands infanteriregemente	451 000	
Norrlands dragonregemente	—	
Göta artilleriregemente	965 000	
Norrlands artilleriregemente	—	
Smålands artilleriregemente	630 000	
Gotlands artillerikår	449 000	
Bodens artilleriregemente	—	
Karlsborgs luftvärnsregemente	550 000	
Skånska luftvärnskåren (inkl. verkstad)	905 000	
Sundsvalls luftvärnskår	861 000	
Ingenjörkårerna	—	2 238 000
Signalregementet och arméns signalskola	415 000	60 000
Signalregementets kompani i Kristianstad	—	212 000
Svea trängkår	—	
Göta trängkår } Norrlands trängkår	[2] 270 000	
Skånska trängkåren	290 000	
Summa kronor	**6 366 000**	**2 510 000**

[1] Beloppet inkluderar 51 000 kronor för vissa arbeten för Livregementets husarer.

[2] Härjämte tillkommer ett belopp av 418 000 kronor, som anvisats utom femårsplanens kostnadsram.

Byggnadsobjekt	Kostnader för femårsperioden 1942/47 enligt prisläget 1/7 1941	
	Av riksdagen beslutade eller för riksdagen framlagda byggnadsförslag	Ännu ej prövade byggnadsförslag
Barackbyggnader	**1 895 000**	
Garagebyggnader	**4 650 000**	
Exercisbyggnader	**1 010 000**	
Furirbostäder	—	**1 000 000**
Särskilda byggnadsbehov.		
Förläggning av vissa officersaspirant- m. fl. skolor	3 450 000	
Infanteriskjutskolan ävensom vissa byggnadsarbeten vid Skillingaryd	242 000	
Ridskolan	380 000	
Artilleriskjutskolan	2 600 000	
Luftvärnsskjutskolan	1 515 000	35 000
Försvarets läroverk	1 750 000	
Gudhems remontdepå	100 000	
Verkstäder vid Södermanlands pansarregemente	1 070 000	
Summa kronor	**11 107 000**	**35 000**
B. Övriga i försvarsbeslutets kostnadsram ingående byggnadsarbeten m. m.		
Ordnande av förläggningar för truppförband och staber m. m.		
Signalregementets kompani i Boden och Tredje tygkompaniet	1 242 000	
Andra tygkompaniet	710 000	
Ordnande av förläggningen å Grytans skjutfält	200 000	
Ordnande av förläggningen å Revingehed	680 000	
Marketenteribyggnad m. m. å Revingehed	730 000	
Provisorisk förläggning för infanteriets officersaspirantskola	95 000	
Ordnande av förläggningen å Rinkaby	261 000	
Expeditionsbyggnad för militära staber i Östersund	465 000	
Expeditionsbyggnad för militära staber i Karlstad	495 000	
Expeditionsbyggnad för VII. militärbefälsstaben	132 000	
Försvarsområdesstaben i Kiruna	136 000	
Herrevadsklosters remontdepå	140 000	
Arméhundgården och arméhundskolan	423 000	
Ordnande av förläggningen å pansarskjutfältet på Utö	870 000	
Summa kronor	**6 579 000**	
Verkstäder m. m.		
Tygverkstäder vid Skaraborgs pansarregemente	1 856 000	
Tyganstalt vid Smålands artilleriregemente	500 000	
Tygverkstad för Jämtlands fältjägarregemente och Norrlands artilleriregemente	543 800	
Tygverkstad för Jönköpings-Kalmar regemente och Göta ingenjörkår	205 000	
Tygverkstad för Västernorrlands regemente och Norrlands trängkår	601 800	
Serviceverkstad för Västernorrlands regemente	37 000	

Byggnadsobjekt	Kostnader för femårsperioden 1942/47 enligt prisläget 1/7 1941	
	Av riksdagen beslutade eller för riksdagen framlagda byggnadsförslag	Ännu ej prövade byggnadsförslag
Serviceverkstad för Svea trängkår	89 000	
Vägar, planering, stängsel, vatten, avlopp, elektriska ledningar och administration för sistnämdna fem verkstäder	468 400	
Tygverkstad för Norra skånska infanteriregementet och Wendes artilleriregemente, Norra Åsum	1 028 000	
Tygverkstad för Skånska pansarregementet och Skånska trängkåren vid Hässleholm	1 690 000	
Serviceverkstad för Skånska trängkåren	207 000	
Serviceverkstad för Stockholms luftvärnsregemente	31 000	
Optiska verkstäder för armén	375 000	
Central tygverkstad vid Göteborgs luftvärnskår	1 470 000	
Tygverkstad vid Bodens ingenjörkår m. m.	338 000	
Tygverkstäder på Gotland	1 153 000	
Förråd för reservackumulatorer	108 000	
Centrala signalverkstäder jämte signalförråd vid truppförbanden	173 000	
Översyn av tygstationer och truppförbandens tygverkstäder	715 000	
Visst byggnadsföretag i Boden	55 700	
Vissa hittills icke utredda verkstadsfrågor		1 456 000
Summa kronor	**11 644 700**	**1 456 000**
Förråd m. m.		
Förråd för järnvägskrigsbromateriel och tung krigsbromateriel	1 289 000	
Cykelförråd och cykelbodar	245 000	
Förråd för arméns intendenturförråd i Boden	82 500	
Garagebyggnader för vissa motorfordon	580 000	
Förråd för arméns truppförband	848 000	3 152 000
Uppförande av viss förrådsbyggnad	6 000	
Summa kronor	**3 050 500**	**3 152 000**
Bostäder.		
Personalbostad för militärfysiska institutet	32 500	
Vaktmästarbostad vid försvarsväsendets kemiska anstalt m. m.	35 000	
Bostäder för viss personal vid vissa luftvärnsmaterielförråd	645 000	
Tjänstebostad å Grytans skjutfält	30 000	
Personalbostäder vid garnisonssjukhusen	2 015 000	
Iståndsättning och modernisering av vissa bostadshus å Revingehed	120 000	
Bostäder för armén	[1] —	
Summa kronor	**2 877 500**	
I försvarsbeslutet förutsedda markförvärv	**1 628 300**	
Skjutbanor m. m.		
Utvidgning och förbättring av korthållsskjutbana vid Livregementets grenadjärer	28 000	
Skolskjutningsbana vid Upplands regemente	139 000	
Kulspruteskjutbana vid Dalregementet	87 000	
Utvidgning av Älvsborgs regementes skolskjutningsbana	21 000	

[1] Anslaget överfört till försvarets bostadsanskaffningsfond.

Byggnadsobjekt	Kostnader för femårsperioden 1942/47 enligt prisläget 1/7 1941	
	Av riksdagen beslutade eller för riksdagen framlagda byggnadsförslag	Ännu ej prövade byggnadsförslag
Kulsprutepistolbana vid Älvsborgs regemente	5 000	
Kulspruteskjutbana vid Hallands regemente	50 000	
Skjutbana för tunga vapen vid Bohusläns regemente	95 000	
Förbättring av korthållsskjutbana för Gotlands infanteriregemente m. m.	75 000	
Anläggning av pansarvärns- och luftvärnsskjutbana för Västerbottens regemente och Norrlands dragonregemente	20 000	
Kulspruteskjutbana vid Västerbottens regemente	65 000	
Förbättring av Västerbottens regementes korthållsskjutbanor	46 000	
Skolskjutningsbana vid Livregementets husarer	74 000	
Korthållsskjutbana vid Norrlands dragonregemente	37 000	
Förbättring av Södermanlands pansarregementes bana vid Lötgärdet	40 000	
Anordningar för skjutning med pansarvärns- och stridsvagnskanon vid panasarregementena	250 000	
Utvidgning av skolskjutningsbana vid Norrlands artilleriregemente	74 000	
Korthållsskjutbana vid Norrlands artilleriregemente	33 000	
Skolskjutningsbana för Gotlands artillerikår	59 000	
Iordningsställande av övningsfält för Bergslagens artilleriregemente	325 000	
Skolskjutningsbana vid Hästholmen	22 000	
Utvidgning av Svea trängkårs skolskjutningsbana	35 000	
Vissa anordningar å skjutfältet vid infanteriskjutskolan	50 000	
Pansarvärnsskjutbana för Bodens fästning	25 000	
Skolskjutningsbana vid Rödberget i Boden	130 000	
Skjutplatsanläggningar m. m. för arméförvaltningens tygavdelnings provskjutningscentral	650 000	
Vissa arbeten å Skånska pansarregementets skjutfält	111 000	36 000
Vissa arbeten å Göteborgs luftvärnskårs skjutplats		300 000
Vissa arbeten å Luleå luftvärnskårs skjutplats		300 000
Summa kronor	**2 546 000**	**636 000**
Vissa andra byggnadsarbeten m. m.		
Ordnande av sjukvårdsfrågan vid arméns underofficersskola och försvarets läroverk	84 000	
Om- och tillbyggnad av garnisonssjukhuset i Boden	1 465 000	
Vissa sjukhuslokaler på Gotland	275 100	
Utbyggnad av vissa fabriker och anläggningar	[1] —	
Ombyggnad av matinrättningen vid Norrbottens regemente	600 000	
Ombyggnad av matinrättningen å Marma skjutfält	190 000	
Centrala tvätt- och reparationsanstalter	[1] —	
Reningsverk vid Södermanlands pansarregemente	197 000	
Vattenreningsfilter vid infanteriskjutskolan	45 000	
Iståndsättning av vattenledningsnät m. m. vid Göta artilleriregemente	110 000	
Utbyggnad av vattenverken i Boden och Karlsborg	1 200 000	

[1] Anläggningarna överförda till försvarets fabriksfond.

Byggnadsobjekt	Kostnader för femårsperioden 1942/47 enligt prisläget 1/7 1941	
	Av riksdagen beslutade eller för riksdagen framlagda byggnadsförslag	Ännu ej prövade byggnadsförslag
Omläggning av avloppsnätet vid Bodens artilleriregemente	46 000	
Omläggning av avloppsnätet i Karlsborg	291 000	
Ordnandet av vattenförsörjningen vid luftvärnsartilleriets beredskapsdivision i Sundsvall	30 000	
Anläggande av pumpverk och tryckledning vid Skaraborgs pansarregemente	80 000	
Centraluppvärmningsanläggning vid Svea trängkår	11 000	
Förvärv av viss fastighet	17 000	
Iståndsättande av vissa elektriska ledningar	200 000	
Ordnande av kraftförsörjningen vid Hälsinge och Älvsborgs regementen	45 000	
Förstärkning av körplaner vid Södermanlands och Skaraborgs pansarregementen	190 000	
Hundgårdar vid arméns truppförband	426 000	
Byggnader för avståndsmätning vid Karlsborgs luftvärnsregemente	40 000	
Nybyggnad för krigsarkivet	1 520 000	
Iståndsättande av vissa kasernetablissement i Stockholm	1 015 000	1 700 000
Köldlaboratorium vid kemiska anstalten m. m.	260 000	
Summa kronor	**8 337 100**	**1 700 000**
Matinrättningar	**3 030 000**	**129 000**
Marketenterier	—	
Sjukhus	**2 186 000**	**100 000**
Musikpaviljonger	—	
Stallbyggnader	—	
Varmbadhus	—	
Expeditionslokaler	—	
Elektriska installationer	**235 000**	
Väg- och planeringsarbeten	—	
Totalsumma kronor	**126 856 100**	**12 914 000**

I 1942 års försvarsbeslut beräknade kostnader för femårsperioden 1942/47: 140 000 000 kronor.

Bilaga 6.

Sammanställning av byggnadsprogrammet för marinen.

Byggnadsobjekt	Kostnader för femårsperioden 1942/47 enligt prisläget 1/7 1941	
	Av riksdagen beslutade eller för riksdagen framlagda byggnadsförslag	Ännu ej prövade byggnadsförslag
Allmänt.		
Elektrifieringsarbeten vid marinens anläggningar	500 000	
Vissa fortifikatoriska arbeten	1 370 000	
Vissa anläggningar för förbättring av ventilationen vid örlogsvarven och örlogsstationerna i Stockholm och Karlskrona		8 200
Vissa sanitära anläggningar vid örlogsvarven och örlogsstationerna i Stockholm och Karlskrona		23 200
Nybyggnader för sjökrigsskolan	2 070 000	
Brännoljecisterner för flottan m. m.	2 320 000	
Centralförråd för marinens intendenturförråd	300 000	
Vissa inbyggnader i artilleri-, min- och torpedförråd	1 200 000	
Kompletterande anläggningar och arbeten vid sjökrigsskolan i Näsby	24 400	292 000
Garagebyggnader m. m. vid kustartilleriförsvaren och vid Vitså brygga	415 000	
Vissa byggnadsarbeten vid Berga	4 335 600	664 400
Renovering av vissa marinens matinrättningar	115 000	200 000
Moderniseringsarbeten vid sjökarteverket	7 400	
Ombyggnadsarbeten i vissa förrådsbyggnader	66 000	
Bostäder	[1] —	
Summa kronor	**12 723 400**	**1 187 800**
Norrlandskustens marindistrikt.		
Gustavsviks örlogsdepå	407 000	
Hemsö kustartilleriförsvar och Härnösands kustartilleridetachement	2 617 700	59 500
Summa kronor	**3 024 700**	**59 500**
Ostkustens marindistrikt.		
För marindistriktet gemensamma anläggningar	—	25 000
Stockholms örlogsstation	451 600	
Stockholms örlogsvarv	1 649 500	159 000
Hårsfjärdens depå	1 151 300	
Stockholms kustartilleriförsvar och Vaxholms kustartilleriregemente	3 058 900	745 000
Summa kronor	**6 311 300**	**929 000**
Gotlands marindistrikt.	**2 226 800**	**516 800**

[1] Anslaget överfört till försvarets bostadsanskaffningsfond.

Byggnadsobjekt	Kostnader för femårsperioden 1942/47 enligt prisläget 1/7 1941	
	Av riksdagen beslutade eller för riksdagen framlagda byggnadsförslag	Ännu ej prövade byggnadsförslag
Sydkustens marindistrikt.		
För marindistriktet gemensamma anläggningar	367 900	488 000
Sjömanskåren och vissa skolor (utom sjömansskolan)	2 280 600	
Flottans sjömansskola	1 298 200	
Blekinge kustartilleriförsvar och Karlskrona kustartilleriregemente	2 582 350	31 800
Karlskrona örlogsvarv	1 941 500	520 000
Summa kronor	**8 470 550**	**1 039 800**
Västkustens marindistrikt.		
Verkstadsanläggningar m. m.	1 161 700	
Göteborgs örlogsstation och örlogsvarv	856 200	295 000
Göteborgs kustartilleriförsvar och Älvsborgs kustartilleriregemente	8 263 100	212 000
Summa kronor	**10 281 000**	**507 000**
Totalsumma kronor	**43 037 750**	**4 239 900**

I 1942 års försvarsbeslut beräknade kostnader för femårsperioden 1942/47: 48 000 000 kronor.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Sid.

I. Försvarets fastighetsfond 3

A. Kapitalinvesteringar som skola bestridas med de i 1945 års statsverksproposition upptagna kvotanslagen 3

Arméns delfond 3

Skånska pansarregementet 3

Förrådsbyggnader för territoriella förband 10

Förråd för arméns truppförband 11

Hundgårdar vid arméns truppförband 13

Truppförbandssjukhus vid Bohusläns regemente 14

Marinens delfond 18

Reningsanläggningar å Galärvarvet 18

Vaxholms kustartilleriregemente 20

Verkstadsskola för flottans sjömansskola 24

Flygvapnets delfond 30

Viss ytterligare kostnad för markförvärv för Hallands flygflottilj 30

Markförvärv för sjunde jaktflottiljen 34

B. Kapitalinvesteringar för vissa särskilda markförvärv 36

Arméns delfond 36

Utvidgning av Södermanlands pansarregementes övningsfält m. m. 36

Förvärv av vissa å Sundsvalls luftvärnskårs skjutfält belägna byggnader .. 46

C. Andra kapitalinvesteringar 49

Arméns delfond 49

Ordnande av Svea livgardes förläggning å Järvafältet 49

Ordnande av Svea artilleriregementes och Stockholms tygstations förläggningar å Järvafältet 54

Ordnande av Göta pansarlivgardes förläggning 65

Flygvapnets delfond 71

Viss kompletteringsarbeten vid flygvapnets försökscentral å Malmen 71

Vissa merkostnader för Södermanlands flygflottilj 75

II. Försvarets fabriksfond 77

Vissa byggnadsarbeten vid centrala torpedverkstaden 77

Anskaffning av vissa maskiner för centrala torpedverkstaden 79

Bilagor 80